

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:

**ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ**

Διπλωματική εργασία

**ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑΣ ΤΟΥ 2009 ΚΑΙ ΟΙ
ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΟΝΙΩΝ**

Νικόλαος Σαββόπουλος

Επιβλέπων: Καθηγητής Νικόλαος Κ. Κυριαζής

ΒΟΛΟΣ 2021

Υπεύθυνη δήλωση

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η διπλωματική εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Βόλος, Ιανουάριος 2021.

Νίκος Σαββόπουλος

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή κύριο Νικόλαο Κυριαζή για την συνολική του συμβολή καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών μου καθώς και για την εμπιστοσύνη και την ανάθεση εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας για ένα τόσο κρίσιμο και ιδιαίτερα ενδιαφέρον θέμα.

Ευχαριστώ επίσης το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για τις γνώσεις και τις εμπειρίες που μου προσέφερε τόσο στην τετραετία φοίτησης σε προπτυχιακό επίπεδο, όσο και κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο ΠΜΣ «Εφαρμοσμένη Οικονομική».

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράσταση, ώστε να ολοκληρώσω το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό.

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Κεφάλαιο 1 ^ο : ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΚΑΙ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ.....	8
1.1. Ο ορισμός και η έννοια της χρεοκοπίας.....	8
1.3. Ο χρόνος και η σημασία του στην οικονομική πολιτική.....	15
1.4. Αναδρομή στις πτωχεύσεις του Ελληνικού Κράτους.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΓΓΕΝΕΙΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ.....	26
2.1 Διαχρονική εξέλιξη του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας.....	27
2.2 Τα συσσωρευμένα ελλείμματα της ελληνική οικονομίας.....	32
2.3 Η χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.....	37
2.4 Η κρίση των Θεσμών της ελληνικής οικονομίας	41
Κεφάλαιο 3 ^ο : ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑΣ	48
3.1 Το αποτύπωμα της διεθνούς κρίσης στην Ελλάδα.....	48
3.2 Τα ενδογενή αίτια της χρεοκοπίας	50
3.3 Η ανορθολογική διαχείριση και η επενδυτική κρίση	59
Κεφάλαιο 4 ^ο : ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ 2010-18 & ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ.....	61
4.1 Από το ξέσπασμα της κρίσης στα Μνημόνια.....	62
4.2 Το 1 ^ο Μνημόνιο	65
4.3 Εκτέλεση και επιδράσεις 1 ^{ου} Μνημονίου	68
4.4 Το δεύτερο Μνημόνιο	75
4.5 Εκτέλεση και επιδράσεις 2 ^{ου} Μνημονίου	78
4.6 Το 3 ^ο Μνημόνιο	86
4.7 Εκτέλεση και επιδράσεις 3 ^{ου} Μνημονίου	89
ΣΥΝΟΨΗ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	94
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ- ΠΗΓΕΣ	99

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑΣ ΤΟΥ 2009 ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΟΝΙΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία ερευνά τα αίτια της χρεοκοπίας του 2009 στην Ελλάδα και τις επιδράσεις των Μνημονίων. Παρουσιάζει τις κύριες εγγενείς και δομικές αδυναμίες που προϋπήρχαν και χαρακτήριζαν την ελληνική οικονομία. Εκτός από την ανάδειξη των βασικών οικονομικών αδυναμιών τονίζει και αναδεικνύει ως μείζον ζήτημα το έλλειμμα ανταγωνισμού και εξωστρέφειας, αλλά και τους ανεπαρκείς Θεσμούς που διέπουν το ελληνικό Κράτος για να φτάσει να προσδιορίσει λεπτομερώς και εμπεριστατωμένα τα κύρια αίτια που οδήγησαν στην χρεοκοπία του 2009 και εν συνεχεία την είσοδο στα Μνημόνια. Αυτά τα τρία προγράμματα οικονομικής προσαρμογής σηματοδότησαν τη δεκαετία του 2010 καθώς προέβλεπαν μια σειρά από οικονομικά και διαρθρωτικά μέτρα, οι επιδράσεις τους στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα της Ελλάδας ήταν έντονες καθ' όλη τη διάρκειά τους, αλλά η επήρειά τους προεκτείνεται και σε μελλοντικές περιόδους λόγω δεσμεύσεων στη δημοσιονομική πολιτική.

Λέξεις Κλειδιά: Χρεοκοπία, Δίδυμα ελλείμματα, Θεσμοί, Μνημόνιο, μεταρρυθμίσεις.

ABSTRACT

This dissertation investigates the causes of the 2009 bankruptcy in Greece and the effects of the Memoranda. It presents the main inherent and structural weaknesses that pre-existed and characterized the Greek economy. In addition to highlighting the key economic weaknesses, it highlights the lack of competition and extroversion as a major issue and insufficient Institutions that govern the Greek State in order to specify in detail the main causes that led to the bankruptcy of 2009 and then the entry into the Memoranda. These three Economic Adjustment Programs marked the decade of 2010 as they foresaw a number of economic and structural measures. Their effects on the economic, political and social reality of Greece have been strong throughout their duration, but their influence extends to future periods due to commitments in fiscal policy.

Keywords: Bankruptcy, twin deficits, Institutions, Memorandum, reforms.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενο μελέτης τα αίτια που οδήγησαν την Ελλάδα στα πρόθυρα της χρεοκοπίας το 2009 και τις επιδράσεις των τριών προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής, γνωστά ως Μνημόνια, στο οικονομικό και κοινωνικό γίνεσθαι της χώρας την επόμενη περίοδο. Τόσο τα αίτια, όσο και οι επιδράσεις της Κρίσης και των Μνημονίων είναι ένα πολυδιάστατο θέμα που απασχολεί και ενδιαφέρει την ακαδημαϊκή κοινότητα, τους εμπειρογνώμονες, το πολιτικό σύστημα, αλλά και την κοινωνία στο σύνολό της.

Αρχικά προσδιορίζει γενικά τον όρο και την έννοια της χρεοκοπίας, πώς αυτή εκδηλώνεται και τη σχέση της με τους αιτιολογικούς παράγοντες του δημοσίου χρέους και των δημοσίων ελλειμμάτων. Το δημόσιο χρέος και τα ελλείμματα -που χρηματοδοτούνται συνήθως με το δημόσιο δανεισμό- αν ξεφύγουν και εκτροχιαστούν συνδέονται άμεσα με το δυσάρεστο γεγονός της χρεοκοπίας για αυτό και αναλύονται και τα δυο ως αλληλένδετες έννοιες. Επίσης, σημειώνει τη σημασία των διακυμάνσεων της παγκόσμιας οικονομίας περνώντας μέσα από οικονομικούς κύκλους που ανά περίοδο διακρίνονται άλλοτε από ανοδικές κι άλλοτε από καθοδικές τάσεις, ώστε να δείξει με αυτό τον τρόπο, μέσω ιστορικής ανασκόπησης, αν οι διαχρονικές πτωχεύσεις του ελληνικού Κράτους συνδέονται με κάποιο τρόπο με τις παγκόσμιες εξελίξεις.

Εν συνεχεία, το δεύτερο κεφάλαιο τονίζει τις εγγενείς, δομικές προϋπάρχουσες αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας ξεκινώντας από τις αμιγώς οικονομικές φτάνοντας ως τις υπόλοιπες δομικές ευπάθειες του ελληνικού Κράτους. Παρόλο που το ΑΕΠ έδειχνε να έχει μια σταθερή εξελικτική πορεία μέχρι το ξέσπασμα της Κρίσης το 2008 αποδεικνύεται ότι το ελληνικό οικονομικό σύστημα αφενός είχε οικοδομηθεί πάνω σε ασταθείς βάσεις καθώς παρουσίαζε συνεχώς μια σειρά από συσσωρευμένα ελλείμματα και αφετέρου δεν κατάφερε να επωφεληθεί αυτής της οικονομικής μεγέθυνσης φτιάχνοντας νέες γερές βάσεις. Όμως το πρόβλημα δεν ήταν μόνο οικονομικό, πέρα από τα συσσωρευμένα ελλείμματα και το διαχρονικά αυξανόμενο δημόσιο χρέος, άλλη μια δομική και προϋπάρχουσα αδυναμία ήταν η συνεχής διάβρωση της ανταγωνιστικότητάς της, αλλά και οι αδύναμοι Θεσμοί. Ιδίως, η διπλωματική εργασία αναδεικνύει το τελευταίο ως μείζον ζήτημα και μια από τις βασικές παραμέτρους προς την χρεοκοπία και τα Μνημόνια, καθώς η εμπιστοσύνη των πολιτών στους Θεσμούς του Κράτους -που αποτελούν την μόνη εγγύηση μιας ευνομούμενης και

δημοκρατικής πολιτείας- αποτελεί μια σημαντική παράμετρο της πολιτικής και οικονομικής σταθερότητας μιας χώρας.

Το τρίτο κεφάλαιο αποτυπώνει τα βασικότερα αίτια που οδήγησαν στην χρεοκοπία και την είσοδο της Ελλάδας στα Μνημόνια. Η διεθνής κρίση ήταν και αυτή ένας από τους προσδιοριστικούς παράγοντες και ίσως αποτέλεσε το έναυσμα για να βγουν στην επιφάνεια οι παραπάνω αδυναμίες της χώρας. Τα ενδογενή αίτια από την άλλη έχουν τόσο τη δημοσιονομική τους πλευρά –με τα δίδυμα ελλείμματα να είναι ένα βασικό αίτιο- όσο και την χρηματοοικονομική τους πλευρά, οδηγώντας σταδιακά την Ελλάδα εκτός αγορών λόγω των υψηλών spreads στα επιτόκια και την υποβάθμιση της από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης.

Τέλος, η εργασία παρουσιάζει την είσοδο στα Μνημόνια το 2010 λόγω της αδυναμίας εξόδου στις αγορές για δανεισμό και τις επιδράσεις αυτών στην ελληνική κοινωνία. Τα τρία αυτά Προγράμματα ήταν το αποτέλεσμα των βασικών αιτιών της ελληνικής κρίσης και προέβλεπαν πληθώρα μέτρων που εν πολλοίς σηματοδότησαν τη δεκαετία του 2010. Συνολικά ήταν τρία δάνεια πολλών δισεκατομμυρίων ευρώ όπου οι εκταμιεύσεις των δόσεων τους προϋπέθεταν αυστηρά μέτρα και χρονοδιαγράμματα και έθεταν την χώρα υπό την αυστηρή επιτήρηση των δανειστών της. Βέβαια κάθε ένα ξεχωριστά ήταν και διαφορετικό τόσο στο μίγμα της ακολουθούμενης δημοσιονομικής πολιτικής, όσο και στις επιδράσεις που επέφερε, η επήρειά τους ωστόσο δεν έπαψε με τη λήξη τους καθώς μια σειρά από στόχους αφορούν μελλοντικά έτη.

Κεφάλαιο 1^ο:

ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΚΑΙ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ

1.1. Ο ορισμός και η έννοια της χρεοκοπίας

Η υπερχρέωση του κράτους και η κρατική πτώχευση είναι φαινόμενα συχνά στην οικονομική ιστορία και έχουν τις ρίζες τους σε διάφορους παράγοντες.

Ως προς την ετυμολογία της χρεοκοπίας, η αγγλική εκδοχή της λέξης (δηλ. bankruptcy) ορίζεται από το Ιταλικό Banca rotta που στην κυριολεξία σημαίνει «σπασμένος πάγκος». Πιο συγκεκριμένα, στην εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας -οπότε και ανάγεται η έννοια της λέξης- οι τραπεζίτες συνήθιζαν να διενεργούν τις συναλλαγές τους σε εξωτερικούς χώρους χρησιμοποιώντας ένα τραπέζι. Όταν λόγω δυσκολιών δεν γινόταν να συνεχίσουν τις εργασίες τους έσπαγαν (ruptus) το τραπέζι (Banca) συμβολικά δηλώνοντας την επιχειρηματική αποτυχία στους πολίτες.

Η αδυναμία μιας χώρας να ανταπεξέλθει εμπρόθεσμα στις υποχρεώσεις της που προκύπτουν από μια ή περισσότερες δανειακές συμβάσεις θεωρείται αθέτηση των συμφωνηθέντων όρων επιφέροντας μια σειρά από συνέπειες με τελικό επακόλουθο την κήρυξη κρατικής χρεοκοπίας.

Η κρατική χρεοκοπία λοιπόν, ενός κράτους, θεωρείται η δυσμενής κατάσταση που μπορεί να επέλθει ένα κράτος δυσκολευόμενο να ανταπεξέλθει στις οικονομικές του υποχρεώσεις, είτε αυτές είναι εσωτερικές, είτε είναι εξωτερικές, αλλά κυρίως το δεύτερο. Η κρατική χρεοκοπία εξαγγέλλεται και επισημοποιείται μέσω της ίδιας της κυβέρνησης (Ganapolsky, 2001). Οι όροι αυτοί είναι συμβολικοί και διαμορφώθηκαν στο παρελθόν από την δημοσιονομική επιστήμη για τις περιπτώσεις αναστολής εξόφλησης των δανειακών υποχρεώσεων του κράτους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο που εν συνεχεία οδηγούν σε αναγκαιότητα λήψης μέτρων από το Κράτος διαπραγματευόμενο με τους δανειστές του, έτσι ώστε σταδιακά να εξέλθει από τη δυσμενή δημοσιονομική κατάσταση (Κατράνης Α. 1993).

Ειδικότερα (Γεωργακόπουλος Α. 1987), η κρατική χρεοκοπία ως γεγονός, εκ των πραγμάτων, δεν ρυθμίζεται ούτε από τα εθνικά δημοσιονομικά δίκαια των κρατών, ούτε από το Διεθνές Δίκαιο. Σύμφωνα όμως με τον Μπάρμπα Ν. (1996), εμφανίζει κοινά στοιχεία με τις καταστάσεις πτώχευσης του Εμπορικού Δικαίου και αποτελεί αντικείμενο του δημοσιονομικού δικαίου. Όσον αφορά δε το κομμάτι των χρεών, στην περίπτωση μιας κρατικής χρεοκοπίας πρακτικά είναι αρκετά σπάνιο να πάρει τη μορφή της ολικής διαγραφής

των απαιτήσεων των δανειστών με άλλες λύσεις όπως μια αναδιάρθρωση ή επιμήκυνση του χρέους να φαντάζουν πιο εφικτές.

Πέραν των παραπάνω όμως και σε πιο πρακτικό πεδίο, η κρατική χρεοκοπία σημαίνει και μεταβολή της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας, επομένως αποτελεί ένα πιστωτικό γεγονός το οποίο είναι ένα πολύ κρίσιμο σημείο άμεσα συνδεδεμένο με την ενεργοποίηση των CDS (Credit Default Swaps) τα οποία είναι συμβόλαια που αγοράζονται από τους επενδυτές και λειτουργούν σαν ασφάλιστρα έναντι των κρατικών ομολόγων, ώστε να είναι καλυμμένοι σε μια πιθανή χρεοκοπία.

Όπως αναφέρει η ISDA (International Swaps and Derivatives Association) τα CDS μπορούν να ενεργοποιηθούν για μια σειρά από λόγους όπως:

1. Κυβερνητική αδυναμία, ώστε να αποπληρωθεί το κουπόνι ή η τελική αξία ενός ομολόγου ή δανείου.
2. Η αποκήρυξη χρέους (debt repudiation) από πλευράς επίσημου Δημοσίου Τομέα που εκδηλώνεται είτε με την κήρυξη στάσης πληρωμών, είτε δηλώνοντας με επίσημο τρόπο τη βούληση για κάτι τέτοιο.
3. Μια ενδεχόμενη αναδιάρθρωση χρέους που έχει ως συνέπεια, δυσμενείς αλλαγές για τους επενδυτές, στους όρους των συμβάσεων του δανειακού χρέους.

Επιπλέον από τα παραπάνω, η χρεοκοπία κράτους ως πιστωτικό γεγονός για τον οίκο αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας Moody's (2003) ορίζεται όταν πληρείται μία από τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

- Δεν εκπληρώνεται είτε εκπληρώνεται καθυστερημένα μια εκταμίευση δόσης (τόκου-κεφαλαίου), ακόμη και εάν η εκταμίευση λάβει χώρα εντός της περιόδου χάριτος (grace period).
- Λαμβάνει χώρα μια «επώδυνη ανταλλαγή χρέους» (distressed exchange), όπου:
 1. ο εκδότης προσφέρει στους ομολογιούχους ένα νέο ομόλογο ή πακέτο ομολόγων, μειωμένης αξίας σε σύγκριση με το ισχύον, ή
 2. η ανταλλαγή αποσκοπούσε πρόδηλα στο να βοηθήσει τον εκδότη να αποφύγει ένα ισχυρότερο πιστωτικό γεγονός (μη πληρωμή της δόσης).

Παρομοίως, ο οίκος αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας Standard and Poor's (Chambers and Alexeeva, 2002) γενικά ορίζει την χρεοκοπία ως την αποτυχία του οφειλέτη να πληρώσει τον τόκο ή το κεφάλαιο στην ημερομηνία που έχει εκ των προτέρων καθοριστεί και συμφωνηθεί στη δανειακή σύμβαση. Στην έννοια εμπίπτουν ακόμη και οι συμφωνίες αναδιάρθρωσης χρέους, οι οποίες λογίζονται ως εθελοντικές.

1.2. Δημόσιο Χρέος και δημοσιονομικά ελλείμματα ως αιτιολογικοί παράγοντες

Ο κίνδυνος χρεοκοπίας ενός Κράτους είναι άμεσα συνυφασμένος με το δημόσιο χρέος και την εξέλιξή του για αυτό και είναι χρήσιμη μια εξέταση της έννοιας του, αλλά και του τρόπου με τον οποίο αυτό ορίζεται. Παράλληλα με το δημόσιο χρέος πρέπει να δοθεί και έμφαση στην κατανόηση και την προέλευση της αρνητικής διαφοράς μεταξύ κρατικών εσόδων και εξόδων που συνιστούν τα δημοσιονομικά ελλείμματα.

Σύμφωνα με την «Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση» που υπογράφηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1992, στο Μάαστριχτ και πιο συγκεκριμένα στο Άρθρο 104 Γ της Συνθήκης:

1. οι όροι «δημόσιος» και «δημοσιονομικός» νοούνται με ευρεία έννοια, ήτοι καλύπτουν την κεντρική κυβέρνηση, την περιφερειακή ή τοπική διοίκηση και τα ταμεία κοινωνικής ασφάλισης, εξαιρουμένων των εμπορικών πράξεων, όπως ορίζονται στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Ολοκληρωμένων Οικονομικών Λογαριασμών,
2. ως έλλειμμα νοείται ο καθαρός δανεισμός, όπως ορίζεται στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Ολοκληρωμένων Οικονομικών Λογαριασμών,
3. ως χρέος νοείται το συνολικό ακαθάριστο χρέος, στην ονομαστική του αξία, που εκκρεμεί στο τέλος του έτους, ενοποιημένο εντός και μεταξύ των τομέων του κατά την ευρεία έννοια δημοσίου, όπως ορίζεται στην πρώτη περίπτωση.

Ως Δημόσιο Χρέος ορίζεται ο συσσωρευμένος δανεισμός των παρελθόντων ετών για μια οικονομία, δηλαδή το σύνολο των ελλειμμάτων των παλαιότερων κρατικών προϋπολογισμών είναι το απόθεμα του Χρέους. Παράλληλα, δημόσιο χρέος σύμφωνα με τον Βαβούρα (1993) είναι το μέγεθος που αντικατοπτρίζει τον υφιστάμενο συνολικό δανεισμό του Δημοσίου σε δεδομένο χρονικό σημείο έχοντας ως χρονικό σημείο αναφοράς κάθε χρόνο το τέλος αυτού.

Το χρέος και τα ελλείμματα έχουν «δυναμική σχέση» (Χρύσανθος Λαζαρίδης 1997)

Ως εκ τούτου, και όπως αναφέρει το Γραφείο διαχείρισης δημοσίου χρέους το Υπουργείο Οικονομικών της Κύπρου το δημόσιο χρέος αποτελείται κυρίως από το σύνολο των ελλειμμάτων, αλλά και από τις ετήσιες στατιστικές προσαρμογές οι οποίες είναι απαραίτητες για την συμφιλίωση του ελλείμματος με το χρέος (debt-deficit adjustment) (Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών της Κύπρου, Γραφείο διαχείρισης δημοσίου χρέους)

Οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος και την εξέλιξη του δημοσίου χρέους όπως αναφέρει ο Τάντος Σ. (2013) είναι η οικονομική ανάπτυξη, η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία, τα επιτόκια δανεισμού, η προθεσμία λήξης των δανείων και το μέγεθος του πρωτογενούς δημοσιονομικού ελλείμματος. Η οικονομική ανάπτυξη και οι ευνοϊκοί όροι δανεισμού συμβάλλουν στη μείωση του μεγέθους του δημοσίου χρέους, ενώ η διόγκωση του πρωτογενούς δημοσιονομικού ελλείμματος προκαλεί την αύξηση του. Σημειώνεται ότι η εξέλιξη του δημοσίου χρέους δεν είναι πάντα ελεγχόμενη από τους δημόσιους φορείς, διότι επηρεάζεται και από απρόβλεπτους παράγοντες, όπως για παράδειγμα η είσοδος της οικονομίας σε ύφεση ή οι υποχρεώσεις υπό αίρεση (contingent liabilities), που πρέπει να διεκπεραιωθούν όταν ένα συγκεκριμένο γεγονός λάβει χώρα.

Το Δημόσιο χρέος, σε αντίθεση με το δημοσιονομικό έλλειμμα που είναι μεταβλητή ροής, είναι μεταβλητή αποθέματος μιας και η μέτρηση του γίνεται σε κάποια ορισμένη χρονική στιγμή.

Δημοσιονομικό Έλλειμμα

Το δημόσιο ή δημοσιονομικό έλλειμμα ως έννοιες είναι άμεσα συνδεδεμένα με την δυσμενώς επιφορτισμένη σχέση της αρνητικής διαφοράς εσόδων-δαπανών. Αν και οι όροι αυτοί (έσοδα πλην δαπάνες) είναι απλοί, το δημοσιονομικό έλλειμμα διαφοροποιείται ως προς την σημασία που έχει στην οικονομική πολιτική αναλόγως με το πώς προσδιορίζεται αυτό. Η διαφοροποίηση έχει να κάνει κυρίως με το ποιες δαπάνες περιλαμβάνονται (τόκοι-χρεολύσια) και χωρίζεται σε πρωτογενές έλλειμμα και πραγματικό έλλειμμα.

Μέτρα δημόσιου ελλείμματος:

Το πρωτογενές έλλειμμα αποτυπώνει τη διαφορά μεταξύ εσόδων και δαπανών για κατανάλωση, επενδύσεις και μεταβιβάσεις, το πρωτογενές πλεόνασμα δηλαδή είναι η αποταμίευση του δημοσίου.

- Αν στο πρωτογενές έλλειμμα προστεθούν και οι τόκοι του δημοσίου χρέους τότε προκύπτουν οι καθαρές δανειακές ανάγκες του δημοσίου τομέα
- Αν στις καθαρές δανειακές ανάγκες προστεθούν τα χρεολύσια του δημοσίου τότε προκύπτουν οι ακαθάριστες δανειακές ανάγκες του δημοσίου τομέα (Κόλλιας Χ. 2019)

Το καθαρό έλλειμμα και το πρωτογενές έλλειμμα αναλόγως με τους τομείς που αναφέρονται εξειδικεύονται σε καθαρό και πρωτογενές έλλειμμα της Κεντρικής Κυβέρνησης και σε καθαρό ή πρωτογενές έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης.

Το Δημοσιονομικό έλλειμμα, που όπως ειπώθηκε παραπάνω, είναι μεταβλητή ροής για να καλυφθεί η λύση συνήθως είναι ο δανεισμός ο οποίος με τη σειρά του αυξάνει το χρέος μιας χώρας, που σε απευκταίο σενάριο, η διόγκωσή του μπορεί να οδηγήσει σε αδυναμία αποπληρωμής και τελικά στην χρεοκοπία.

Τα Δημοσιονομικά ελλείμματα που προκύπτουν χρηματοδοτούνται με διάφορους τρόπους (Λιανός Θ. 2015):

- I. Με κοπή νέου νομίσματος, δηλαδή με νομισματοποιώντας το έλλειμμα.
- II. Με δανεισμό.
 - a) Εξωτερικό δανεισμό
 - b) Εσωτερικό δανεισμό

Λόγω της ανάγκης για χρηματοδότηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων μέσω δανεισμού είναι σημαντική η εξέταση της έννοιας του δανεισμού, σε αυτή την φάση, κάνοντας αναφορά στην διάκριση των δημοσίων δανείων. Τα δημόσια δάνεια διακρίνονται σε:

- Εσωτερικά και εξωτερικά
- παραγωγικά και καταναλωτικά
- Διαρκή/αορίστου χρόνου
- Χρεολυτικά/ορισμένου χρόνου

Πιο συγκεκριμένα (Πατούνα Δ. 2011):

Εσωτερικά και εξωτερικά δημόσια δάνεια

Σύμφωνα με το μέρος το οποίο εκδίδονται και ανάλογα το είδος του νομίσματος τα δημόσια δάνεια διακρίνονται σε εσωτερικά και εξωτερικά. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη διάκριση αυτή, εσωτερικά είναι αυτά που η έκδοσή τους γίνεται στο εσωτερικό της χώρας και στο νόμισμά αυτής. Ενώ εξωτερικά είναι τα δημόσια δάνεια που η έκδοσή τους γίνεται στο εξωτερικό μιας χώρας και σε ξένο νόμισμα. Στις περιπτώσεις μάλιστα, που ένα δημόσιο δάνειο εκδίδεται σε περισσότερες χώρες της αλλοδαπής και σε περισσότερα του ενός ξένα νομίσματα, χαρακτηρίζεται πιο ειδικά ως διεθνές δάνειο

Παραγωγικά και καταναλωτικά δημόσια δάνεια

Παραγωγικά δάνεια είναι τα δάνεια που έχουν ως σκοπό την χρηματοδότηση δημοσίων επενδύσεων αυξάνοντας έτσι είτε έμμεσα, είτε άμεσα το εθνικό εισόδημα. Από την άλλη, καταναλωτικά δάνεια του Δημοσίου είναι αυτά που η σύναψή τους γίνεται, ώστε να καλυφθούν καταναλωτικές δαπάνες του κράτους. Σε αντίθεση με τα παραγωγικά, τα καταναλωτικά δεν σχετίζονται με την αύξηση του εθνικού εισοδήματος

Δάνεια διαρκή ή αορίστου χρόνου

Διαρκή ή αορίστου χρόνου είναι τα Δημόσια δάνεια άνευ ημερομηνίας λήξεως. Τα δημόσια δάνεια αορίστου χρόνου είναι πάντα εσωτερικά δάνεια και υπάρχει δυσκολία έκδοσης τους στην αλλοδαπή λόγω υψηλών προϋποθέσεων όπως η αυξημένη δημόσια πίστη και η σταθερότητα του νομίσματος της χώρας που τα εκδίδει.

Δάνεια χρεολυτικά ή ορισμένου χρόνου

Τα χρεολυτικά ή δάνεια ορισμένου χρόνου είναι δάνεια που σε αντίθεση με τα διαρκή έχουν συγκεκριμένη ημερομηνία λήξεως και μέχρι το πέρας αυτής της περιόδου το Κράτος έχει την υποχρέωση να πληρώσει το κεφάλαιο και τους τόκους που έχουν συμφωνηθεί. Τα

δάνεια αυτά υπόκεινται σε διακρίσεις, με βάση την ληκτικότητα και τη χρονική διάρκεια για την εξόφλησή τους. Έτσι διακρίνονται σε:

- Βραχυπρόθεσμα (διάρκεια εξόφλησης 1-5 έτη)
- Μεσοπρόθεσμα (διάρκεια εξόφλησης 5-10 έτη)
- Μακροπρόθεσμα (διάρκεια εξόφλησης >20 έτη)

Κάθε χώρα επομένως δανείζεται και οι όροι του δανείου τίθενται με βάση τα ιδιαίτερα οικονομικά χαρακτηριστικά της. Αυτό σημαίνει πως οι όροι δανεισμού δεν είναι οι ίδιοι για όλες τις χώρες και η διαφοροποίησή τους έγκειται κυρίως στην αξιοπιστία της καθεμίας. Έτσι, σύμφωνα με τον Τάντο Σ. (2013) όταν επικρατεί το κατάλληλο οικονομικό περιβάλλον σε μια χώρα ο δανεισμός δύναται να γίνει με την έκδοση κρατικών ομολόγων με χαμηλό επιτόκιο. Όμως, οι χώρες που περνάει η οικονομία τους από κρίση λόγω της αναξιοπιστίας που εκπέμπουν ως προς την αποπληρωμή των χρεών τους δανείζονται ακόμα και με απαγορευτικά επιτόκια. Οι χώρες αυτές με προβλήματα εξόδου στις αγορές δανειοδοτούνται συνήθως από διεθνείς οργανισμούς, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, με ευνοϊκότερους όρους, όμως με προϋποθέσεις εφαρμογής διαρθρωτικών μέτρων ώστε να αυξήσουν την φερεγγυότητά τους. (Συριόπουλος, Παπαδάμου, 2014)

Εύλογα μπαίνει και το ερώτημα της αποπληρωμής αυτού του δημόσιου χρέους που προκύπτει από το δημόσιο δανεισμό και ένας βασικός παράγοντας που σχετίζεται με το χρόνο αποπληρωμής του δημόσιου χρέους είναι ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ. Σύμφωνα με τον Τάντο Σ. (2013) το μέγεθος του χρέους και ο χρόνος αποπληρωμής του συσχετίζονται αρνητικά στην περίπτωση που ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ υπερβεί το 100%. Οι δημόσιοι φορείς που έρχονται αντιμέτωποι με ένα τόσο υψηλό επίπεδο χρέους δεν ενδιαφέρονται τόσο για τη διόγκωση του, όσο για το κόστος εξυπηρέτησης του, που είναι χαμηλότερο όταν συνάπτονται μεσοπρόθεσμα δάνεια (που επισημάνθηκαν παραπάνω). Από ένα τέτοιο χρέος λοιπόν, προκύπτουν και αρνητικές επιπτώσεις που σχετίζονται με την χαμηλή εμπιστοσύνη για μια χώρα ως προς την δυνατότητα της να το αποπληρώσει.

Συστήνεται ως η πιο σωστή διαχείριση σε καταστάσεις υψηλού λόγου χρέους προς ΑΕΠ, με βάση την αρχή του βέλτιστου χρόνου αποπληρωμής, η έκδοση βραχυπρόθεσμων δανείων με πιο χαμηλό επιτόκιο. Συγχρόνως, είναι αναγκαίο να λαμβάνονται και τα απαραίτητα μέτρα στήριξης και τόνωσης της ανταγωνιστικότητας και ανάπτυξης, ώστε να

αποφευχθούν τα δίδυμα ελλείμματα και ο δημοσιονομικός εκτροχιασμός. Η μη έγκαιρη και αποφασιστική αντιμετώπιση οδηγεί στην αύξηση της πιθανότητας μιας χρεοκοπίας.

Αναδιάρθρωση δημόσιου χρέους και χρεοκοπία

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο ΟΟΣΑ η αναδιάρθρωση χρέους είναι η αναβολή που επισήμως παίρνει μια χώρα για να μπορέσει να εξυπηρετήσει το χρέος της, αλλά και τις σχετικές πληρωμές με παράλληλη δυνατότητα επέκτασης της ληκτικότητας για αποπληρωμή των οφειλομένων ποσών. Είναι ένα μέσο ελάφρυνσης για τον οφειλέτη λόγω της καθυστέρησης αποπληρωμής οφειλών, ενώ σε μια πιο ευνοϊκή αναδιάρθρωση προβλέπεται και μείωση των υποχρεώσεων εξυπηρέτησης του χρέους.

Η αναδιάρθρωση του χρέους μπορεί να σχετίζεται με την έννοια της χρεοκοπίας, παρόλα αυτά δεν είναι ίδιες περιπτώσεις. Μια αναδιάρθρωση χρέους είναι δυνατό να συντελεστεί είτε μετά από μια χρεοκοπία (σε συνδυασμό με αυτά που επισημάνθηκαν στην υποενότητα 1.1) κάτι το οποίο συνήθως σημαίνει και καθυστέρηση της κυβέρνησης για αποπληρωμή μέρος του χρέους της προς τους δανειστές της, με επακόλουθο την εμφάνιση πιστωτικού γεγονότος, το οποίο είναι συνήθως και αυτό που οδηγεί σε διαδικασίες αναδιάρθρωσης. Ωστόσο, η διαδικασία της αναδιάρθρωσης χρέους, μπορεί να προηγηθεί μιας ενδεχόμενης χρεοκοπίας, όπως για παράδειγμα η αναδιάρθρωση του ελληνικού Δημοσίου χρέους της Ελλάδας όπου σύμφωνα με τον Ιωαννίδη Γ. (2013) το αποτέλεσμα ήταν μέσα σε λίγα χρόνια να «αλλάξει χέρια». Στις αρχές του 2010 περίπου τα 2/3 του χρέους βρισκόταν στην κατοχή ιδιωτών και έπειτα από την ολοκλήρωση του PSI, οι ιδιώτες έφτασαν να κατέχουν μόλις το 1/5 και τα υπόλοιπα 4/5 βρισκόταν στην κατοχή είτε Διεθνών Οργανισμών, είτε κυβερνήσεων.

1.3. Ο χρόνος και η σημασία του στην οικονομική πολιτική

Η βασικότερη πρωτογενής αιτία μιας κρατικής χρεοκοπίας είναι η υπερχρέωση του Κράτους, δηλαδή η ανεξέλεγκτη διόγκωση του χρέους του και η αδυναμία εξυπηρέτησής του. Πέραν αυτού όμως καταλυτικό ρόλο στην οικονομική πραγματικότητα ιστορικά παίζει ο χρόνος. Προϊόντος του χρόνου τα πάντα αλλάζουν: *«τα πάντα ρεί ουδέν δε μένει παγίως»* (Ηράκλειτος 544-484π.Χ.).

Οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δομές τόσο εγχωρίως όσο και διεθνώς μεταβάλλονται. Οι μεταβολές αυτές αλληλοεπηρεάζονται και επιφέρουν μεταβολές στο πλαίσιο λειτουργίας του οικονομικού συστήματος, αλλά και της οικονομικής πολιτικής όπως για παράδειγμα μεταβολές σε:

- μη ελέγξιμους εξωγενείς παράγοντες,
- σε μακροοικονομικές μεταβλητές,
- προσαρμογές της συμπεριφοράς διάφορων οικονομικών δρώντων

Η οικονομική πολιτική όπως αναφέρει ο Κόλλιας Χ. ασκείται στα πλαίσια ενός οικονομικού προγράμματος υποδιαιρούμενο σε υποπεριόδους (συνήθως ημερολογιακά έτη): $t=1,2,\dots,\Omega$ – λήξη κυβερνητικής θητείας. Τα οικονομικά μέτρα της πρώτης υποπεριόδου έχουν έναν αντίκτυπο που δεν περιορίζεται –μόνο- κατά την τρέχουσα υποπερίοδο άλλα κυρίως σε μεταγενέστερες. Παρατηρείται δηλαδή μια χρονική υστέρηση αφενός στην εμφάνιση αποτελεσμάτων και αφετέρου στην επίδραση στην λειτουργία της οικονομίας. Όλα αυτά δημιουργούν μια οικονομία σε συνθήκες αβεβαιότητας και κινδύνου μη αποτελεσματικών μέτρων γιατί ακόμα και τα θετικά αποτελέσματα έχουν χρονική υστέρηση.

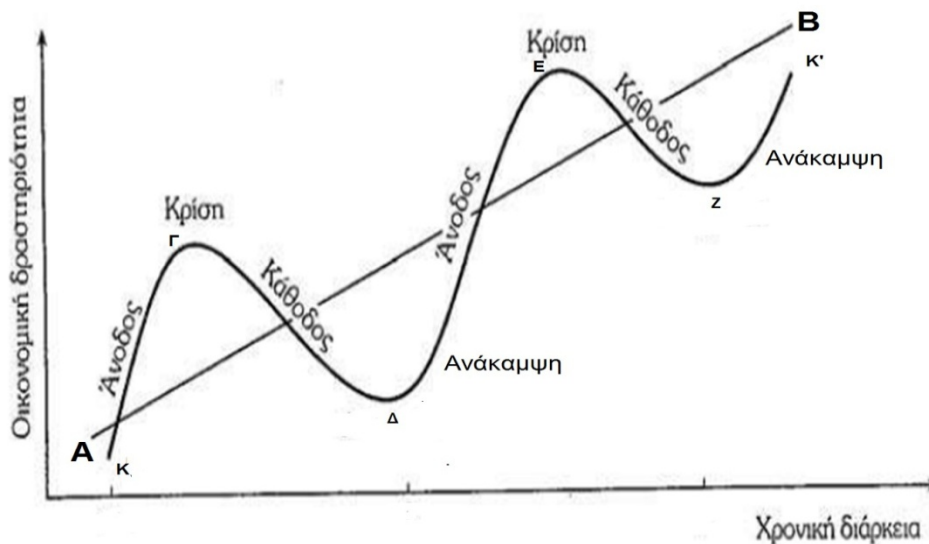
Το έλλειμμα λοιπόν μιας χώρας σχετίζεται και με την χρονική περίοδο ή αλλιώς την φάση της οικονομίας από την οποία περνάει μια χρονική στιγμή και έτσι πέρα από τη διάκρισή του σε τρέχον, λειτουργικό και πραγματικό διακρίνεται και σε κυκλικό έλλειμμα. Το κυκλικό έλλειμμα είναι αυτό που οφείλεται στην οικονομική συγκυρία και την φάση του οικονομικού κύκλου που διέρχεται η οικονομία επηρεάζοντας αναλόγως και τον ρυθμό μεταβολής του. Πιο συγκεκριμένα, το πραγματικό έλλειμμα διακρίνεται σε δομικό και κυκλικό. Το δομικό έλλειμμα είναι το έλλειμμα που δημιουργείται όταν το εισόδημα της οικονομίας αντιστοιχεί στο εισόδημα πλήρους απασχόλησης και επί της ουσίας τα αίτια του βρίσκονται στην πολιτικές που ακολουθούνται. Ενώ το κυκλικό έλλειμμα από την άλλη έχει τα αίτιά του στην ύπαρξη οικονομικών κύκλων.

Οικονομικοί κύκλοι

Είναι αποδεκτό και αυταπόδεικτο ιστορικά πως η οικονομική δραστηριότητα των χωρών κάνει κύκλους, περνώντας άλλοτε σε περιόδους οικονομικής ανάκαμψης και άλλοτε σε περιόδους οικονομικής ύφεσης.

Σύμφωνα με τον ορισμό των Arthur Frank Burns και Wesley Clair Mitchell για τους οικονομικούς κύκλους, γίνεται λόγος για ένα φαινόμενο που εμφανίζεται στη συνολική δραστηριότητα της οικονομίας Κρατών με τη μορφή διακυμάνσεων. Ο κύκλος εμπεριέχει επεκτάσεις με παρόμοια περίπου χρονική περίοδο σε πολλές οικονομικές δραστηριότητες, τις επεκτάσεις αυτές του κύκλου ακολουθούν γενικευμένες κάμψεις, υφέσεις και ανακάμψεις που συνενώνονται με την επεκτατική φάση του επόμενου κύκλου. Για την χρονική διάρκεια των οικονομικών κύκλων σύμφωνα με την συγκεκριμένη θεωρία υπάρχει η άποψη ότι κυμαίνεται από ένα έτος και πάνω μέχρι δέκα ή δώδεκα έτη.

Διάγραμμα 1.1 Χρονική εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας

ΠΗΓΗ <https://powerpolitics.eu>

Η οικονομία όσο διαρκεί ένας οικονομικός κύκλος περνάει μέσα από δύο βασικές φάσεις. Η πρώτη είναι η φάση της ανόδου ή επέκτασης και η δεύτερη είναι αυτή της καθόδου ή συρρίκνωσης. Κατά το μεταβατικό διάστημα από τη φάση της επέκτασης προς την κάθοδο η οικονομία φτάνει στην κορυφή του κύκλου που ονομάζεται ευημερία, ενώ κατά την μετάβαση από την φάση της συρρίκνωσης πριν την ανοδική φάση αγγίζει τον πυθμένα του κύκλου που αποκαλείται ύφεση.

Τα σπουδαιότερα χαρακτηριστικά κάθε φάσης είναι τα εξής (Καπετανέα Α. 2013):

α) Φάση της ανόδου ή επέκτασης (Expansion)

Η πρώτη ανοδική περίοδος η οποία είναι και η περίοδος της οικονομικής ανάπτυξης αποτελεί την φάση της ανόδου ή επέκτασης. Κατά τη φάση της ανόδου παρατηρείται μεγάλη αύξηση των επιχειρηματικών κερδών, αύξηση της παραγωγής, του εισοδήματος, της απασχόλησης, των τιμών και της ζήτησης. Καθώς αυξάνεται η συνολική ζήτηση και η παραγωγή, αυξάνονται και τα κέρδη καθώς και οι τιμές και αυτό δημιουργεί ευνοϊκό κλίμα για επενδύσεις, έτσι οι επενδύσεις σε αυτές τις συνθήκες ευνοούνται (Romer, 2006).

β) Φάση της ευημερίας (Prosperity)

Στην ανοδική περίοδο και την δεύτερη φάση της που αποκαλείται φάση ευημερίας παρατηρείται υψηλό επίπεδο απασχόλησης (σχεδόν πλήρες) και επίδοσης των παραγωγικών συντελεστών και έντονες τάσεις αύξησης των τιμών και του κόστους. Η οικονομία βρίσκεται στην κορυφή του κύκλου κατά την οποία περίοδο δεν μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά διάφορους ανασταλτικούς παράγοντες ως προς την ανοδική πορεία της, με αποτέλεσμα, αν αυτοί εκδηλωθούν να εισέλθει στη φάση της καθόδου.

γ) Φάση της κρίσης ή συρρίκνωσης (Contraction)

Η πρώτη φάση της καθοδικής περιόδου που εισέρχεται η οικονομία ονομάζεται κρίση, και γίνεται αντιληπτή από τις απότομες και μεγάλες πτώσεις των αμοιβών των παραγωγικών συντελεστών, επικρατεί γενικά στασιμότητα της οικονομικής δραστηριότητας και παρατηρούνται μειώσεις στην κατανάλωση, τα εισοδήματα την απασχόληση και στις επενδύσεις (Romer,2006).

δ) Φάση της ύφεσης (Trough ή depression)

Η δεύτερη φάση της καθοδικής περιόδου αποτελεί την φάση της ύφεσης. Κατά τη διάρκειά της επικρατούν υψηλά επίπεδα ανεργίας και έλλειψη επενδύσεων. Τόσο η παραγωγή και η ζήτηση, όσο και τα εισοδήματα είναι στα χαμηλότερα επίπεδα και το κλίμα είναι αβέβαιο και όχι ευδόκιμο για ανάληψη ρίσκου για επενδυτικές κινήσεις (Τριανταφύλλης,

1999). Η χρονική διάρκεια της δεύτερης φάσης της καθοδικής περιόδου και η έκταση αυτής καθορίζει το αν η οικονομία θα βιώσει παρατεταμένη ύφεση ή αν θα ξαναρχίσει σύντομα την ανοδική της πορεία.

Αξίζει να σημειωθεί πάντως πως οι οικονομικές μεταβολές εξαρτώνται άμεσα και από τον τρόπο διαμόρφωσης και τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας π.χ. μεταπολεμικά στις βιομηχανικές χώρες η ένταση και η διάρκεια των υφέσεων έχει μετριαστεί. Οι παράγοντες στους οποίους οφείλονται οι φάσεις των οικονομικών κύκλων είναι διάφοροι και συνδέονται με παράγοντες οικονομικούς και κοινωνικούς.

1.4. Αναδρομή στις πτωχεύσεις του Ελληνικού Κράτους

Σε περιόδους οικονομικών κρίσεων και ύφεσης (Τσουλφίδης Λ. 2015) παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον για την αναδρομή και την μελέτη της οικονομικής ιστορίας. Όπως υποστηρίζει όταν γίνεται μελέτη της ιστορικής εξέλιξης των οικονομικών προβλημάτων υπάρχει η προσδοκία να γίνουν κατανοητοί και σαφείς οι μηχανισμοί και οι μακροχρόνιες τάσεις που διέπουν τη λειτουργία του οικονομικού συστήματος. Η οικονομική ιστορία του καπιταλισμού χαρακτηρίζεται από μακροχρόνιες μεταπτώσεις της οικονομικής δραστηριότητας «longue durée» σύμφωνα με τον Braudel, «Μακρά κύματα» σύμφωνα με τον Kondratiev. Οι Reinhart and Rogoff (2011) αναφέρει ο Τσουλφίδης, ερευνώντας την σχέση μεταξύ δημοσίου χρέους και χρεοκοπιών αναφέρονται στην εξέλιξη του λόγου δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ 70 Χωρών της Αφρικής, Ασίας, Ευρώπης, Βόρειας Αμερικής, Λατινικής Αμερικής και Ωκεανίας και καταλήγουν στο συμπέρασμα πως κατά τη διάρκεια της καθοδικής φάσης του μακρού κύματος παρατηρούνται οι περισσότερες χρεοκοπίες Κρατών. Μάλιστα διατείνονται ότι οι διαδοχικές πτωχεύσεις μπορεί να απέχουν 5 χρόνια, επομένως έως και 2 χρεοκοπίες σε μια βαθιά ύφεση, όμως η πιο συνηθισμένη περίπτωση είναι αυτή των 50 χρόνων, χρονική περίοδος που συνάδει με την υπόθεση των μακροχρόνιων κύκλων. Ειδικότερα η άποψη είναι πως, στις φάσεις της ύφεσης, οι πιο αδύναμες οικονομίες είναι πολύ πιο ευάλωτες και, σε συνδυασμό με αρνητικό οικονομικό κλίμα σε εθνικό, αλλά και διεθνές επίπεδο, η πιθανότητα αδυναμίας εξυπηρέτησης των δανειακών τους αναγκών αυξάνεται, άρα παράλληλα και η

πιθανότητα χρεοκοπίας. Παρακάτω θα παρατεθούν οι πτωτικές φάσεις της παγκόσμιας οικονομίας και οι πτωχέυσεις του ελληνικού Κράτους που αντιστοιχίζονται χρονικά:

- Κρίση: 1815-1845, Πτωχέυσεις του 1827 και του 1843
- Κρίση: 1873-1896, Πτώχευση του 1893
- Κρίση: 1970-1980, - ;
- Κρίση: 2007, Πτώχευση 2010

Σύμφωνα με τον Τσουλφίδη Λ. (2015) από αυτή την αντιστοιχία παγκόσμιας ύφεσης και εθνικής πτώχευσης εξαιρείται η αποκαλούμενη «βουβή» ύφεση του '70-'80 κατά τα τέλη της οποίας η Ελλάδα πλησίασε στα όρια της χρεοκοπίας. Σημειώνεται πως το 1989 διαπιστώθηκε η ύπαρξη χρηματοδοτικού κενού για το οποίο υπήρχε αδυναμία κάλυψης προς το τέλος της χρονιάς. Το ανησυχητικό κλίμα που δημιούργησε αυτή η κατάσταση της οικονομίας ενίσχυσε τις προσπάθειες για συναινετικό κλίμα που βρίσκονταν σε εξέλιξη και τελικά οδήγησε στην δημιουργία Οικουμενικής Κυβέρνησης με επικεφαλής τον Ξενοφώντα Ζολώτα. Ωστόσο το πρόβλημα δεν είχε άμεση λύση και συνέχισε να υφίσταται και μετά. Η παγκόσμια ανάκαμψη μέχρι το 2007 σε συνδυασμό με την χρηματοδότηση από την Ε.Ε. συνέβαλλαν ώστε να αποφευχθούν τα χειρότερα, η ανοδική αυτή φάση της διεθνούς οικονομίας που ακολούθησε δεν άργησε να συμπαρασύρει και την Ελλάδα στην επόμενη φάση, όπου με το ξέσπασμα της Διεθνούς Κρίσης την έφερε αντιμέτωπη και στα πρόθυρα μιας ανοιχτής πτώχευσης.

Σύμφωνα με τον Ζουμπουλάκη Μ. (2014) από το 2009 και μετά η ελληνική οικονομία ήρθε αντιμέτωπη με την πιο μεγάλη κρίση στην ιστορία της ξεπερνώντας ακόμα κι αυτή του 1930. Η μόνη σύγκριση που κάνει με άλλη κρίση είναι ως προς την διάρκεια και τις πολιτικές επιπτώσεις που είχε μια προηγούμενη πτώχευση, αυτή στο τέλος του 19^{ου} αιώνα. Σημειώνει, επικαλούμενος τα ιστορικά παραδείγματα των δύο προηγούμενων μεγαλύτερων υφέσεων που γνώρισε το σύστημα, δηλαδή της «Μακράς ύφεσης» του 19ου αι. και της μεγάλης κρίσης του '29, πως διεθνώς δεν υπάρχει ιστορικό προηγούμενο χώρας που μπόρεσε να εξέλθει από μια αθροιστική ύφεση άνω του 23%, χωρίς ενεργητικές πολιτικές που στοχεύουν στην αναδιάρθρωση της παραγωγικής βάσης και στην τόνωση της ζήτησης.

Τέλος, όσον αφορά στην φύση της ελληνικής κρίσης αναφέρει πως είναι κυρίως πολιτική και έχει άμεση σχέση με τη μακρά παράδοση δύο αιώνων «πελατειακού κράτους». Η μεταρρύθμιση στο παραγωγικό μοντέλο και οι σταθερή και διατηρήσιμη ανάπτυξη απαιτεί και αλλαγές στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος.

Καθώς η αιτία της Κρίσης ήταν κατά κύριο λόγο το χρέος που το 2009 είχε καταστεί ως μη διαχειρίσιμο και άκρως διογκωμένο εξαιτίας της στρεβλής σχέσης μεταξύ των πολιτών και των πολιτικών εκπροσώπων οι αλλαγές στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος ήταν επιβεβλημένες εισερχόμενοι στην δεκαετία των Μνημονίων που θα παρουσιαστούν στο τελευταίο Κεφάλαιο.

Θα γίνει λοιπόν παρακάτω μια αναδρομή στις πτώχευσεις του ελληνικού κράτους ξεκινώντας από αυτές του 19^{ου} αιώνα φτάνοντας σε αυτές του 20^{ου} και του 21^{ου} αιώνα.

Υπάρχει διάφορα μεταξύ των παλαιών και σύγχρονων κρίσεων. Οι «κρίσεις παλαιού τύπου» αναφέρει ο Ζουμπουλάκης Μ. (2014) οι οποίες είχαν χαρακτηριστικά όπως η έλλειψη αγαθών επιβίωσης λόγω κλιματικών ή πολεμικών καταστροφών, διαφέρουν από τις σύγχρονες και η ειδοποιός διαφορά είναι ότι οι σύγχρονες κρίσεις ευθύνονται κατά κύριο λόγο στο πρόβλημα της υπερπαραγωγής.

Η πτώχευση του 1827

Την περίοδο της Εθνικής Επανάστασης η Ελλάδα σύνηψε δυο δάνεια τα οποία χορηγήθηκαν με δυσμενείς όρους για την Ελλάδα από τη χρηματαγορά της Μεγάλης Βρετανίας. Τα δάνεια αυτά οδήγησαν την χώρα το 1827 σε πτώχευση αποκλείοντάς την από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές για περισσότερα από 50 χρόνια (Reinhart and Rogoff, 2011)

Λόγω της ανησυχίας αποπληρωμής αυτών οι Άγγλοι φάνηκε να δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη σύσταση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους υποθηκεύτηκαν τα λεγόμενα «εθνικά κτήματα» ως μέρος των επαχθών όρων, όμως έχει σημασία να φανεί ότι παράλληλα με αυτά αναγνωριζόταν το αγωνιζόμενο έθνος ως εμπόλεμο κράτος δημιουργώντας συμμάχους. Οι σύμμαχοι αυτοί φυσικά δεν ήταν δίχως αντάλλαγμα καθώς ανέμεναν τα λεφτά τους πίσω, αλλά και επιπλέον σχέσεις με το υπό σύσταση ελληνικό Κράτος. Τα δάνεια συμφωνήθηκαν στην Αγγλία το 1824 και 1825 και έμειναν γνωστά ως δάνεια ανεξαρτησίας (Καζάκος κ.α. 2016).

Η πτώχευση του 1843

Η εγκαθίδρυση της μοναρχίας στην Ελλάδα το 1833 συνοδευόταν από ένα δάνειο 60 εκατ. γαλλικών Φράγκων που παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα από τις κυβερνήσεις της

Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Η Ελλάδα δεν εισέπραξε όλο το ποσό, αλλά λιγότερο, δηλαδή 40.000.000 φράγκα όμως και αυτά όχι στο ακέραιο, λόγω των υπεραυξημένου κόστους έκδοσης. Τα χρήματα διοχετεύτηκαν κυρίως για σκοπούς όπως η αποπληρωμή παλιότερων δανείων, η υποστήριξη της γραφειοκρατίας και η ενίσχυση των στρατιωτικών δαπανών του νέου ελληνικού Κράτους. (Τσουλφίδης Α. 2015)

Πιο συγκεκριμένα για το χρονικό της σύναψης του προαναφερθέντος δανείου ο (Γ.Π Μαλούχος Εφ. Το Βήμα) αναφέρει τις αρχικές αρνήσεις της Αγγλίας και της Γαλλίας, καθώς θεωρούσαν ρωσόφιλο τον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια αναγκάζοντάς τον έτσι για τη λειτουργία του Κράτους να βάλει χρήματα από την προσωπική του περιουσία και εκδώσει τα πρώτα ακάλυπτα ελληνικά χαρτονομίσματα. Τα δάνειο ήρθε στη συνέχεια με την έλευση του Όθωνα με 60 εκατ. φράγκα, από τα οποία τα 33 εκατ. πήγαν αμέσως για την αποπληρωμή των «Δανείων της ανεξαρτησίας». Από το ποσό που επέμενε δόθηκαν «12,5 εκατομμύρια διά την εξαγοράν από μέρους της Τουρκίας των επαρχιών Αττικής, Ευβοίας και μέρους της Φθιώτιδος και 7,5 εκατομμύρια διά την συντήρησιν των βαυαρικών στρατών».

Σύμφωνα με τον Τσουλφίδη (2015) η παγκόσμια οικονομία βρισκόταν σε κρίση ήδη από το 1815 και συνεχίστηκε με μεγαλύτερη σφοδρότητα τη δεκαετία του 1840. Η Ελλάδα χωρίς να έχει λάβει την τελευταία δόση του δανείου είχε αδυναμία να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις του δανείου και αποσκοπούσε σε νέο δάνειο από τις ίδιες χώρες, το οποίο δεν έγινε δεκτό. Μάλιστα, οι χώρες πιστωτές υπέγραψαν πρωτόκολλο με το οποίο απαιτούσαν τα χρήματά τους πίσω. Έτσι για να βεβαιωθούν για την αποπληρωμή τους η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία τοποθέτησαν εκπροσώπους τους στα Υπουργεία, προκειμένου να παρακολουθούν από κοντά την εφαρμογή των συμπεφωνημένων.

Το γεγονός της ελληνικής πτώχευσης δεν ήταν ένα δυσμενές μεμονωμένο γεγονός, αφού η διεθνής οικονομία βρισκόταν σε κρίση με πάρα πολλές χώρες του κόσμου να βρίσκονται σε παρόμοιες καταστάσεις. Τα μέτρα που επιβλήθηκαν εκείνη την περίοδο έχουν μεγάλες ομοιότητες με μέτρα που εφαρμόστηκαν στην τελευταία ελληνική κρίση όπως θα φανεί στη συνέχεια της εργασίας. Μεταξύ των μέτρων συμπεριλαμβάνονται: απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων κατά το 1/3 και μείωση των μισθών των υπολοίπων κατά 20%. Διακοπή της παροχής συντάξεων.. Μείωση των στρατιωτικών δαπανών και δημοσίων επενδύσεων. Αύξηση των δασμών και των φόρων. «Τακτοποίηση» των αυθαίρετων κατασκευών και των καταπατήσεων γης, όπως επίσης και όλων των εκκρεμών φορολογικών υποθέσεων, με την καταβολή κάποιου ποσού. Το βιοτικό επίπεδο έφτασε σε άθλιες συνθήκες δημιουργώντας συνθήκες αναταραχής και αβεβαιότητας κάτι που οδήγησε σε στρατιωτικά

κινήματα, τα οποία την 3^η Σεπτεμβρίου του 1843 αξίωσαν και πέτυχαν την παραχώρηση Συντάγματος.

Πτώχευση 1893

Ο Χαρίλαος Τρικούπης χρεώνεται την φράση «Κύριοι, Δυστυχώς Επτωχεύσαμεν», την οποία αναγκάστηκε να εκφωνήσει στην Βουλή της χώρας στις 10 Δεκεμβρίου του 1893. Εξαιτίας της παγκόσμιας ύφεσης (Τσουλφίδης 2015), που επισημάνθηκε και προηγουμένως, την πεντηκονταετία 1873-1896, τα κεφάλαια της αλλοδαπής δεν ήταν ιδιαίτερα ενεργά, έτσι στην αναζήτηση για διέξοδό τους, το υψηλό ρίσκο άρα και επιτόκιο που προσέφερε το ελληνικό Κράτος ήταν ιδιαίτερα ελκυστικό για τους Ευρωπαίους κεφαλαιούχους. Οι υπολογισμοί για το δανεισμό της Ελλάδας για τα έτη 1879 -1893 δείχνουν ότι το ποσό ήταν περίπου 640 εκατ. Φράγκα, εκ των οποίων έλαβε περί τα 468 εκατ. Φράγκα και μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό (γύρω στο 6%) αυτών των δανεικών χρημάτων ξοδεύτηκε παραγωγικά. Το μεγαλύτερο μέρος του συγκεκριμένου ποσού διοχετεύτηκε σε παλαιότερα δάνεια, στις τράπεζες που αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα και τέλος στην υποστήριξη των καταναλωτικών δαπανών του Κράτους (Σβορώνος 1995, σ. 292)

Η κρίση που σοβούσε στην παγκόσμια οικονομία από το 1873 και μετά δεν άφησε ανεπηρέαστη την ελληνική οικονομία, της οποίας οι εξαγωγές σταφίδας (το κύριο εξαγωγικό της προϊόν) κατέρρευσαν το 1890 και το χειρότερο ήταν η δραματική μείωση της τιμής της σταφίδας και άρα των εισροών συναλλάγματος. Το αποτέλεσμα ήταν τα συναλλαγματικά διαθέσιμα του Κράτους να μειωθούν επικίνδυνα, έτσι ώστε να καταστήσουν αρχικά δύσκολη και στη συνέχεια αδύνατη την εκπλήρωση των υποχρεώσεων (που τότε διεξάγονταν σε συνάλλαγμα) της χώρας προς τους δανειστές. Η αναζήτηση νέου δανείου από τον Τρικούπη δεν τελεσφόρησε, με αποτέλεσμα την τρίτη πτώχευση του ελληνικού κράτους τον Δεκέμβριο του 1893. Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι οι δανειστές της Ελλάδας ήταν διεθνείς τραπεζικοί οίκοι (Ρότσιλντ, Χάμπρο κ.α.), για αυτό και η οικονομική ζωή της χώρας συνεχίστηκε χωρίς ιδιαίτερα προσκόμματα. (Τσουλφίδης, 2015)

Τέλος, όπως γράφει αναφέρει ο (Ψαλιδόπουλος, 2011) η φράση του Τρικούπη «Δυστυχώς επτωχεύσαμεν» έδινε το στίγμα της κατάληξης μιας φιλόδοξης οικονομικής πολιτικής, με πολλές πτυχές που δεν έχουν ερευνηθεί πλήρως, πέντε χρόνια μετά την χρεοκοπία και ως το τέλος της πρώτης δεκαετίας του επόμενου αιώνα οδήγησε την χώρα

στην αποδοχή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) με σκληρές υποχρεώσεις και μέτρα λιτότητας.

Πτώχευση 1932

Διαπιστώνεται πως η Ελλάδα βρισκόταν σε κρίση πολύ πριν την Διεθνή Κρίση του 1929 με ιδιαίτερα προβλήματα που δυσκόλευαν την κάλυψη του δανεισμού της. Όμως παρατηρείται πως τα γεγονότα της Αμερικής έφτασαν στην Ελλάδα με καθυστέρηση.

Στις 25.3.1932 (Τσουλφίδης Α. 2015) πραγματοποιήθηκε σύσκεψη υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και ακολούθησε κατάθεση νομοσχεδίου στις 29.3.1932 «περί προσωρινής ρυθμίσεως ζητημάτων δημοσίου χρέους» και ο νόμος 5422 της 26.4.32 και μέχρι τον Ιούνιο του ίδιου έτους ανακοινώθηκαν τα εξής μέτρα πολιτικής (Βεργόπουλος):

- Αναστολή μετατρεψιμότητας του εθνικού νομίσματος και δραστική υποτίμησή του έως 60%, με άμεσες συνέπειες στο πρόγραμμα νομισματικής σταθερότητας των προηγούμενων ετών.
- Κατάργηση της αγοράς συναλλάγματος με την Τράπεζα της Ελλάδος να αποκτά την ευθύνη.
- Επ' αόριστον αναστολή στις πληρωμές τοκοχρεολυσίων για όλα τα δάνεια του κράτους εξαιρουμένου ένα 25% για τόκους σε τράπεζες του.
- Οι οφειλές σε ξένο νόμισμα ή συνάλλαγμα Ελλήνων και ξένων που διαμένουν στην Ελλάδα μετατρέπονται σε δραχμές στη βάση 100 δρχ. = 1 δολάριο.
- Αύξηση των δασμών (πλην των αγαθών πρώτης ανάγκης), ενίοτε και μέχρι τον δεκαπλασιασμό τους.
- Επιβολή ποσοστώσεων στο μεγαλύτερο μέρος εισαγόμενων ειδών.
- Υιοθέτηση μοντέλου κλήρινγκ δηλαδή συμψηφιστικού εμπορίου της χώρας με άλλες, αν π.χ. η Ελλάδα έκανε εισαγωγή προϊόντος από μια χώρα, ξεχρέωνε εξάγοντας σε αυτή άλλα προϊόντα αντίστοιχης αξίας.

Ως αποτέλεσμα το παραπάνω μέτρων η χώρα έκανε δραστικό περιορισμό των διεθνών της πληρωμών και ακολούθησε την πολιτική της οικονομικής αυτάρκειας, της οποίας παράπλευρο αποτέλεσμα ήταν η αύξηση της εγχώριας παραγωγής και δη της αγροτικής. Όμως την άνοιξη του 1932 το ελληνικό κράτος δεν κατάφερε να αποφύγει το πρώτο μέτρο που σημειώθηκε πιο πάνω που αφορά την μετατρεψιμότητα του εθνικού νομίσματος και την

αναστολή εξυπηρέτησης των εξωτερικών δανείων κάτι το οποίο συνεπάγεται και σε χρεοκοπία.

Διεθνής κρίση 2008 και «ελληνική χρεοκοπία»

Φτάνοντας στην τελευταία και πιο σύγχρονη κρίση της ελληνικής ιστορίας ο Ζουμπουλάκης Μ (2014) αναφέρει πως είναι γνωστό ότι βασική αιτία της διεθνούς κρίσης ήταν η ανεξέλεγκτη επεκτατική δραστηριότητα του χρηματοπιστωτικού τομέα. Η κρίση καθυστέρησε 2 έτη να έρθει στην Ελλάδα έχοντας αιτίες τόσο πολιτικές όσο και οικονομικές. Η Ελλάδα έφτασε στην πτώχευση στις αρχές του 2010 καθώς οι αγορές απέσυραν την εμπιστοσύνη τους προς την χώρα όσον αφορά τη δυνατότητά της να αποπληρώνει το χρέος της σε συνδυασμό με τα «απαγορευτικά» επιτόκια. Τα αίτια και οι επιπτώσεις αυτής της κρίσης θα μελετηθούν στη συνέχεια της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΓΓΕΝΕΙΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

«One cannot explain anything in an economy until one had explained everything». Είναι ένας αφορισμός του Leon Walras (1834-1910) οποίος λέει ότι «Κανείς δεν μπορεί να εξηγήσει τίποτε στην οικονομία μέχρι να έχει εξηγήσει τα πάντα.» αντανακλώντας με τα λεγόμενά του τις προκλήσεις αλλά και την πολυπλοκότητα των οικονομικών αναλύσεων και αποφάσεων. Δεν θα μπορούσε από κάτι τέτοιο λοιπόν να εξαιρεθεί και η ελληνική οικονομία η φυσιογνωμία της οποίας δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι σφραγίστηκε από την ένταξη και τη μακροχρόνια παρουσία της στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Όπως σημειώνεται στην Εισαγωγική πρόταση του European System of Accounts- ESA 1995:

«Για να επιτευχθούν οι στόχοι της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ειδικότερα της Οικονομικής και Νομισματικής Ενώσεως, χρειάζεται υψηλής ποιότητας στατιστικά εργαλεία τα οποία θα παρέχουν στα θεσμικά όργανα της Κοινότητας, στις κυβερνήσεις και στους οικονομικούς και κοινωνικούς εταίρους, ένα σύνολο εναρμονισμένων και αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων επί των οποίων να βασίζονται τις αποφάσεις τους.»

Για αυτό και στη συνέχεια του κεφαλαίου η μελέτη, η παρουσίαση και οι αναλύσεις των βασικών δεδομένων της ελληνικής οικονομίας θα γίνει με βάση τα στοιχεία που θα συλλεχθούν από επίσημες πηγές.

Πέραν όμως των αμιγώς οικονομικών στοιχείων της ελληνικής οικονομίας πριν το 2009, οι αιτίες θα επιχειρηθεί να ερευνηθούν και σε διαφορετικό πλαίσιο όπως αυτό της έλλειψης ανταγωνιστικότητας και ανίσχυρων Θεσμών στο οικονομικό γίγνεσθαι, ώστε να αποτυπωθούν εμπεριστατωμένα οι εγγενείς- δομικές και προϋπάρχουσες αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας που την οδήγησαν στην χρεοκοπία του 2009 και στην δεκαετή εμπειρία των τριών Μνημονίων.

Όπως τονίζεται στην Έκθεση για την Νομισματική Πολιτική 2009-2010 της Τράπεζα της Ελλάδος (2010), εκτός από το πρόβλημα του μεγάλου δημοσίου χρέους και ελλείμματος, υφίστανται και αυτά του εξωτερικού χρέους και της συνεχούς διάβρωσης της ανταγωνιστικής θέσης της οικονομίας. Πρόκειται για προβλήματα τα οποία δεν ήταν νέα, προϋπήρχαν της

διεθνούς κρίσης του 2008 και ήταν αναπόφευκτο, χωρίς αποφασιστικές παρεμβάσεις, ότι αργά ή γρήγορα, μαζί και με τα θεσμικά προβλήματα της Ελλάδας να οδηγήσουν σε αδιέξοδο.

2.1 Διαχρονική εξέλιξη του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας

Το ΑΕΠ με εναλλακτική συντομογραφία GDP από τον αγγλικό όρο Gross Domestic Product, μετρά την αξία της παραγωγής σε μια χώρα, από τους εθνικούς και ξένους παραγωγικούς συντελεστές εγκατεστημένους σε αυτή κατά τη διάρκεια μιας περιόδου. Το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, με συντομογραφία GNP από τον αγγλικό όρο Gross National Product, μετρά την αξία της παραγωγής από εθνικούς παραγωγικούς συντελεστές, οι οποίοι ευρίσκονται είτε στη χώρα είτε στο εξωτερικό, κατά τη διάρκεια μιας περιόδου. Το ΑΕΠ μετράται με τρεις ισοδύναμες μεθόδους: των δαπανών, του εισοδήματος και της προστιθέμενης αξίας. Η λογική ισοδυναμία τους έγκειται στο ότι οι δαπάνες χρηματοδοτούνται από το εισόδημα, ενώ το εισόδημα είναι προϊόν των παραγωγικών δραστηριοτήτων των οικονομικών παραγόντων-δραστηριοτήτων οι οποίες δημιουργούν αξία. (Αντζουλάτος Αγγ. 2011)

Όπως επισημαίνουν οι Barry Bosworth και Τρύφων Κολλίντζας (2001) η ελληνική οικονομία από την δεκαετία του '70 μέχρι και τέλη του '90 κατέγραψε μη ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Παρά την επεκτατική του πορεία τα χρόνια που ακολούθησαν μετά τον εμφύλιο πόλεμο, ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ επιβραδύνθηκε σε επίπεδο μόλις 1,5% ετησίως την περίοδο 1973-1995.

Για μια πιο ιστορική επισκόπηση πηγαίνοντας λίγο πιο πίσω, σύμφωνα με στοιχεία που συγκέντρωσε ο Maddison (1995), η Ελλάδα ήταν το 1950 το φτωχότερο από τα σημερινά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τις επόμενες δύο δεκαετίες όμως και μέχρι το 1973 ήταν η ταχύτερα αναπτυσσόμενη οικονομία. Αυτό αντιστράφηκε τις επόμενες δεκαετίες.

Παρακάτω απεικονίζονται 2 διαγράμματα (διάγραμμα 2.1-διάγραμμα 2.2) της διαχρονικής εξέλιξης του ΑΕΠ της Ελλάδας για τα τελευταία 25 έτη. Είναι μια εικόνα της ελληνικής οικονομίας η οποία έχει ως αφετηρία (1997) τα 5 έτη έπειτα από τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και τα 5 έτη πριν από την ένταξη στην ΟΝΕ το 2002. Εν συνεχεία, απεικονίζεται ένα συνολικό διάγραμμα (διάγραμμα 2.3), με τη συνολική πορεία

των 25 ετών, ώστε να αποτυπωθεί η γενική πορεία της καμπύλης. Ο διαχωρισμός αυτός έχει ως σκοπό την ανάδειξη της εικόνας που είχε το ΑΕΠ της Ελλάδας ακριβώς πριν και μετά το 2009 που είναι σημείο κατατεθέν της παρούσας διπλωματικής. Κατόπιν, θα παρουσιαστεί και το διάγραμμα 2.4 με τη διαχρονική εξέλιξη του ρυθμού μεγέθυνσης κάθε έτους ως ποσοστό του ΑΕΠ.

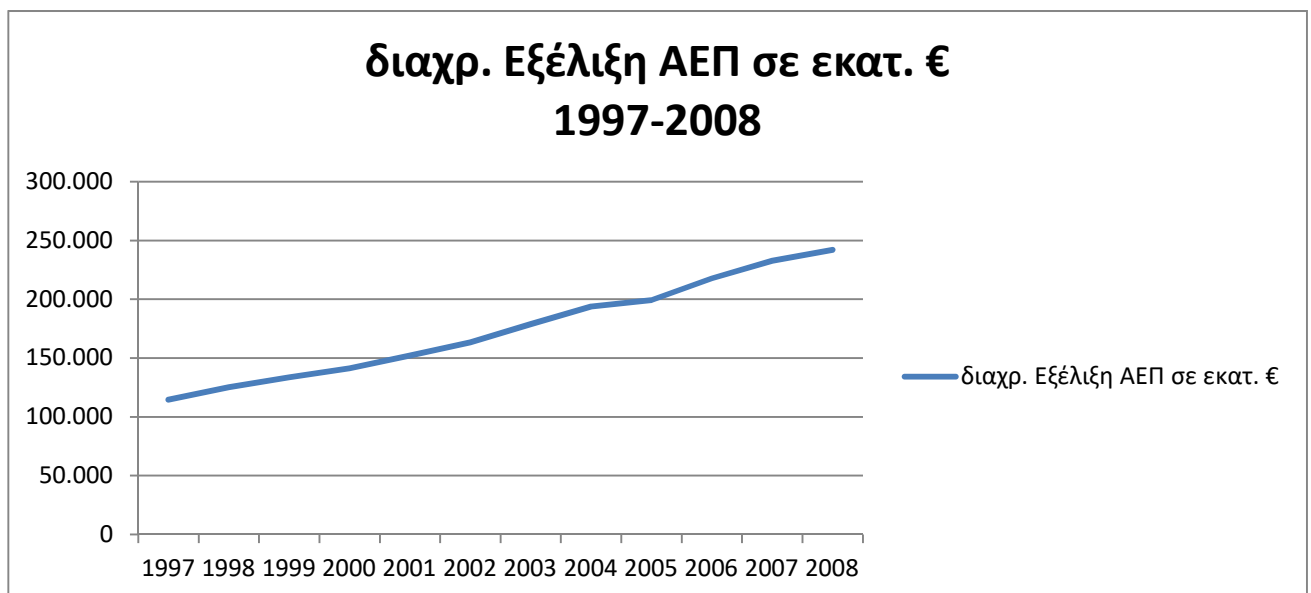
Από το 1997 μέχρι και το 2008 φαίνεται από τα στοιχεία της Eurostat που αποτυπώνονται παραπάνω ότι η ελληνική οικονομία, ως προς το ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ, διήνυσε περίπου μια περίοδο δεκαπέντε ετών σταθερής αύξησης. Ο Παπαδήμος Λ.(1998) αναφέρει πως το 1997, για τρίτο κατά σειρά έτος, επιταχύνθηκε ο ρυθμός ανόδου της οικονομικής δραστηριότητας, λόγω της ταχύτερης αύξησης κυρίως των δημοσίων επενδύσεων σε κατασκευές και των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και, σε μικρότερο βαθμό, της ιδιωτικής κατανάλωσης και των ιδιωτικών επενδύσεων σε κατοικίες. Το ίδιο συνεχίζει να γίνεται και για τις επόμενες δυο χρονιές. Η ελληνική οικονομία στο δρόμο για την είσοδο στην ΟΝΕ «έτρεχε», με τον ρυθμό ανόδου της ελληνικής οικονομίας να ξεπερνά τον αντίστοιχο ρυθμό της Ευρωζώνης και της ΕΕ. Όπως σημειώνει ο Γκαργκάνας Ν. (2003) το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν αυξανόταν στην Ελλάδα με υψηλό ετήσιο ρυθμό τα τελευταία χρόνια (3,8% κατά μέσον όρο την εξαετία 1997-2002) και αισθητά ταχύτερα από ό,τι στη ζώνη του ευρώ (2,6% την ίδια περίοδο). Το 2002, παρά το δυσμενές εξωτερικό περιβάλλον, ιδίως τη σοβαρή επιβράδυνση της οικονομικής ανόδου του ευρώ ως σύνολο (0,8% το 2002 έναντι 1,4% το 2001), ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα επηρεάστηκε ελάχιστα. Το 2005 ήταν μια χρονιά που ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ επιβραδύνθηκε σε σχέση με τον αντίστοιχο ρυθμό το 2004, αλλά επιβραδύνθηκε και από τον μέσο όρο της τετραετίας 2000-2003.

Πλησιάζοντας προς την Κρίση της ελληνικής οικονομίας οι δείκτες, κρίνοντας εκ των υστέρων, φαίνεται πως άρχιζαν να παρουσιάζουν προβλήματα, ειδικότερα για το 2008 σύμφωνα με την έκθεση του Προβόπουλου Γ. (2009) η μεγάλη επιδείνωση του εξωτερικού περιβάλλοντος επηρέασε δυσμενώς την ελληνική οικονομία. Ο ρυθμός ανόδου του ΑΕΠ υποχώρησε στο 2,9% το 2008 από 4,0% το 2007, κυρίως λόγω της μεγάλης μείωσης των επενδύσεων, η εγχώρια ζήτηση τελικά μειώθηκε και έτσι η αύξηση του ΑΕΠ που αποτυπώνεται στο διάγραμμα αντανάκλούσε κυρίως τη βελτίωση του πραγματικού εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (καθώς οι εισαγωγές μειώθηκαν αισθητά, ενώ οι εξαγωγές σημείωσαν μικρή αύξηση) και τη σημαντική (μη επιδιωχθείσα) συσσώρευση αποθεμάτων. Φτάνοντας στο 2009 σύμφωνα με τον Προβόπουλο Γ. (2010), ο ετήσιος ρυθμός

μεταβολής του ΑΕΠ παρέμεινε αρνητικός σε όλη τη διάρκεια του έτους (-1,0% το πρώτο τρίμηνο, -1,9% το δεύτερο, -2,5% το τρίτο και το τέταρτο τρίμηνο), ενώ για ολόκληρο το έτος κατά μέσο όρο διαμορφώθηκε στο -2,0%. (Εκθέσεις διοικητή τράπεζας της Ελλάδος)

Συμπερασματικά για την περίοδο αυτή, αξιοποιώντας την έρευνα των Π. Τσακλόγλου κ.α. (2016) βγαίνει το συμπέρασμα πως μέχρι το 2001 η Ελλάδα είχε υλοποιήσει μια σειρά μεταρρυθμίσεων που αφορούσαν, κυρίως, την απελευθέρωση κάποιων αγορών, ιδίως του χρηματοπιστωτικού τομέα. Αυτές οι διαρθρωτικές αλλαγές, αν συνδυαστούν με τα χαμηλά επιτόκια που έφερε η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ, οδήγησαν σε αξιόλογους ρυθμούς ανάπτυξης για σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα. Για τα έτη 1996 έως 2007, στην περίοδο προετοιμασίας για την είσοδο στο Ευρώ, την είσοδο σε αυτό και μέχρι το ξέσπασμα της παγκόσμιας κρίσης το 2007, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ της Ελλάδας ήταν αρκετά ικανοποιητικός, μεγέθυνση 3,9%, έναντι 2,3% στην Ευρωζώνη. Παρ' όλα αυτά το μοντέλο ανάπτυξης που ακολουθήθηκε δεν ήταν βιώσιμο, καθώς βασιζόταν στη διόγκωση της εγχώριας κατανάλωσης και στη χρηματοδότησή της μέσω μεταβιβάσεων κεφαλαίου από το εξωτερικό.

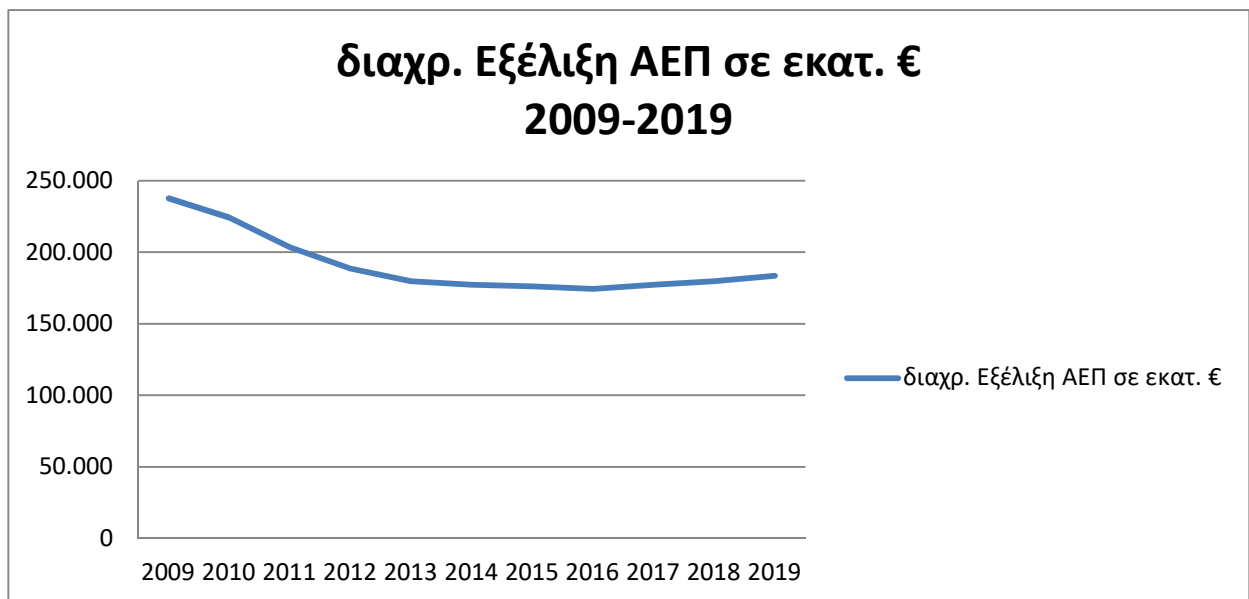
Διάγραμμα 2.1

ΠΗΓΗ EUROSTAT ίδια επεξεργασία

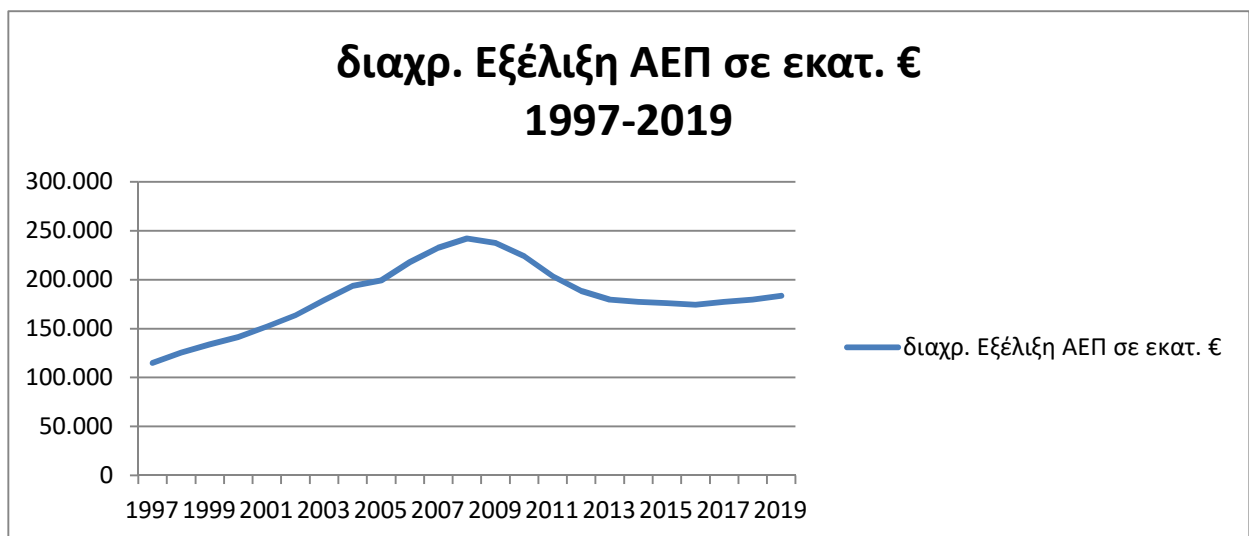
Στην επόμενη δεκαετία (2009-2019) μελέτης της εξέλιξης του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας με μια γρήγορη επισκόπηση του διαγράμματος 2.2 και του αρχίζει να γίνεται φανερή η πτωτική του πορεία. Είναι η είσοδος της ελληνικής οικονομίας στην κρίση που ήρθε αναπόφευκτα έπειτα από τις συνεχείς αστοχίες και δομικές στρεβλώσεις που την χαρακτήριζαν. Στο διάγραμμα 2.3 το οποίο ενώνει τα στοιχεία της 25ετίας δείχνει τη σχετική καμπύλη, είναι πρόδηλο πως το σημείο καμψής είναι το 2009 όπου και συναντάται η χρεοκοπία της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 2.2

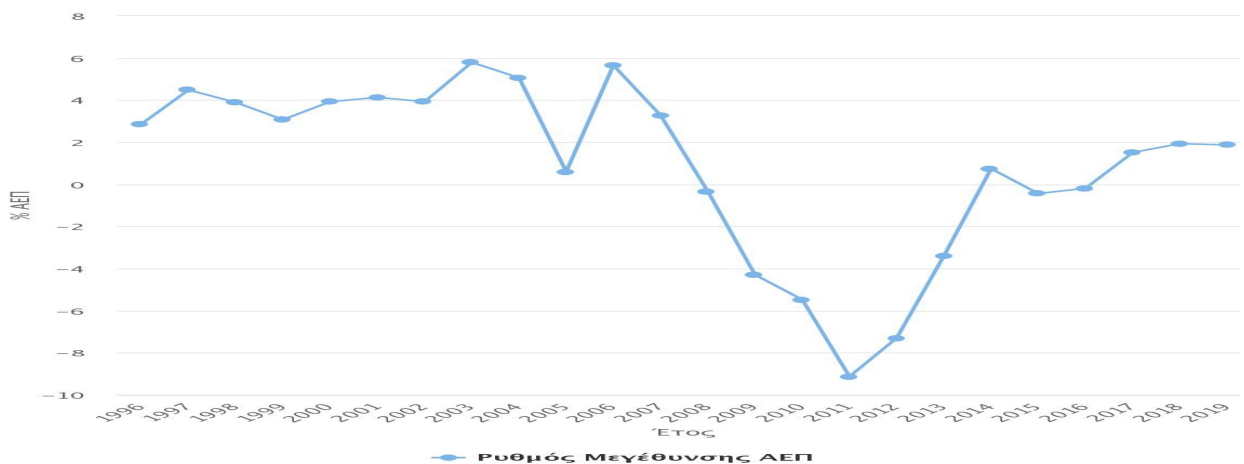
ΠΗΓΗ EUROSTAT ίδια επεξεργασία

Διάγραμμα 2.3

ΠΗΓΗ EUROSTAT ίδια επεξεργασία

Διάγραμμα 2.4 Ρυθμός Μεγέθυνσης ΑΕΠ 1996-2019 Ελλάδα

ΠΗΓΗ EUROSTAT

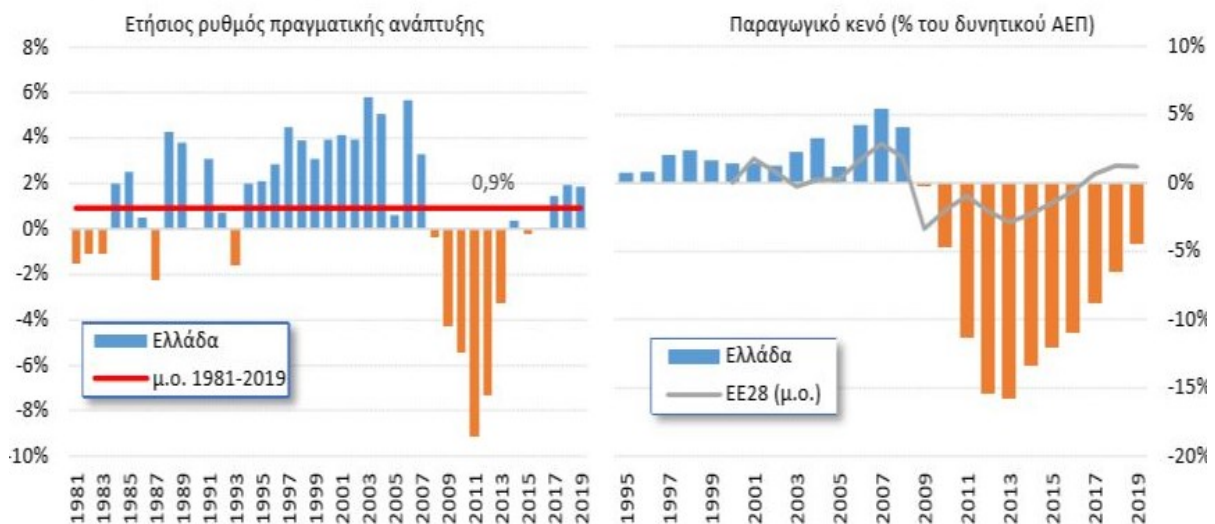
Συμπερασματικά αξιοποιώντας την Τελική "Έκθεση Πισσαρίδη" υποστηρίζεται ότι την έντονη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας με μέσο ρυθμό ανάπτυξης 6,5% την περίοδο 1961-1980, διαδέχθηκε μια περίοδος βραδείας ανάπτυξης με μέσο ρυθμό κάτω του 1% το 1981-1994. Στη συνέχεια, τα έτη της σύγκλιση και τα πρώτα χρόνια ένταξης στην ΟΝΕ σηματοδότησαν μια περίοδο ταχείας αλλά μη διατηρήσιμης μεγέθυνσης με μέσο ετήσιο ρυθμό κοντά στο 3,5%, την οποία διαδέχθηκε η περίοδος της ελληνικής κρίσης χρέους από το 2009 με μέσο ρυθμό ετήσιας συρρίκνωσης γύρω στο -2,2%.

Λαμβάνοντας υπόψη την περίοδο κατά την οποία η Ελλάδα υπήρξε μέλος της Ε.Ε. 1981-2019, ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης στην Ελλάδα ήταν 0,9%, ενώ ο αντίστοιχος κατά κεφαλήν ρυθμός ήταν χαμηλότερος, κοντά στο 0,6%. Κατά τα πρώτα χρόνια μετά την ένταξη της Ελλάδας στη νομισματική ένωση (2001-2007), η Ελλάδα κατέγραψε υψηλούς μέσους ρυθμούς ανάπτυξης, άνω του 4%, μεταξύ άλλων υπό την ευεργετική επίδραση του χαμηλότερου κόστους χρηματοδότησης και του σταθερού συναλλαγματικού περιβάλλοντος, με σημαντικά χαμηλότερο πληθωριστικό κίνδυνο.

Παρ' όλα αυτά, οι ευνοϊκές αυτές συνθήκες δεν αξιοποιήθηκαν έτσι ώστε να βελτιωθεί το παραγωγικό υπόδειγμα της χώρας, η αυξημένη ρευστότητα χρησιμοποιήθηκε περισσότερο για τόνωση της εγχώριας κατανάλωσης και απορρόφηση πόρων σε μη εμπορεύσιμους κλάδους της οικονομίας, παρά σε παραγωγικές επενδύσεις. Έτσι το ΑΕΠ ήταν σε επίπεδα συστηματικά υψηλότερα από το δυνητικό προϊόν της χώρας, δείγμα «μη

διατηρήσιμων» ρυθμών μεγέθυνσης, το οποίο και αποτέλεσε μία από τις αιτίες της ελληνικής κρίσης χρέους που ακολούθησε. (Πισσαρίδης κ.α. 2020)

Διάγραμμα 2.5 Ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης και παραγωγικό κενό Ελλάδα διαχρονικά

ΠΗΓΗ EUROSTAT AMECO (επεξεργασία Πισσαρίδης κ.α. 2020 «Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία» Τελική Έκθεση 2020)

2.2 Τα συσσωρευμένα ελλείμματα της ελληνική οικονομίας

Στον απόηχο της κρίσης τους 2009, αλλά και στα πλαίσια αυτής, ο Διοικητής της ΤτΕ (2010) αναφέρει πως η έρευνα και ο δημόσιος διάλογος εστιάζεται πρωτίστως στις δημοσιονομικές προκλήσεις που αντιμετώπιζε και συνέχισε να αντιμετωπίζει η χώρα. Πέραν αυτών όμως όπως υποστηρίζει υπάρχει και μια πρόσθετη, αλλά επίσης μεγάλη πρόκληση που δεν είναι άλλη από την εξωτερική ανισορροπία της οικονομίας, που λαμβάνει τη μορφή ενός μεγάλου και επίμονου ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, αλλά και στο δημοσιονομικό ισοζύγιο.

Σύμφωνα με τους Mariolis, et. al. (2010) η παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία ξέσπασε στα τέλη του 2008, εκδηλώθηκε στην Ελλάδα κυρίως με τη μορφή της «κρίσης των οικονομικών του Κράτους», γεγονός το οποίο προκάλεσε σημαντικές εξελίξεις και στο εσωτερικό της Ζώνης του Ευρώ.

Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ)

Στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ) καταγράφονται όλες οι συναλλαγές που αφορούν αγαθά, υπηρεσίες, εισοδήματα, είτε από εργασία είτε από επενδύσεις, καθώς και μονομερείς τρέχουσες μεταβιβάσεις.

Το ΙΤΣ απαρτίζεται από τους εξής λογαριασμούς:

1. Το εμπορικό ισοζύγιο
2. Το ισοζύγιο υπηρεσιών
3. Το ισοζύγιο εισοδημάτων
4. Το ισοζύγιο τρεχουσών μεταβιβάσεων

Από τον Ιούλιο του 2015 η Τράπεζα της Ελλάδος έχει διαφοροποιήσει τη μεθοδολογία για το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ). Ειδικότερα, οι δύο αλλαγές που έγιναν αφορούν τους δύο τελευταίους λογαριασμούς. Έτσι, το ισοζύγιο εισοδημάτων και το ισοζύγιο τρεχουσών μεταβιβάσεων αντικαταστάθηκαν από το Ισοζύγιο Πρωτογενών Εισοδημάτων και το Ισοζύγιο δευτερογενών εισοδημάτων αντίστοιχα. Στο πρώτο καταγράφονται οι συναλλαγές που αφορούν σε εισοδήματα από εργασία, από άμεσες επενδύσεις, από επενδύσεις χαρτοφυλακίου και από λοιπές επενδύσεις (δάνεια και καταθέσεις), στο δεύτερο απεικονίζονται οι τρέχουσες μεταβιβάσεις που είναι οι μονομερείς εισπράξεις και πληρωμές μεταξύ κατοίκων και μη κατοίκων που δεν συνδέονται με επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. (Καζάνας Θ. & Μπαγέρη Β.)

Παρακάτω παρουσιάζεται το διάγραμμα 2.6 που απεικονίζει την εξέλιξη του ΙΤΣ (σε εκατ. Ευρώ) για την ελληνική οικονομία από την περίοδο της ένταξής της στην ΟΝΕ (2002) μέχρι και το 2019. Η επιλογή της αφετηρίας, εν προκειμένω, είναι σκόπιμη καθώς σύμφωνα με τον Οικονόμου Γ. (2010) από το 2002 και την είσοδο της Ελλάδας στην ΟΝΕ η σημασία του ΙΤΣ δεν είναι η ίδια με πριν καθώς η χώρα δεν έχει πλέον τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει τη συναλλαγματική ισοτιμία ως μηχανισμό διόρθωσης των ανισορροπιών στις εξωτερικές συναλλαγές της, οι οποίες μάλιστα κατά τη δεκαετία του 2000 έγιναν πιο έντονες.

Παράλληλα, σε διεθνές επίπεδο το εμπόριο έχει γίνει πιο παγκοσμιοποιημένο και ο ανταγωνισμός στις διεθνείς αγορές έχει ενισχυθεί. Γι' αυτό, δίνεται βάση στην

ανταγωνιστικότητα και τις εξωτερικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας που προσδιορίζονται από τους εξής παράγοντες :

1. την υψηλή παραγωγικότητα,
2. το σταθερό κόστος παραγωγής
3. και τη προσαρμογή της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, έτσι ώστε αυτή να ανταποκρίνεται στην εγχώρια και την εξωτερική ζήτηση.

Όπως αναφέρει ο Προβόπουλος Γ. (2010) από το 1960 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών στην Ελλάδα διαμορφωνόταν, σύμφωνα με τα εθνικολογιστικά στοιχεία, μεταξύ 0% και 5% του ΑΕΠ. Σε ορισμένα μάλιστα έτη είχε καταγραφεί και πλεόνασμα. Παρόλο που τα στοιχεία δεν είναι εντελώς συγκρίσιμα, από το 2000 και μετά η κατάσταση άλλαξε δραματικά προς το χειρότερο και το έλλειμμα κορυφώθηκε στο 14% του ΑΕΠ το 2008. Αυτή η εξέλιξη υποδηλώνει αδύναμη ανταγωνιστικότητα διαμορφώνοντας έτσι ένα ακόμα πρόβλημα για το παράδειγμα της Ελλάδας πέρα από τα καθαρά δημοσιονομικά χαρακτηριστικά, αλλά και ως απόρροια αυτών.

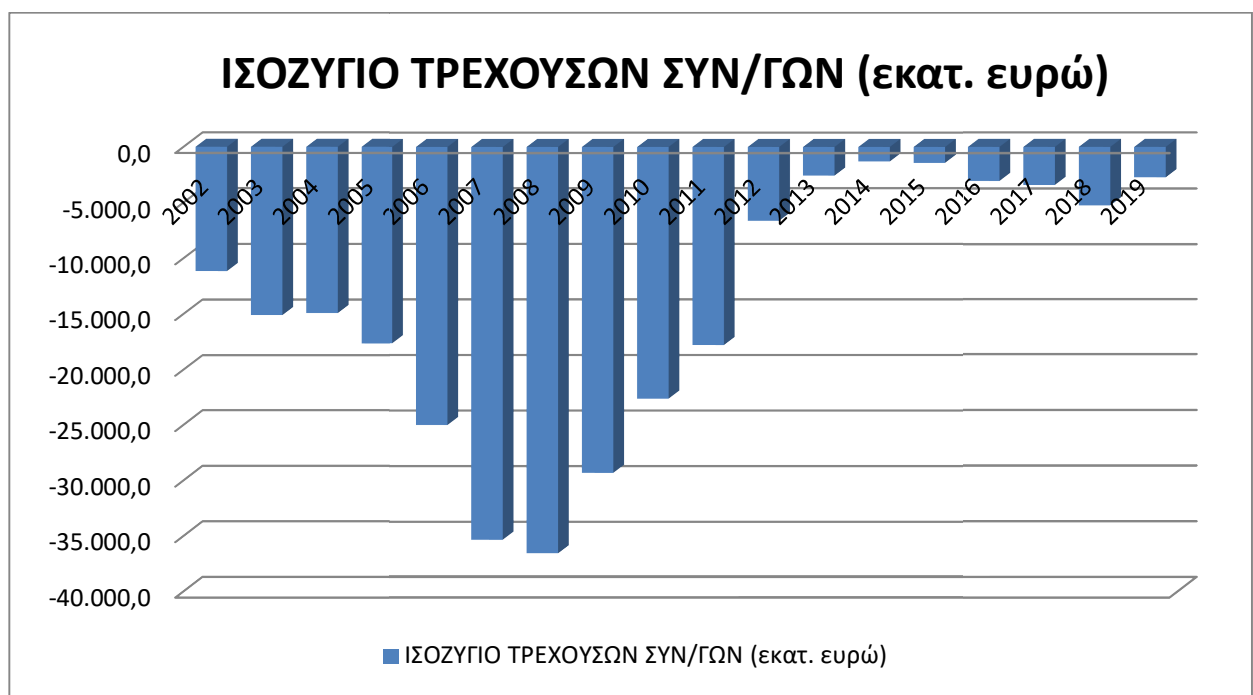
Είναι προφανές από το διάγραμμα 2.6 ότι η δεκαετία του 2000 μπήκε με υψηλά ελλείμματα στο ΙΤΣ. Ενδεικτικά, το 2002 το έλλειμμα ήταν κοντά στα 11δισ ευρώ και η πτωτική του πορεία συνέχισε ακάθεκτη με αποκορύφωμα το 2007 και κυρίως το 2008 που άγγιξε τα 36,5 δισ ευρώ. Αυτό το πολύ μεγάλο έλλειμμα στο ΙΤΣ που πλησιάζει το 15% του ΑΕΠ δείχνει κι ένα ξεκάθαρο έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Η ανταγωνιστικότητα αυτή είναι εξεταστέα είτε μέσω της Μικροοικονομικής προσέγγισης, είτε μέσω της Μακροοικονομικής σκοπιάς. Η μεν Μικροοικονομική δίνει έμφαση στην εξέλιξη των τιμών και του κόστους σε αντιπαραβάλλοντάς τα με την ποιότητα των εμπορεύσιμων αγαθών, η δε Μακροοικονομική εξετάζοντας τις εξωτερικές ανισορροπίες που αντανακλούν εσωτερικές ανισορροπίες των νοικοκυριών, των επιχειρήσεων και του δημοσίου τομέα.

Από την άλλη, γίνεται συχνά παραδεκτό ότι τα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μιας ενταγμένης χώρας σε νομισματική ένωση όπως η Ελλάδα και οι υπόλοιπες χώρες της ΟΝΕ δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία, καθώς η υπαγωγή τους σε τέτοιες Ενώσεις εξαλείφει τη δυνατότητα κερδοσκοπικών επιθέσεων στο εθνικό τους νόμισμα. Η άποψη αυτή όμως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αισιόδοξη ιδίως για χώρες με τα χαρακτηριστικά των Νότιων Ευρωπαϊκών χωρών όπως και η Ελλάδα, καθώς σε αυτές, αυτά τα ελλείμματα στο ΙΤΣ δεν είναι αυτοτελή, αλλά συνοδεύονται από συσσώρευση εξωτερικού χρέους.

Παρακάτω, στη συνέχεια της διπλωματικής εργασίας, που θα παρουσιαστεί και η εξέλιξη του δημοσίου χρέους μια αντιπαραβολή των παραπάνω χρονικών στοιχείων για τα ελλείμματα στο ΙΤΣ με τα αντίστοιχα στοιχεία για το χρέος θα το επιβεβαιώσει.

Ο Οικονόμου Γ. (2010) αναφέρει πως στην αρχή της δεκαετίας του 2000 και μέχρι το 2006, επικρατούσε ένα έλλειμμα στο ΙΤΣ που κυμαινόταν μεταξύ 11% και 12% του ΑΕΠ, τα επόμενα 2 χρόνια αυξήθηκε κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες φτάνοντας το 14% του ΑΕΠ. Το 2009 που είναι και η χρονιά αφετηρίας της κρίσης και μελέτης της χρεοκοπίας της παρούσας διπλωματικής, το έλλειμμα στο ΙΤΣ φαίνεται να περιορίστηκε στο 10% όμως αυτό δικαιολογείται λόγω της ύφεσης και της πτώσης των τιμών των πρώτων υλών διεθνώς. Βέβαια, αυτό επιβεβαιώνει κι ο διοικητής της ΤτΕ σημειώνοντας πως η μείωση του ελλείμματος είναι συγκυριακή και δεν οφείλεται σε βελτίωση των βασικών οικονομικών παραγόντων. Το γεγονός αυτό σχετικά με το ΙΤΣ έχει τις αιτίες του σε μια αλυσιδωτή σειρά που έχουν την αντανάκλασή τους σε παράγοντες όπως τα υψηλά ελλείμματα του δημοσίου, δηλαδή την αρνητική αποταμίευσή του, την ισχυρή πτώση της αποταμίευσης του ιδιωτικού τομέα και την συνεχιζόμενη αρνητική εικόνα της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 2.6

ΠΗΓΗ ΕΛΣΤΑΤ ίδια επεξεργασία

Δημοσιονομικό Ισοζύγιο και δημόσιο χρέος, επισκόπηση των τελευταίων δεκαετιών.

Το κρατικό έλλειμμα λοιπόν προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ κρατικών δαπανών και εσόδων, έτσι ο ρυθμός μεταβολής τους επηρεάζει άμεσα το έλλειμμα και σε επόμενη φάση το δημόσιο χρέος. Πιο συγκεκριμένα, όταν ο ρυθμός αύξησης των δαπανών είναι ταχύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό ανόδου των εσόδων αυξάνεται το κρατικό έλλειμμα, το έλλειμμα αυτό με τη σειρά του αναγκάζει την χώρα να δανειστεί αυξάνοντας το χρέος της. Για να περιοριστούν τα κρατικά ελλείμματα πρέπει η κυβέρνηση να υιοθετήσει μέτρα οικονομικής πολιτικής που θα έχουν ως στόχο τη μείωση του ρυθμού αύξησης των δημόσιων δαπανών και την άνοδο των δημόσιων εσόδων.

Κάτι τέτοιο από ό,τι προκύπτει δεν συνέβη στη ελληνική οικονομία και το δημόσιο έλλειμμα φαίνεται να αυξάνεται διαρκώς μέχρι τα πρόθυρα της χρεοκοπίας το 2009.

Τα δημόσια ελλείμματα που ήταν χαμηλότερα από 5% του ΑΕΠ στα μέσα της δεκαετίας του '70 έφτασαν το 10% το 1981 και αυξήθηκαν σε 13% το 1990, κάθε δέκα χρόνια λοιπόν τα ελλείμματα γίνονται και πιο αισθητά. Στη συνέχεια παρατηρήθηκε μια πρόσκαιρη μείωση σε 3% λόγω της ενταξιακής πορείας της χώρας στην ΟΝΕ για να απογειωθούν πάλι αγγίζοντας το 15,4% το 2009. Η χώρα δανείστηκε προκειμένου να καλύψει αυτά τα ελλείμματα με άμεσες συνέπειες ως προς το δημόσιο χρέος της που από 20% του ΑΕΠ το 1974, έγινε 48% το 1981 και 109% το 1996 (Γιαννίτσης, 2005). Οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν από 44% ΑΕΠ το 2005 σε 53% το 2009. Ταυτόχρονα τα έσοδα μειώθηκαν από 39% ΑΕΠ το 2005, σε 37% το 2009 (ΚΕΠΕ 15/2011). Εν συντομία, ενώ το ΑΕΠ διπλασιάστηκε, το χρέος εξαπλασιάστηκε! (Ζουμπουλάκης Μ.) Παρατηρείται δηλαδή, το ακριβώς αντίθετο από την παραπάνω πρόταση περί περιορισμού των κρατικών ελλειμμάτων.

Επιπροσθέτως, παρά το γεγονός της διεθνούς κρίσης, εν μέσω αυτής της κατάστασης, το 2008, η ελληνική κυβέρνηση σύνηψε δάνειο από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές για τη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων της. Το έλλειμμα του 2009 είχε εκτροχιαστεί, το χρέος από πολλούς χαρακτηρίστηκε μη βιώσιμο και όλοι σχεδόν οι δείκτες της οικονομίας ήταν πολύ υψηλότερα από αυτά που επέτρεπαν οι κανόνες της ΟΝΕ (Rady, 2012). Στα τέλη του 2009 λόγω της υψηλής πιθανότητα χρεοκοπίας, η ικανότητα της ελληνικής κυβέρνησης να ανταπεξέλθει σε τέτοια ελλείμματα για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν γενικότερα και ιδίως από τις διεθνείς αγορές υπό αμφισβήτηση.

2.3 Η χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας

Είναι γεγονός πως τα παραπάνω δεδομένα για τα συσσωρευμένα ελλείμματα που παρουσίαζε η ελληνική οικονομία τόσο στο δημοσιονομικό ισοζύγιο, όσο και στο ΙΤΣ είναι αρνητικά δείγματα που αντικατοπτρίζουν μια οικονομία η οποία μέσα στις δομικές της στρεβλώσεις «εγκυμονούσε» και προβλήματα ανταγωνιστικότητας.

Κατά το World Economic Forum (2007), «Η εθνική ανταγωνιστικότητα είναι το πλέγμα εκείνο των παραγόντων, πολιτικών και θεσμών που προσδιορίζουν το επίπεδο της παραγωγικότητας μιας χώρας. Το επίπεδο της παραγωγικότητας, με τη σειρά του, προσδιορίζει το διατηρήσιμο επίπεδο ευημερίας που μπορεί να απολαμβάνει μία οικονομία. Με άλλα λόγια, οι πιο ανταγωνιστικές οικονομίες τείνουν να είναι σε θέση να προσφέρουν υψηλότερα επίπεδα εισοδήματος στους πολίτες τους. Το επίπεδο της παραγωγικότητας προσδιορίζει επίσης την απόδοση των επενδύσεων σε μια οικονομία. Καθώς οι αποδόσεις είναι οι καθοριστικοί προσδιοριστικοί παράγοντες στη μεγέθυνση των οικονομιών, μια πιο ανταγωνιστική οικονομία είναι μια οικονομία που πιθανότατα θα αναπτυχθεί ταχύτερα στο μέσο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα».

Διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με ζητήματα ανταγωνιστικότητας, όπως για παράδειγμα ο International Institute for Management Development (IMD), αλλά και η Παγκόσμια Τράπεζα, κατέτασσαν την χώρα συνεχώς σε πολύ χαμηλές θέσεις. Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τα στοιχεία του 2007 της Παγκόσμιας Τράπεζας, κατέτασσε την Ελλάδα στην 100η θέση σε σύνολο 178 χωρών ως προς την ευκολία άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας. Το έλλειμμα αυτό που χαρακτηρίζει την οικονομία της Ελλάδας ο Χαρδούβελης Γκ. (2007) σημειώνει ότι μπορεί να πιστοποιηθεί από μακροοικονομικής απόψεως και από τα πολύ χαμηλά επίπεδα Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ). Βεβαίως, οι ισχνές ξένες επενδύσεις αυτές καθαυτές δεν αποτελούν πρόβλημα ούτε τροχοπέδη για την εγχώρια οικονομική ανάπτυξη, μιας και ελληνικές επενδύσεις επεκτείνονταν σε μέρη της Ευρώπης. Οι σχεδόν ανύπαρκτες ξένες επενδύσεις υποδήλωναν απλώς την αντίστοιχη έλλειψη ψήφου εμπιστοσύνης των ξένων επενδυτών για την ελληνική οικονομία.

Πέρα από τα συσσωρευμένα ελλείμματα και από το διαχρονικά αυξανόμενο δημόσιο χρέος της ελληνικής οικονομίας λοιπόν, άλλη μια δομική και προϋπάρχουσα αδυναμία είναι η

συνεχής διάβρωση της ανταγωνιστικότητάς της. Οι αναπτυξιακές ανάγκες μιας οικονομίας θα πρέπει να εστιάζονται σε καινοτόμες δράσεις, υγιή και αποδοτική επιχειρηματικότητα και κυρίως στην ενίσχυση της εξωστρέφειας για να μπορέσουν να αμβλυνθούν δομικές στρεβλώσεις και να δημιουργηθούν έτσι νέα βιώσιμα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. Ωστόσο, το έλλειμμα ανταγωνισμού είναι ένα πρόβλημα με πολλαπλά αίτια και σε καμία περίπτωση αυθύπαρκτο, αστοχίες σε σημαντικούς τομείς όπως το εμπόριο και οι εξαγωγές είναι μερικά από αυτά.

Σύμφωνα με ανάλυση της ΕΚΤ κατά την δεκαετία του 1990 στην Ελλάδα η σταδιακή απελευθέρωση του χρηματοοικονομικού τομέα, αλλά και η διαδικασία για την υιοθέτηση του ευρώ για την ένταξη στην ΟΝΕ και την νομισματική ολοκλήρωση, οδήγησε σε σημαντική πιστωτική επέκταση και μείωση της ιδιωτικής αποταμίευσης, συνεισφέροντας έτσι στη σημαντική επιδείνωση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών επιφέροντας την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας

Οι εξαγωγές της ελληνικής οικονομίας

Οι εξαγωγές μιας οικονομίας είναι ένας από τους δυο βασικούς παράγοντες του εμπορικού ισοζυγίου και μαζί με τις εισαγωγές δείχνουν σε έναν βαθμό το επίπεδο της εξωστρέφειας που την χαρακτηρίζει. Μια από τις βασικές διαστάσεις της ελληνικής οικονομικής κρίσης που εκδηλώθηκε το 2009 είναι η χαμηλή ανταγωνιστικότητα του παραγωγικού συστήματος και ειδικά των εμπορεύσιμων αγαθών.

Το εξαγωγικό πρότυπο στην Ελλάδα για την περίοδο 2002-2009 δομείται όπως φαίνεται στον πίνακα 2.1 και αντανακλάται στο συνεχώς αρνητικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. Αυτό υποδήλωνε την αδυναμία της ελληνικής παραγωγικής ικανότητας όλα αυτά τα χρόνια, κυρίως όσον αφορά στο ισοζύγιο αγαθών καθώς το ισοζύγιο υπηρεσιών λειτουργούσε ως μικρό αντιστάθμισμα. Έτσι, η εξωστρέφεια της οικονομίας πληττόταν και αντί να τονωθεί αυτή τονώθηκε η καταναλωτική δαπάνη στο εσωτερικό με ταυτόχρονη εξάρτηση από εξαγωγές. Αυτή η κατάσταση δημιουργούσε επίσης πρόβλημα στην εθνική αποταμίευση η οποία θα μπορούσε με ένα εμπεριστατωμένο σχέδιο να διοχετευόταν σε

επενδύσεις όπου, μεταξύ άλλων, θα μετρίαζε τα προβλήματα στο ΙΤΣ, αλλά θα συνείσφερε και στην γενικότερη εικόνα της ελληνικής οικονομίας στο δρόμο προς την επερχόμενη κρίση.

Πίνακας 2.1 Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών στην Ελλάδα (δισ. Ευρώ) 2002-2009								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Εξαγωγές Αγαθών	14,4	14,1	15,9	17,7	20,5	23,4	24,7	20,2
Εισαγωγές Αγαθών	39,2	43,4	45,7	47,6	56	66,6	69,9	53,9
ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΑΓΑΘΩΝ	-24,8	-29,3	-29,8	-29,9	-35,5	-43,2	-45,2	-33,7
Εξαγωγές Υπηρεσιών	18,5	19,1	24,2	24,7	25,7	29	31,9	24,9
Εισαγωγές υπηρεσιών	10,3	9,6	10,9	11,4	13	14,8	17,2	14,4
ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	8,2	9,5	13,3	13,3	12,7	14,2	14,7	10,5
ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΑΓΑΘΩΝ & ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	-16,6	-19,8	-16,5	-16,6	-22,8	-29	-30,5	-23,2

ΠΗΓΗ AMECO ίδια επεξεργασία

Η διεθνής επενδυτική θέση της ελληνικής οικονομίας

Η διεθνής επενδυτική θέση (ΔΕΘ) αποτελεί ένα χρήσιμο δείκτη για την αξιολόγηση μιας οικονομίας και έχει άμεση σχέση με την εξέλιξη των συναλλαγών της χώρας με το εξωτερικό τα προηγούμενα χρόνια, όπως αυτή παρουσιάζεται στο ισοζύγιο πληρωμών. Τα μεγέθη της ΔΕΘ διαμορφώνονται βασικά από τις ροές των χρηματοοικονομικών συναλλαγών του ισοζυγίου πληρωμών. Επομένως, το ύψος του υπολοίπου της ΔΕΘ παρουσιάζει τη διαφορά των απαιτήσεων από τις υποχρεώσεις και ουσιαστικά αναφέρεται στο ύψος των καθαρών υποχρεώσεων της Ελλάδος έναντι μη κατοίκων. Έτσι χαρακτηρίζεται

αυτός ο δείκτης ως μια εικόνα της εξωτερικής θέσης της χώρας, της εξωστρέφειάς της, αλλά και της ανταγωνιστικότητάς της.

Στον πίνακα 2.2 φαίνεται η διεθνής επενδυτική θέση της Ελλάδας (σε εκατ. Ευρώ) ανά έτος, ξεκινώντας την μελέτη 10 έτη πίσω (1999) από τα γεγονότα του 2009. Προσδιορίζεται το ύψος της καθαρής ΔΕΘ (σε εκατ. Ευρώ) που είναι, επί της ουσίας, απαιτήσεις μείον υποχρεώσεις ανά τομέα οικονομίας. Από το άθροισμα αυτών προκύπτει η καθαρή ΔΕΘ.

Σχετική μελέτη των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εξέτασε, για τις χώρες της ΟΝΕ, την επίδραση που ασκούν στη ΔΕΘ οι διακυμάνσεις των αποτιμήσεων. Μεταξύ άλλων διαπιστώνεται πως χώρες με διαρκώς υψηλά ελλείμματα στο ΙΤΣ και με ροές επενδύσεων χαρτοφυλακίου υψηλού μεγέθους, όπως είναι η περίπτωση της Ελλάδος την περίοδο 1999-2007 (αλλά και λίγο νωρίτερα από το 1999), οι διακυμάνσεις των αποτιμήσεων αυξάνουν τις καθарές υποχρεώσεις, δηλαδή την αρνητική ΔΕΘ. Για το έτος 2008 βέβαια φαίνεται το αντίθετο και αποτελεί εξαίρεση.

Η ΔΕΘ της Ελλάδας δείχνει ο πίνακας ότι χαρακτηρίζεται από διαρκείς μεταβολές όμως καθ' όλη την διάρκεια της δεκαετίας με σταθερό το αρνητικό της πρόσημο. Αυτό καταδεικνυε την Ελλάδα ως καθαρό χρεώστη έναντι του υπόλοιπου κόσμου, γεγονός αδιαμφισβήτητα δυσμενές για μια χώρα που θέλει να είναι εξωστρεφής, ανταγωνιστική και να έχει μια θετική εξωτερική θέση με άμεσο αντίκτυπο και σε άλλους τομείς όπως για παράδειγμα στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Μπαίνοντας στη νέα χιλιετία η χώρα παρουσίαζε καθαρή ΔΕΘ -43,9 δις ευρώ με συνεχή κάθοδο τα επόμενα έτη. Την χρονιά ένταξης στην Ευρωζώνη η Ελλάδα σημείωσε καθαρή ΔΕΘ κοντά στο -50% του ΑΕΠ ξεπερνώντας το κατά πολύ τα επόμενα έτη παρουσιάζοντας δυσμενέστερη εικόνα σε όλους τους τομείς που τη συνθέτουν ξεχωριστά. Το 2006 σύμφωνα με τον Γκαργάνα Ν. (2007) η χειροτέρευση της διεθνούς επενδυτικής θέσης της Ελλάδας αντανάκλα ένα άλλο αρνητικό γεγονός, κυρίως αυτό την αρνητικής επίδρασης της εξέλιξης των επενδύσεων χαρτοφυλακίου, όπως και των "λοιπών", αλλά και των άμεσων επενδύσεων. Γενικά, αυτή η εικόνα ήταν αδιαμφισβήτητα αρνητική για την οικονομία της Ελλάδας και είχε άμεσο αντίκτυπο στον τρόπο και τους όρους που θα δανειζόταν στο μέλλον.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2

**ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΕΛΛΑΔΑΣ (σε εκατ. Ευρώ)
1999-2008**

ΕΤΟΣ	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Καθ. ΔΕΘ	-43.936	-53.357	-57.276	-76.318	-101.557	-124.122	-149.187	-178.164	-214.469	-179.182
%ΔΕΠ (βάσει ΠΙΝΑΚΑ 2.1)	-33%	-38%	-38%	-47%	-56%	-64%	-75%	-82%	-92.1%	-74%

ΠΗΓΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ίδια επεξεργασία

2.4 Η κρίση των Θεσμών της ελληνικής οικονομίας

Οι αιτίες μιας χρεοκοπίας και τα εγγενή δομικά χαρακτηριστικά και αδυναμίες μιας οικονομίας είναι ξεκάθαρο ότι έχουν μια αμιγώς οικονομική και αριθμητική θεώρηση. Ταυτόχρονα όμως, αυτές οι αδυναμίες δεν παύουν να είναι πολυσύνθετες και να έχουν και άλλες ερμηνείες και μια από αυτές δίνει έμφαση στους Θεσμούς μιας κοινωνίας και της οικονομίας της. Οι θεσμοί αποτελούν το βασικό ιστό πάνω στον οποίο αναπτύσσονται όλες οι αποφάσεις και οι ενέργειές μας, και αποτελούν την μόνη εγγύηση μιας ευνομούμενης και δημοκρατικής πολιτείας. Υπάρχει λοιπόν η άποψη πως ένας από τους λόγους της χρεοκοπίας της ελληνικής οικονομίας το 2009 είναι και οι εγγενείς αδυναμίες των Θεσμών της.

Η ελληνική κρίση αναφέρει ο Χατζής Α. (2014) συνδέθηκε αμέσως με τα δύο μεγάλα ελλείμματα, το δημοσιονομικό και το έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου. Όμως, από την αρχή της κρίσης ήταν φανερό ότι αυτά τα δύο ελλείμματα αποτελούσαν συμπτώματα των αλληλένδετων γενεσιουργών αιτίων:

1. της ανεπάρκειας των Θεσμών,
2. της κλειστής οικονομίας.

Η κρίση της ΟΝΕ ήταν απλώς η αφορμή και, ταυτόχρονα, μια χρήσιμη υπεκφυγή για όσους δεν ήθελαν να δουν τα πραγματικά αίτια. Για την αντιμετώπιση των αιτιών αυτής της κρίσης δεν αρκούσαν τα δάνεια, τα κουρέματα, οι επιμηκύνσεις και οι οριζόντιες άδικες περικοπές. Απαραίτητη προϋπόθεση επιτυχίας ήταν μια φιλόδοξη θεσμική μεταρρύθμιση και το άνοιγμα της αγοράς.

Η επίδοση λοιπόν, των οικονομικών μιας χώρας, πέρα από το γεγονός των συσσωρευμένων ελλειμμάτων της ελληνικής οικονομίας, δεν είναι μια αποκλειστική ερμηνεία των οικονομικών μεγεθών. Ακόμα και μια πλούσια, σε πόρους και γεωγραφική θέση χώρα, χρειάζεται τους κατάλληλους θεσμούς και πλέον το απαραίτητο τεχνολογικό υπόβαθρο και την κουλτούρα της εξωστρέφειας που ιστορικά είναι αποδεδειγμένα μια συνισταμένη δύναμη για την οικονομική μεγέθυνση. Για την Ελλάδα της περιόδου πριν το 2009 αυτά δεν ήταν παράγοντες ενσωματωμένοι στην οικονομική ζωή, γεγονός που έπαιξε καθοριστικό ρόλο για τα χρόνια των Μνημονίων που θα εξετασθούν στο τελευταίο κεφάλαιο.

Όπως σημειώνεται στις «ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΙΟΒΕ ΓΙΑ ΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ» (2006) μεταπολεμικά στην Ελλάδα η πορεία του Κράτους ακολούθησε τάσεις μεγέθυνσης όπως και η υπόλοιπη Ευρώπη. Υπήρχε όμως μια ειδοποιός διαφορά λόγω του ότι η τάση αυτή δεν στηρίχθηκε μόνο σε ιδεολογικές επιλογές ανάλογες με αυτές που οδήγησαν στην επέκταση του Κράτους στην υπόλοιπη Ευρώπη. Στην Ελλάδα αυτή η μεγέθυνση υπαγορεύθηκε και από τις ανάγκες ενός πελατειακού πολιτικού συστήματος, γεννώντας έτσι μια σχέση αλληλοτροφοδότησης. Οι επιπτώσεις αυτής της ιδιομορφίας ήταν οι εξής:

1. Αδυναμία δημιουργίας Κοινωνικού Κράτους αντίστοιχου των ευρωπαϊκών Κρατών.
2. Η στελέχωση του Κράτους δεν έγινε με αντικειμενικά κριτήρια αποτελεσματικότητας.

Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε, ακόμα και όταν οι μεγάλες αλλαγές στον κόσμο οδήγησαν όλες τις ευρωπαϊκές χώρες σε νέες επιλογές που θα ήταν λογικό να προκαλέσουν ανάλογες δραστικές μεταρρυθμίσεις και στον τρόπο λειτουργίας του ελληνικού Κράτους. Αυτό δεν συνέβη με τους ρυθμούς που απαιτούσαν οι συνθήκες.

Ενδεικτικά ο IOBE (2006) για τις βασικές λειτουργίες του Κράτους ανέφερε:

- Η Δημόσια Διοίκηση δρα αναποτελεσματικά ως τροχοπέδη, δημιουργώντας προσκόμματα στην ανάπτυξη και δυσχεραίνοντας την εφαρμογή ακόμη και κυβερνητικών επιλογών.
- Η Παιδεία σε αναντιστοιχία με τα βασικά διεθνή πρότυπα, υπό τον ισοπεδωτικό έλεγχο του Κράτους, δυσκολεύεται να συμβαδίσει με τις εξελίξεις.
- Το Κοινωνικό Κράτος, παρά το υψηλό κόστος λειτουργίας του, όχι μόνο δεν εξασφαλίζει στους πολίτες υπηρεσίες ανάλογες με εκείνες των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, αλλά δεν ανταποκρίνεται ούτε στις στοιχειώδεις κοινωνικές ανάγκες.
- Η Δικαιοσύνη, παρά τις κατά καιρούς προσπάθειες των λειτουργών της, υποφέρει από τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις, βραδυπορεί συστηματικά και αποτελεί, μαζί με τη γραφειοκρατία, βασική αιτία αποθάρρυνσης ξένων επενδύσεων στη χώρα.

Ιδίως το τελευταίο, η συστηματική αποθάρρυνση ξένων επενδύσεων ήταν και παραμένει ένας εξόχως ανασταλτικός παράγοντας για την υγιή οικονομική πραγματικότητα της εποχής μας. Μαζί με τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και σε συνδυασμό με την πολιτική αστάθεια και την μη - μακροπρόθεσμη φορολογική πολιτική αποτελούν την οικονομικοπολιτική πραγματικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Θεσμικά προβλήματα

Σε ό,τι αφορά την οικονομία, υπάρχουν Θεσμοί που λειτουργούν θετικά και άλλοι που λειτουργούν αρνητικά. Ο βασικός τρόπος με τον οποίο μπορεί να γίνει διάκριση των θεσμών είναι ο διαχωρισμός τους σε ανοιχτούς και κλειστούς. Οι ανοιχτοί Θεσμοί είναι αυτοί που δίνουν ενθάρρυνση και επιτρέπουν τις ανοιχτές αγορές, τον ανταγωνισμό, την ελευθερία στις επιλογές εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης και τέλος την αναγνώριση στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας και του επιχειρείν. Από την άλλη οι κλειστοί Θεσμοί δρουν αντίθετα περιορίζοντας τις αγορές, τον ανταγωνισμό καθώς και τις ελεύθερες επιλογές σε πολλούς τομείς, οι κλειστοί Θεσμοί στην ακραία εκδοχή τους μπορούν ακόμα και να καταργούν έμμεσα ή άμεσα τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας και του επιχειρείν. (Στουρνάρας Γ. 2017)

Σύμφωνα με τους Acemoglu & Robinson οι ανοιχτοί οικονομικοί Θεσμοί παρέχουν προστασία και διασφαλίσεις σε μια σειρά από δικαιώματα όπως η ιδιοκτησία, η διασφάλιση της ισότητας των ευκαιριών και ταυτόχρονα ενθαρρύνουν τις επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες και δεξιότητες. Σε αντίθεση με τους κλειστούς Θεσμούς που η διάρθρωσή τους είναι τέτοια που οδηγεί σε καταστάσεις όπου διάφοροι πόροι αποσπώνται από τους πολλούς προς όφελος λίγων και χωρίς να διασφαλίζουν επαρκώς μια σειρά από δικαιώματα, οι ανοιχτοί συμβάλουν στην οικονομική μεγέθυνση και παρέχουν εγγυήσεις και κίνητρα για την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων. Επιπροσθέτως, «οι ανοιχτοί οικονομικοί θεσμοί υποστηρίζουν και υποστηρίζονται από τους ανοιχτούς πολιτικούς Θεσμούς, δηλαδή τους Θεσμούς που επιμερίζουν με πλουραλιστικό τρόπο σε ένα ευρύ φάσμα της κοινωνίας την πολιτική ισχύ».

Η Ελλάδα είναι μια χώρα που πορεύτηκε υπό συνθήκες κλειστών Θεσμών κι αυτό θα μπορούσε να είναι πρόβλημα πιο έντονο και δομικό από τα δημόσια ελλείμματα και τα υπέρογκα χρέη. Η εμπιστοσύνη των πολιτών στους Θεσμούς της διακυβέρνησης, της οικονομίας και της κοινωνίας αποτελεί μια σημαντική παράμετρο της πολιτικής και οικονομικής σταθερότητας μιας χώρας. Η έλλειψη της εμπιστοσύνης αυτής πέραν των αμιγώς εσωτερικών ζητημάτων, συνήθως έχει ως συνεπακόλουθη και την αβεβαιότητα για την οικονομία και ο παράγοντας αυτός πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη, καθώς διαμορφώνει ένα όχι φιλικό περιβάλλον για επενδύσεις που σε συνδυασμό με την κακώς νοούμενη γραφειοκρατία και τον ασταθή πολιτικό σχεδιασμό που διέκρινε την Ελλάδα όλα αυτά τα χρόνια συνέθεταν τον κατάλληλο χώρο για να ευδοκιμήσει μια Κρίση.

Ο Πελαγίδης Θ. (2015) αντιστοιχίζει την ελληνική περίπτωση με ένα σύστημα δομημένο πάνω σε ασταθείς βάσεις χωρίς τους κατάλληλους θεσμικούς κανόνες κάνοντας λόγο για στρεβλές πολιτικές διαχείρισης της δημόσιας γραφειοκρατίας από τους πολιτικούς και τα κόμματα, ώστε να ικανοποιήσουν το πολιτικό τους κοινό. Το γεγονός αυτό δεν είναι κάτι το παράδοξο, ιδίως για χώρες ενδιάμεσου επιπέδου ανάπτυξης, έχει όμως περισσότερο εφαρμογή στις δύο πρώτες δεκαετίες μετά τη μεταπολίτευση.

Και συνεχίζει αναφερόμενος σε δύο ζητήματα που θα πρέπει να τεθούν υπό εξέταση :

1. Αρχικά, την ιδέα ότι πρέπει να ενισχυθεί η «κοινωνία των ενώσεων», όπως την ορίζει ο Putnam έναντι της αγοράς και του τεράστιου, βραδυκίνητου και αρκετές φορές διεφθαρμένου κράτους.

2. Το γεγονός ότι το κράτος λόγω του ισχυρού και μεγάλου γραφειοκρατικού μηχανισμού που διαθέτει επικαλύπτει τις δημιουργικές ελευθερίες της κοινωνίας των πολιτών, και ταυτόχρονα χρησιμοποιούνται από τα πολιτικά κόμματα για να αποκομίσουν ιδιαίτερα οφέλη, προνόμια και να εξυπηρετήσουν το κομματικό ακροατήριο.

Καθυστέρηση απονομής Δικαιοσύνης

Ένα σημαντικό θεσμικό πρόβλημα που επιδρά κι αυτό αρνητικά στην οικονομία της Ελλάδας είναι η καθυστέρηση και τα προβλήματα απονομής δικαιοσύνης. Η μέτρηση της ποιότητας της αποδιδόμενης δικαιοσύνης (Πελαγίδης Θ. 2015) είναι ένα εγχείρημα που δύσκολα μπορεί να αποτυπωθεί με ποσοτικά δεδομένα.

Ο Φορτσάκης Θ. (2012) θεωρεί ευρέως γνωστό πως η ελληνική δικαιοσύνη πάσχει και ένα ιδιαίτερα αρνητικό χαρακτηριστικό της είναι οι βραδείς ρυθμοί απονομής της, με αποτέλεσμα αφενός τον κλονισμό του περί δικαίου αισθήματος των πολιτών και αφετέρου την καλλιέργεια αντιαναπτυξιακού κλίματος. Τα δυο αυτά χαρακτηριστικά συνεπάγονται άλλων προβλημάτων όπως η αρνησιδικία, αλλά και συνεχών καταδικών της χώρας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Είναι λογικό επομένως ότι αυτό βλάπτει το διεθνές κύρος του Κράτους και δημιουργεί ανάγκες αντιστροφής αυτής της πορείας με την δημιουργία πρόσφορου εδάφους για γρήγορη και δίκαιη απονομή Δικαιοσύνης. Έτσι αυτό θα συντελέσει σε ένα βαθμό και στην απεμπλοκή της χώρας από την οικονομική κρίση με την ενίσχυση των επενδύσεων και της ανάπτυξης καθώς οι επενδυτές αποστρέφονται τις καθυστερήσεις και την αβεβαιότητα.

Πέραν λοιπόν των καταδικαστικών αποφάσεων εναντίον της Ελλάδας από Διεθνείς φορείς για αυτήν τη βραδυπορία στην απονομή της Δικαιοσύνης, ο κλονισμός του Θεσμού της Δικαιοσύνης επέφερε για την Ελλάδα και προβλήματα στον ρυθμό της οικονομικής της ανάπτυξης. Η αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης στο οικονομικό πεδίο έρευνάς της είναι συνυφασμένη και με την ταχύτητα επίλυσης των διοικητικών διαφορών και διεκπεραίωσης όλων των δικαστικών διαδικασιών που αφορούν τις επιχειρήσεις (π.χ. φορολογία, συμβάσεις, διαδικασίες αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, πτώχευσης, εξυγίανσης). Ενδεικτικά σύμφωνα με

τη διαNEOσις το 2017 χρειάζονταν 1580 ημέρες για την εφαρμογή μιας σύμβασης που σημαίνει ότι δεν υπάρχει ισχυρό Δίκαιο των Συμβάσεων στην Ελλάδα, επομένως υπάρχει σοβαρό πρόβλημα ακόμα και στο ξεκίνημα μιας οικονομικής σχέσης λόγω του τρόπου που εφαρμόζονται οι συμβάσεις.

Πολιτικοί και εκλογικοί κύκλοι ως αποσταθεροποιητικοί παράγοντες

Όπως αναφέρει η Χαλκίδου Β. (2015) για τους πολιτικούς κύκλους και την έρευνα τους στην οποία εξετάζεται η συμπεριφορά των κυβερνήσεων βγαίνει συμπέρασμα πως αυτές υποκύπτουν σε βραχυχρόνιους εκλογικούς στόχους, επιφέροντας έτσι δημοσιονομικά προβλήματα ως συνέπεια αύξησης των δημοσίων δαπανών πριν την διεξαγωγή μιας εκλογικής αναμέτρησης. Αυτό σημειώνει πως έχει τόσο βραχυπρόθεσμο αντίκτυπο, όσο και μακροπρόθεσμο.

Βραχυπρόθεσμο, μια εκούσια δημοσιονομική επέκταση που λαμβάνει χώρα κατά το διάστημα μιας προεκλογικής περιόδου υπάρχει πιθανότητα να διαταράξει την οικονομική ισορροπία, καθώς αυξάνοντας τη συνολική ζήτηση αυξάνει και το ΑΕΠ και το επίπεδο των τιμών (Wren - Lewis, 2011 και Balassone and Francese, 2004). Μακροπρόθεσμο, οι επαναλαμβανόμενοι πολιτικοί κύκλοι μπορεί να οδηγήσουν αναπόφευκτα σε αρνητικά δημοσιονομικά αποτελέσματα. Τέτοιες πολιτικές συμβάλουν σε αρνητικά οικονομικά αποτελέσματα για μια χώρα, όπως στην αύξηση του δημοσίου χρέους, την μείωση της εθνικής αποταμίευσης, και στην έλλειψη επενδυτικού κλίματος, κάτι που σαφώς επηρεάζει αρνητικά την παραγωγικότητα της οικονομίας (Remmer, 1993).

Στην Ελλάδα της δεκαετίας του '80 και του '90 κατά τις οποίες η χώρα ήταν ήδη μέλος της ΕΟΚ παρουσιάστηκαν έντονοι εκλογικοί-δημοσιονομικοί κύκλοι. Το ίδιο συνέχισε, αλλά σε μικρότερο βαθμό και το 2000 δημιουργώντας έτσι ένα κλίμα που δεν άφησε ανεπηρέαστη την ελληνική οικονομία και θεωρείται ως ένας από τους πολλούς παράγοντες που οδήγησαν στα υψηλά δημόσια ελλείμματα και την διόγκωση του ελληνικού χρέους.

Σε συνθήκες θεσμικής πενίας ή υπολειτουργίας των καθιερωμένων μηχανισμών κοινωνικής μέριμνας (Θωμαδάκης Σ, Σερεμέτης Δ. 1993) περιορίζεται η κοινωνική πίεση για έλεγχο της σκοπιμότητας των σχετικών δαπανών. Προκύπτει επομένως μια αδιαφάνεια στη

διαχείριση των πόρων, η οποία διευκολύνει, εξ αντικειμένου, την πελατειακή και ψηφιοθηρική τους αξιοποίηση.

Κεφάλαιο 3^ο:

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑΣ

Η Ελλάδα μια χώρα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και με προϋπάρχουσες εγγενείς και δομικές αδυναμίες (που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο) ήταν αναμενόμενο να επηρεαστεί από μια παγκόσμια κρίση, όπως αναφέρουν και οι περισσότερες βιβλιογραφικές πηγές, το ίδιο ευδιάκριτη όμως δεν ήταν η εκτίμηση του βάθους του προβλήματος και η διάρκεια της ελληνικής κρίσης που θα επακολουθούσε. Πρέπει όμως να αναφερθεί ότι η οικονομική κρίση στην Ελλάδα δεν περιορίζεται μονάχα στην κρίση χρέους, και η εξέτασή της πρέπει να γίνει πιο πολυεπίπεδη, πέρα από το χρέος σημαντική είναι και η μελέτη των αιτιών λόγω διεθνών συνθηκών, τραπεζικής κρίσης, κρίσης των επενδύσεων, αλλά και της γενικότερης ανορθολογικής διαχείρισης

3.1 Το αποτύπωμα της διεθνούς κρίσης στην Ελλάδα

Η διεθνής οικονομική κρίση ξέσπασε στα μέσα του 2007. Η εκδήλωση αυτής της πιστωτικής κρίσης εμφανίστηκε εξαιτίας της αδυναμίας αποπληρωμής των στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου (subprime loans) που είχε παραχωρήσει το αμερικανικό χρηματοπιστωτικό σύστημα. Όπως υποστηρίζει ο Δουράκης Γ. (2011) η αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών αυτής της Κρίσης πρέπει να στοχεύει στο δομικό χαρακτηριστικό του αγγλοσαξονικού χαρακτήρα της σύγχρονης χρηματοοικονομικής παγκοσμιοποίησης όπως αυτή εκφράστηκε από τις αρχές του '90. Αυτός ο τύπος της χρηματοοικονομικής παγκοσμιοποίησης σχετίζεται με την θεσμική καινοτομία του «έντιτλου δανεισμού» (securitized lending) επιτρέποντας την τιτλοποίηση των δανείων και την πώληση χρεογράφων από πιστωτές σε επενδυτές που θέλουν να αναλάβουν το ρίσκο. Σε αυτό το πλαίσιο, βέβαια, τίθεται το θέμα της αξιοπιστίας, το οποίο προσδιορίζεται από τους μεγάλους οίκους αξιολόγησης.

Καθώς η αρχή της κρίσης ήταν χρηματοπιστωτική είναι βασικό να εξηγηθεί ο ρόλος του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Σύμφωνα με τον Merton (1992) η διευκόλυνση της κατανομής και ανάπτυξης οικονομικών πόρων σε όλες τις συνθήκες -από ένα υγιές ως και ένα ασταθές περιβάλλον- είναι βασική λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, η λειτουργία του οποίου ενέχει και τον όρο της χρηματοοικονομικής καινοτομίας, έναν όρο που πέρα από τα θετικά του κρύβει και κινδύνους.

Η ευθραυστότητα της καινοτομίας είναι ένας από αυτούς και συσχετίζεται με την Διεθνή Κρίση. Συγκεκριμένα, ο Brunnermeier (2009) εντοπίζει χρηματοοικονομικές καινοτομίες που οδήγησαν σε μια άνευ προηγουμένου πιστωτική επέκταση επιφέροντας, έτσι, την τροφοδότηση της έκρηξης και την επακόλουθη αποτυχία των τιμών των κατοικιών

Ο Χαρδούβελης (2011) όσον αφορά αυτή την επέκταση και σχετικά με την περίοδο από αρχές 2000 ως την έλευση της Διεθνούς Κρίσης σημειώνει ότι η παγκόσμια οικονομία λειτουργούσε σε ένα περιβάλλον απεριόριστης αισιοδοξίας, κάνοντας λόγο για την υψηλότερη μέση ανάπτυξη των τελευταίων 40 ετών την πενταετία πριν το 2008. Αντίστοιχο και εντονότερο κλίμα αισιοδοξίας επικρατούσε στον χρηματοοικονομικό τομέα που είχε τον ρόλο της ατμομηχανής της παγκόσμιας οικονομίας από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και μετά.

Η αισιοδοξία και το ευρύτερο παγκόσμιο οικονομικό κλίμα ήταν σε τέτοιο βαθμό ανεπτυγμένα, όπου συνέβαλαν στην αργή και όχι τόσο ορθή εκτίμηση της κρισιμότητας της κατάστασης που βρισκόταν η παγκόσμια οικονομία. Η έκταση του προβλήματος άρχισε να ξεδιπλώνεται σιγά σιγά μετά το καλοκαίρι του 2007 με πολλούς διεθνείς οίκους, τράπεζες και εταιρείες να εκδηλώνουν εμφανή και σοβαρά προβλήματα. Το ίδιο αποτυπώνουν και οι τεράστιες απώλειες στα χρηματιστήρια, οι παρεμβάσεις κρατών με εθνικοποιήσεις και οι εξαγορές τραπεζών από άλλες ανταγωνίστριες από τις αρχές του 2008 για να έρθει, ένα από τα αποτελέσματα το καλοκαίρι του 2008, η άνω του 10% μείωση στις τιμές των ακινήτων.

Οι κρατικές πολιτικές χαλαρής αντιμετώπισης, στήριξης και διάσωσης των τραπεζών και άλλων χρηματοπιστωτικών οργανισμών που θεωρούνται «πολύ μεγάλοι για να καταρρεύσουν», είναι πολιτικές που δίνουν ενθάρρυνση στις μεγάλες επιχειρήσεις να αναλαμβάνουν μεγάλους κινδύνους αδιαφορώντας για τις συνέπειες. Κάτι τέτοιο δεν συνέβη με την ιστορική αμερικανική επενδυτική τράπεζα Lehman Brothers όπου και κατέρρευσε σηματοδοτώντας το σκάσιμο της «φούσκας» του υπερδανεισμού και την χειρότερη παγκόσμια κρίση μετά το Κραχ τους 2009. Όπως γράφει ο Χαρδούβελης (2011) στις 10 Σεπτεμβρίου του 2008, η Lehman Brothers αφού ανακοίνωσε τεράστιες απώλειες για το τελευταίο τρίμηνο μετά από ένα πενήνήμερο αγωνιώδους αναζήτησης αγοραστή, αναγκάζεται να κηρύξει πτώχευση στις 15 Σεπτεμβρίου 2008. Ήταν η πρώτη μεγάλη τράπεζα που χρεοκοπούσε αν και υποστηρίζει πως εκ των υστέρων αποδείχθηκε λανθασμένη η πολιτική μη διάσωσής της. Η παγκόσμια αυτή Κρίση έφερε μια μακρά περίοδο στασιμότητας για όλο

τον Δυτικό κόσμο και ήταν και η απαρχή για άλλες εθνικές μακροχρόνιες Κρίσεις όπως στην περίπτωση της Ελλάδας.

3.2 Τα ενδογενή αίτια της χρεοκοπίας

Μέσα στο κλίμα της παγκοσμιοποιημένης οικονομικής πραγματικότητας της περιόδου, η διεθνής κρίση που ξέσπασε στις Η.Π.Α. ήταν αναμενόμενο να επηρεάσει και την ελληνική οικονομία. Η Κρίση επομένως έφτασε και στην Ελλάδα, όμως λίγο ετεροχρονισμένα, με μια μικρή καθυστέρηση, και επηρέασε μακροπρόθεσμα όχι μόνο καθαρά την οικονομία φέρνοντάς την στα όρια της πτώχευσης, αλλά και την κοινωνία δημιουργώντας πέραν της οικονομικής κρίσης και άλλες κρίσεις βαθύτερες και κοινωνικές.

Ο IOBE (2010) αναφορικά με τεχνικές πλευρές της κρίσης, συνοψίζει τις αιτίες που κλόνισαν την εμπιστοσύνη των αγορών οδηγώντας την ελληνική οικονομία στην χρεοκοπία και στα Μνημόνια :

- Υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και δημόσιο χρέος λόγω της ταχείας αύξησης των δημοσίων δαπανών .
- Χαμηλό ποσοστό εγχώριας αποταμίευσης και ως συνέπεια αυτού η υπερβολική εξάρτηση από το διεθνή δανεισμό .
- Προβληματική ανταγωνιστικότητα λόγω του εσωστρεφούς πρότυπου ανάπτυξης και των παρωχημένων δομών στις αγορές προϊόντων, υπηρεσιών και εργασίας στις οποίες κυριαρχεί ο κρατικός παρεμβατισμός .
- Αναξιόπιστα στατιστικά μεγέθη λόγω εσωτερικών προβλημάτων .
- Ελλιπής διάθεση του πολιτικού συστήματος για μεταρρυθμίσεις, ώστε να ενισχυθεί το παραγωγικό σύστημα της Ελλάδας, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο πλούτο .

Τα ενδογενή αίτια της κρίσης αυτής έχουν αφενός την δημοσιονομική τους βάση και αφετέρου την χρηματοοικονομική τους εξήγηση.

Η δημοσιονομική πλευρά του προβλήματος

Όπως σημειώνουν οι Βογιατζής Α. Βογιατζή Μ. (2011), η κρίση, με την στενή της έννοια τουλάχιστον, στην Ελλάδα ξεκίνησε από την διόγκωση του δημόσιου χρέους, τόσο σε απόλυτους αριθμούς, αλλά ιδίως και ως ποσοστό του ΑΕΠ της χώρας, φτάνοντας σε επίπεδα αρκετά υψηλότερα του 100%.

Η διαχρονική εξέλιξη του ελληνικού δημόσιου χρέους δείχνει μια εκτόξευση του ιδίως από την δεκαετία του '80 και μετά. Το χρέος βέβαια εξετάζεται σαν ποσοστό του ΑΕΠ επομένως τόσο το χρέος σε απόλυτους αριθμούς όσο και το ΑΕΠ μπορούν να επηρεάσουν τον λόγο. Όμως στην περίπτωση της Ελλάδας η αύξηση του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι ξεκάθαρο ότι προέκυψε λόγω της διόγκωσης του χρέους, μιας και το ΑΕΠ (όπως παρουσιάστηκε και στο Κεφάλαιο 2) είχε αυξητικές τάσεις για όλα τα χρόνια πριν την κρίση.

Έτσι, η ελληνική κρίση (Χαρδούβελης, 2011) άρχισε από οικονομικές δυσχέρειες που ήλθαν στη χώρα εξαιτίας της παγκόσμιας ύφεσης φανερώνοντας εν συνεχεία τα προϋπάρχοντα προβλήματα και αστοχίες της που πιθανώς μελλοντικά να την οδηγούσαν (όπως κι έγινε) σε κατάσταση αδυναμίας ανταπόκρισης στις υποχρεώσεις έναντι του χρέους της.

Ήδη από την μεταπολεμική περίοδο η Ελλάδα ξεκίνησε να δανείζεται και κατ' επέκταση να αυξάνει το δημόσιο χρέος, ώστε να χρηματοδοτεί τις ανάγκες της. Αυτή η επιλογή ως βασική πηγή για την χρηματοδότησή της ήταν μια επιλογή που οδήγησε την χώρα σε μια ακόμα μεγαλύτερη διόγκωση του χρέους κατά την διάρκεια της μεταπολίτευσης μετά το 1974 και σίγουρα αποτελεί μια από τις αιτίες που οδήγησαν στην χρεοκοπία του 2009. Η Ελληνική Ένωση Τραπεζών (2013) σχετικά με την κρίση στην Ελλάδα και τα αίτιά της αναφέρει πως είναι αποτέλεσμα των συσσωρευμένων και μεγάλων δημοσιονομικών χρεών και ελλειμμάτων που ξεκίνησαν να δημιουργούνται ήδη από τη δεκαετία του 1980 συμβάλλοντας αρνητικά στη διαμόρφωσή της τρέχουσας συγκυρίας σε επίπεδα που, με βάση τη διεθνή εμπειρία, δεν ήταν βιώσιμα.

Παρακάτω παρατίθεται μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση της περιόδου μέχρι το 2009, καθώς τα οικονομικά και πολιτικά γεγονότα της σύγχρονης ιστορίας είναι αναπόσπαστα κομμάτια της κοινωνικής πραγματικότητας που ακολούθησε.

Η περίοδος αυτή θα μπορούσε να χωριστεί σε υποπεριόδους ως εξής:

- 1974-1981
- 1981-1989
- 1990-1993
- 1993-2004
- 2004-2009

Την διάρκεια της πρώτης περιόδου ξεκινά μια αύξηση του χρέους με αυξήσεις των πραγματικών αμοιβών η οποία ήταν μεγαλύτερη από την αντίστοιχη αύξηση της παραγωγικότητας. Η Κυβέρνηση ακολούθησε πολιτικές παρέμβασης και δημιουργίας Κράτους Πρόνοιας που θα φρόντιζε τόσο για τη διατήρηση των προβληματικών επιχειρήσεων, μέσω της χορήγησης πιστώσεων με ευνοϊκούς όρους, αλλά και των εργαζομένων, προωθώντας το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας. Παράλληλα, η παγκόσμια ύφεση είχε αρχίσει και η Ελλάδα δεν έμεινε ανεπηρέαστη. Οι Κρατικοποιήσεις της περιόδου αυτής γιγάντωσαν τον Δημόσιο Τομέα, μια από τις πιο σημαντικές ήταν αυτή της Ολυμπιακής Αεροπορίας η οποία κατέληξε σε μια σημαντικά ζημιογόνα δραστηριότητα για το Κράτος, τα Διυλιστήρια Ασπρόπυργου και διάφορα άλλα μεγάλα χρηματοπιστωτικά συγκροτήματα. Θετικό πρόσημο στην περίοδο αυτή έδωσε αναμφισβήτητα η προσχώρηση της Ελλάδας στην ΕΟΚ.

Η δεύτερη υποπερίοδος της δεκαετίας του '80 χαρακτηρίζεται από την μεγάλη δημοσιονομική επέκταση που ακολούθησε το ελληνικό Κράτος παραγκωνίζοντας τις ιδιωτικές επενδύσεις και αυξάνοντας πολύ αισθητά -και ορισμένες φορές αδικαιολόγητα- το κόστος των συντάξεων. Η Κυβέρνηση ακολούθησε μια οικονομική πολιτική τόνωσης της κατανάλωσης και της εσωτερικής ζήτησης με συνεχή αρνητικά πρόσημα στο ΙΤΣ. Επιπροσθέτως, η πολιτική των κρατικοποιήσεων συνεχίστηκε αμείωτη με πολλές ζημιογόνες επιχειρήσεις όπως η ΑΓΕΤ, Πειραιϊκή-Πατραϊκή, ΛΑΡΚΟ κ.α. να περνάν στην διοίκηση του Κράτους. Μια από τις πιο γνωστές κρίσεις και επιπτώσεις εκείνης της περιόδου που εκδηλώθηκαν και κατά την διάρκεια της είναι οι 2 σημαντικές υποτιμήσεις του εθνικού νομίσματος το 1983 και το 1985, αλλά και η σημαντική αύξηση του Δημοσίου Χρέους.

Με την δημιουργία της Οικουμενικής Κυβέρνησης του '89 και την ταυτόχρονη πίεση από την Ευρώπη άρχισαν να γίνονται προσπάθειες εξορθολογισμού των ζημιών ορισμένων ΔΕΚΟ και με την ιδιωτικοποίηση ορισμένων επιχειρήσεων. Περνώντας η σκυτάλη στην επόμενη Κυβέρνηση προτάθηκε και προσπάθησε να εφαρμοστεί ένα πιο φιλελεύθερο

πρόγραμμα δομικών αλλαγών στην οικονομία που περιλάμβανε ιδιωτικοποιήσεις και απελευθέρωση των αγορών. Πέρα από το γεγονός ότι αυτές οι προσπάθειες ήταν δύσκολο να ευοδωθούν λόγω εσωτερικών προβλημάτων, η ανορθολογική οργάνωση και η χαμηλή παραγωγικότητα του Δημοσίου δεν έπαυε να υπάρχει γεγονός που σε συνδυασμό με παρελθόντα λάθη κι αστοχίες (όπως υψηλές υποχρεώσεις για καταβολή τόκων 8,9δισ το 1993 ποσό διπλάσιο από αυτό του 1990) οδήγησε και πάλι σε αύξηση του Χρέους που ενδεικτικά, από 80,7 % ΑΕΠ στην αρχή της δεκαετίας έφτασε μετά από 3 χρόνια στο 111,6 % ΑΕΠ.

Η Επόμενη υποπερίοδος 1993-2004 χαρακτηρίζεται, εν πολλοίς, από την προσπάθεια ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ ως στόχος. Ακόμα και σε αυτή την περίοδο λόγω προσπάθειας σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με αυτές της Ε.Ε. συνεχίστηκε, κατά κάποιο τρόπο, μια πολιτική αποκρατικοποιήσεων-μετοχοποιήσεων δημοσίων επιχειρήσεων και απελευθέρωσης της αγοράς ως προσπάθεια μείωσης του πληθωρισμού, των επιτοκίων, των δημοσίων ελλειμμάτων και του χρέους. Σταθμός αυτής της περιόδου είναι η κατάρρευση του Χρηματιστηρίου Αξιών της Αθήνας ως αποτέλεσμα της μαζικής στροφής στην αγορά μετοχών. Ταυτόχρονα, ο επιχειρηματικός κόσμος βρήκε το Χρηματιστήριο ως μια φθηνή πηγή άντλησης χρηματοδότησης και έτσι έγινε και μαζική είσοδος τους σε αυτό. Σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και αργότερα στην ΟΝΕ βασίστηκαν κυρίως σε γεωπολιτικά δεδομένα και λιγότερο σε οικονομικά. Παρόλη την επιβολή μεταρρυθμίσεων στους δημόσιους οργανισμούς από πιέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της συνθήκης του Μάαστριχτ την δεκαετία του 2000 οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν δεν περιόρισαν καθόλου ούτε το χρέος το οποίο διπλασιάστηκε πλησιάζοντας τα 300 δισ. ούτε τα δίδυμα ελλείμματα της ελληνικής οικονομίας [Τσουλφίδης Λ. (2015)] [Αλογοσκούφης Γ. (2009)]

Δίδυμα ελλείμματα

Τα δίδυμα ελλείμματα της ελληνικής οικονομίας είναι και αυτά μια από τις ενδογενείς αιτίες της χρεοκοπίας της και αναδείχθηκαν ως μια από τις κυριότερες πηγές που τροφοδοτούσαν το φαύλο κύκλο στον οποίο είχε εισέλθει η Ελλάδα. Αυτός ο φαύλος κύκλος σύμφωνα με τους Mariolis T.& Papoulis K. έχει μόνο μια διέξοδο η οποία είναι η δραστική μείωση του ελλείματος και χρέους της.

Όπως σημειώνεται στην τελική έκθεση του «Σχεδίου Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία (2020)» η Ελλάδα εισήλθε στην ΟΝΕ έχοντας μεν παρουσιάσει πρωτογενές πλεόνασμα, από την άλλη όμως συντηρούνταν ελλείμματα και στα δημοσιονομικά μεγέθη, αλλά και στο εξωτερικό της ισοζύγιο. Παρατηρείται πως στην διάρκεια της πρώτης δεκαετίας στη ζώνη του ευρώ, το δημοσιονομικό έλλειμμα τριπλασιάστηκε και το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών διπλασιάστηκε.

Ο Προβόπουλος Γ. (2010) στην Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζάς της Ελλάδας για το έτος 2009 αναφέρει «*Η στενή διασύνδεση του προβλήματος του δημόσιου ελλείμματος και χρέους με το πρόβλημα του εξωτερικού ελλείμματος και χρέους συνεπάγεται ότι πρέπει οπωσδήποτε να αυξηθεί η εθνική αποταμίευση, που σήμερα είναι εξαιρετικά χαμηλή, να βελτιωθεί ουσιαστικά η διεθνής ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας και να αναβαθμιστούν οι παραγωγικές δυνατότητές της προκειμένου να ανταποκρίνονται με επάρκεια στην εγχώρια και την εξωτερική ζήτηση*». Και συνεχίζει χαρακτηρίζοντας τη κρίση του 2009 «*δίδυμη κρίση*» η οποία αποτυπωνόταν στα δίδυμα ελλείμματα και στα δίδυμα χρέη.

Σύμφωνα με τη θεωρία των «*δίδυμων ελλειμμάτων*» (ελλείμματα του δημοσίου και ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών) τα δημοσιονομικά ελλείμματα προκαλούν τα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών και αντίστροφα. Όπως φάνηκε στο 2^ο Κεφάλαιο η Ελλάδα εμφάνιζε διαχρονικά τέτοια ελλείμματα, άρα υπήρχαν δίδυμα ελλείμματα στην οικονομία της και είχε όντως εισέλθει στον φαύλο κύκλο που αυτά δημιουργούν.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ και το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης προϋποθέτουν μια σειρά από κανόνες και περιορισμούς, που σε ένα βαθμό αναπληρώνουν την απώλεια της δυνατότητας που παρέχει η συναλλαγματική πολιτική. Οι κανόνες αυτοί θέτουν περιορισμούς ως προς μια σειρά από μεγέθη της οικονομίας όπως το μέγεθος του χρέους και των ελλειμμάτων. Οι περιορισμοί αυτοί πάντως δεν φάνηκε να εφαρμόζονται και να τηρούνται για την ελληνική οικονομία παρά το γεγονός ότι αποτελούσε μέρος της παραπάνω Συνθήκης και Συμφώνου.

Ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την άσκηση οικονομικής πολιτικής είναι και η εξέταση της αιτιώδους σχέσης μεταξύ δημοσιονομικού ελλείμματος και ελλείμματος στο ΙΤΣ και αν αυτή υπάρχει την έρευνα της κατεύθυνσής της. Η Ρικαρδιανή θεωρία μας λέει πως δεν υπάρχει αιτιώδης σχέση μεταξύ αυτών των ελλειμμάτων μιας και η χρηματοδότηση

του δημοσιονομικού ελλείμματος που γίνεται είτε με αύξηση της φορολογίας, είτε με έκδοση ομολόγων δεν προκαλεί αλλαγές στην εθνική αποταμίευση και την κατανάλωση.

Ο ισχυρισμός της υπόθεσης των διδύμων ελλειμμάτων σύμφωνα με τον Δριτσάκη Ν. (2013) είναι ότι μια αύξηση στο έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού θα προκαλέσει αύξηση του ΙΤΣ και αντίστροφα. Σύμφωνα με την θεωρία του Κέυνς όταν έχουμε μια ανοικτή οικονομία, μια αύξηση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού θα προκαλέσει αύξηση της συνολικής ζήτησης και των πραγματικών επιτοκίων. Τα υψηλά επιτόκια θα οδηγήσουν σε εισροή κεφαλαίων με αποτέλεσμα την ανατίμηση του εγχώριου νομίσματος και μετακύληση των προβλημάτων στο μέλλον, καθώς υψηλότερη τιμή του εγχώριου νομίσματος επηρεάζει αρνητικά τις εξαγωγές, και επομένως μεγαλώνει το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών. Παράλληλα σημειώνεται πως ένα έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών δεν είναι κατ' ανάγκη αρνητικό φαινόμενο για μια χώρα με οικονομική ανάπτυξη. Αξιοποιώντας τους πόρους θα δανειστεί μια οικονομία θα προκύψει μια επένδυση με υψηλή απόδοση και κατ' επέκταση με κέρδη υπερκαλύπτοντας τα τοκοχρεολύσια. Αντιθέτως, αν το αντίστοιχο έλλειμμα δημιουργείται με μοναδικό στόχο την αύξηση της κατανάλωσης, χωρίς καμία βελτίωση του μετοχικού κεφαλαίου, τότε η χώρα θα αντιμετωπίζει δυσκολίες στο μέλλον ως προς την εξόφληση του χρέους της.

Πιο ειδικευμένα και ως προς την μέθοδο, αλλά και ως προς την χρονική περίοδο μελέτης της αιτιότητας (2005-2011) σύμφωνα με την οικονομετρική μεθοδολογία που αναπτύσσει στην έρευνά του ο Δριτσάκης Ν. καταλήγει σε συμπεράσματα για την αιτιότητα μεταξύ ελλείμματος στον Κρατικό Προϋπολογισμό και ελλείμματος στο ΙΤΣ της Ελλάδας:

1. Δεν υπάρχει μακροχρόνια ισορροπία μεταξύ των δυο ελλειμμάτων.
2. Χρησιμοποιώντας τον έλεγχο "μη αιτιότητας" των Toda & Yamamoto δεν βρέθηκε κάποια αιτιακή σχέση μεταξύ των διδύμων ελλειμμάτων επιβεβαιώνοντας για τα συγκεκριμένα στοιχεία και τη συγκεκριμένη περίοδο την θεωρία του Ρικάρδο.

Χρηματοοικονομική πλευρά του προβλήματος

Μια τέτοια κρίση όμως με πολυδιάστατα αίτια δεν περιορίζεται μόνο στα δημοσιονομικά προβλήματα. Ένα Κράτος για να έχει δομήσει μια σταθερή και αναπτυγμένη οικονομία θα πρέπει να διαθέτει και το αντίστοιχο υγιές τραπεζικό σύστημα. Το ξέσπασμα της διεθνούς χρηματοοικονομικής κρίσης είχε την έναρξή του στο τραπεζικό σύστημα της Αμερικής και εν συνεχεία μετατράπηκε στη γνωστή σύγχρονη παγκόσμια κρίση.

Στην περίπτωση της έλευσης της κρίσης στην Ελλάδα η σειρά διαφοροποιείται, καθώς πριν αυτή εμφανιστεί οι τράπεζες βρίσκονταν σε μια θετική περίοδο και υπήρχε γενικότερη ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος της χώρας. Το γεγονός ότι οι ελληνικές τράπεζες δεν ήταν, όπως σε άλλες χώρες, εκτεθειμένες στα λεγόμενα «τοξικά ομόλογα» δεν τις έφερε άμεσα αντιμέτωπες με το παγκόσμιο φαινόμενο και η κρίση μεταδόθηκε σε αυτές μετέπειτα. Ως επακόλουθο, το κόστος με το οποίο δανείζονταν οι τράπεζες αυξήθηκε, αυξάνοντας κατ' επέκταση και το κόστος δανεισμού τόσο των ελληνικών νοικοκυριών όσο και των επιχειρήσεων. Ενδεικτικά, στις αρχές του 2010, και δυο χρόνια μετά από την αρχή της διεθνούς κρίσης, στην «Καθημερινή» γίνεται λόγος για απαγορευτικό κόστος δανεισμού των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών μετά την αύξηση του κόστους δανεισμού του ελληνικού Δημοσίου στο 6,2% μέσω της έκδοσης ομολόγου 5ετούς διάρκειας. Το ίδιο έτος ο οίκος αξιολόγησης Fitch υποβάθμιζε τις ελληνικές τράπεζες μειώνοντας την πιστοληπτική τους ικανότητα. Ειδικότερα, οι τέσσερις ισχυρές τράπεζες (Εθνική, Alpha, Eurobank, Πειραιώς), τέθηκαν όλες σε αρνητική επιτήρηση και από BBB τις υποβάθμισε σε BBB-. Το 2011 η Moody's υποβάθμισε κι αυτή τις παραπάνω τράπεζες από B3 σε Caa2, εξαιτίας του αυξημένου κινδύνου που αντιμετώπιζαν, καθώς ήταν εκτεθειμένες σε ελληνικά ομόλογα και υπήρχαν προβλήματα με μη εξυπηρετούμενα δάνεια και αβεβαιότητα ως προς την ρευστότητα.

Άλλος δείκτης που δείχνει το μέγεθος του προβλήματος είναι τα CDS (Credit Default Swaps) τα οποία είναι συμβόλαια παράγωγων χρηματοοικονομικών προϊόντων που εκδίδονται από τις τράπεζες και αγοράζονται από επενδυτές με σκοπό να καλυφθούν από τον κίνδυνο χρεοκοπίας. Μια μεγάλη αύξηση της τιμής των CDS καθιστά τις τράπεζες πολύ ευάλωτες και αυτό αυξάνεται περισσότερο όσο αυξάνεται η τιμή.

Ειδικότερα, το 2011, τρία χρόνια μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας κρίσης, τα CDS των ελληνικών τραπεζών έφτασαν σε απαγορευτικό σημείο αγγίζοντας τις 2100 μονάδες βάσης ενώ τα CDS άλλων ευρωπαϊκών τραπεζών είχαν αρχίσει να παρουσιάζουν αισθητή μείωση.

Δηλαδή, στην περίπτωση της Ελλάδας, η κρίση χρέους που εμφανίστηκε, εν συνεχεία, μεταδόθηκε και στο τραπεζικό της σύστημα ως αποτέλεσμα ξεχωριστών αδυναμιών.

Εντούτοις, ένα κράτος έχοντας δομικά προβλήματα και αστοχίες σε κρίσιμους τομείς της οικονομίας είναι ευάλωτο σε περιόδους κρίσεων. Εστιάζοντας στην χρηματοοικονομική πλευρά του προβλήματος οι Beshenov και Rozmainsky (2015), προσπαθώντας να το συνδέσουν αυτό με την περίπτωση της Ελλάδας και τα αίτια της κρίσης της, εξέτασαν ένα μεγάλο δείγμα ελληνικών εταιρειών και συμπέραναν ότι στη περίοδο 2001-2014 μετεβλήθη η επενδυτική τους δραστηριότητα σε πιο επικίνδυνη καθιστώντας τες πιο εύθραυστες. Με το ξέσπασμα της Διεθνούς Κρίσης αυτό εξετάστηκε από τους βραχυπρόθεσμους επενδυτές αναθεωρώντας την πίστη τους τόσο στις επενδύσεις, όσο και στα ελληνικά ομόλογα προς το χειρότερο.

Υπάρχει και η ερμηνεία ότι τα αίτια της κρίσης που οδήγησαν την Ελλάδα στην χρεοκοπία έχουν την ρίζα τους στην κρίση ακινήτων στην Αμερική, η κρίση αυτή πέραν όλων των συνεπειών που είχε όσον αφορά στους καταναλωτές δημιούργησε αρνητικό κλίμα επηρεάζοντας τις προσδοκίες τους. Έτσι ενισχύθηκε το γενικότερο κλίμα της αβεβαιότητας και της αστάθειας δημιουργώντας προβλήματα στο χρέος και τους ρυθμούς ανάπτυξης. Έτσι, αυτή η αβεβαιότητα καλλιέργησε και αρνητικές προσδοκίες και αυτό δημιούργησε ένα πρόσθετο βάρος για την ελληνική οικονομία που βασίζεται, εν πολλοίς, σε κλάδους όπως ο τουρισμός και ο κατασκευαστικός κλάδος όπου οι αρνητικές προσδοκίες των καταναλωτών δημιουργούν σημαντικά προβλήματα.

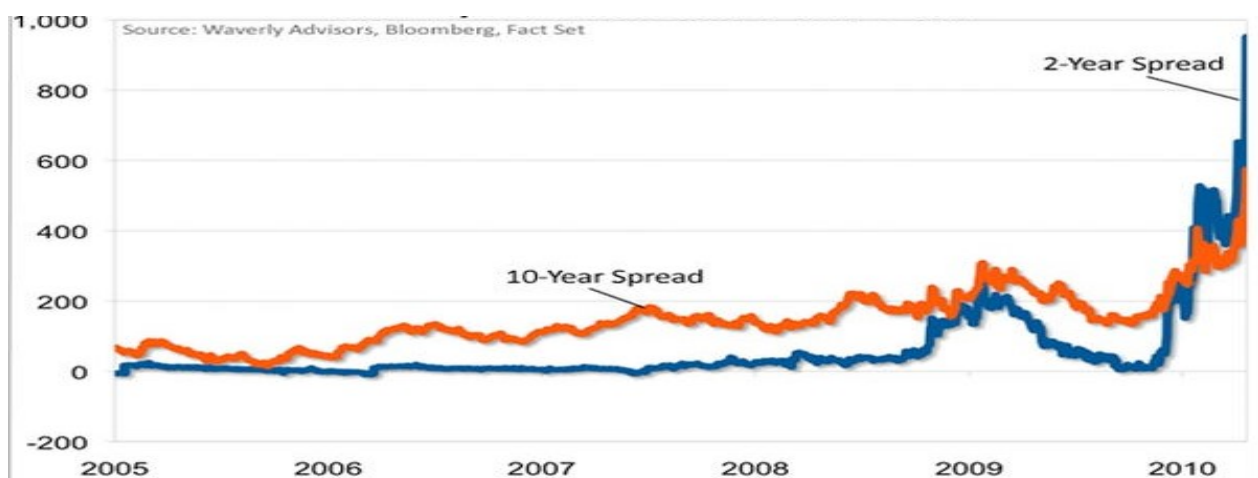
Διάφοροι παράγοντες που δημιούργησαν και ενίσχυσαν την κρίση οδηγώντας την χώρα στην χρεοκοπία είναι και:

1. Το ασταθές περιβάλλον και το κλίμα αβεβαιότητας .
2. Η αύξηση των επιτοκίων .
3. Η πτώση στις τιμές των μετοχών .
4. Η πτώση του επιπέδου των τιμών .
5. Η μερική ή και μαζική απόσυρση καταθέσεων .

Η εμφάνιση όλων των παρεκκλίσεων της ελληνικής οικονομίας ήταν πλήγμα για την αξιοπιστία της χώρας και πέραν των επιπτώσεών τους έφερε μια σειρά από αλυσιδωτές αντιδράσεις. Οι μεγάλοι οίκοι αξιολόγησης το 2009 προέβησαν σε συνεχόμενες υποβαθμίσεις της χώρας, η S&P από BBB + σε A -, η Moody's από A1 σε A2, η Fitch από A - σε BBB + και σταδιακά τα ομόλογα της Ελλάδας έφτασαν και στο σημείο να χαρακτηριστούν για πρώτη φορά στην ιστορία της στην επενδυτική κατηγορία «σκουπίδια ή junk» φανερώνοντας την απειλή της χρεοκοπίας.

Αυτό φυσικά δεν είναι κάτι ξεχωριστό κι αδιάφορο για τις διεθνείς οικονομικές αγορές και την πίστη τους στην χώρα. Ο δανεισμός της χώρας γινόταν όλο και πιο απαραίτητος γιατί έπρεπε να χρηματοδοτηθεί το δημόσιο χρέος και δημόσια ελλείμματα, ταυτόχρονα όμως γινόταν όλο και δυσκολότερος καθώς τα spreads είχαν εκτοξευθεί σε πολύ υψηλά επίπεδα. Παράλληλα με το επιτοκιακό περιθώριο του ελληνικού ομολόγου (spread) να απογειώνεται σε απαγορευτικά επίπεδα, ξεκίνησαν με ταχείς ρυθμούς να αποσύρονται καταθέσεις από τις τράπεζες με αποτέλεσμα η κρίση χρέους και ελλείμματος να μετατραπεί σε κρίση δανεισμού με όλες τις αρνητικές συνέπειες που αυτό μπορεί να έχει για μια χώρα με μεγάλα ελλείμματα και την κάλυψή τους. Πιο συγκεκριμένα, την περίοδο 2009-2010 τα spreads ήταν ήδη ψηλά και έφτασαν σχεδόν τις 1000 μονάδες βάσης γεγονός που αποδείκνυε από κάθε άποψη ότι το Δημόσιο χρέος ήταν μη εξυπηρετήσιμο και μη βιώσιμο καθώς το κράτος δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει εν μέσω τέτοιων δεδομένων.

Διάγραμμα 3.1 Εξέλιξη spread ελληνικών ομολόγων 2005-2010

ΠΗΓΗ Bloomberg

3.3 Η ανορθολογική διαχείριση και η επενδυτική κρίση

Η κακή διακυβέρνηση είναι μια από τις συστημικές αιτίες της ελληνικής χρεοκοπίας. Ακολουθώντας μια επιβαρυντική διαχείριση ως προς τα δημόσια οικονομικά του κράτους, αλλά και γενικότερα το ελληνικό πολιτικό σύστημα δημιούργησε πλήθος προβλημάτων τα οποία εξελίχθηκαν σε αιτίες που οδηγούσαν την χώρα προς την χρεοκοπία.

Η Φιλιππίδου Α. (2017) αναφερόμενη στην έρευνα του Featherstone (2011) για την ελληνική κρίση σημειώνει μια σειρά από ενδογενή αίτια που επιδείνωσαν την κατάσταση και σχετίζονται με τη γενικότερη διαχείριση της χώρας. Γίνεται λόγος για:

- παράδοξο φαινόμενο των ελληνικών κυβερνήσεων, καθώς παρά τις ευρείες εκλογικές νίκες την περίοδο της μεταπολίτευσης η εκτελεστική δύναμη της εκάστοτε κυβέρνησης δεν φάνηκε να δείχνει την αντίστοιχη δυναμική σε επίπεδο μεταρρυθμιστικών αλλαγών .
- ελλιπή συνδεσιμότητα και οργάνωση σε εσωτερικό επίπεδο κυβερνήσεων .
- ξεπερασμένη κρατική δομή που δεν εξυπηρετεί τα σύγχρονα δεδομένα για την ανάπτυξη με την χαμηλή της παραγωγικότητα .

Επιπλέον των παραπάνω ο Lucian (2016) προσθέτει τις κατά καιρούς λαϊκιστικές τακτικές των κομμάτων και τις αχρείαστες υπέρογκες δημόσιες δαπάνες για σκοπούς που δεν ωφελούν την πραγματική οικονομία, αλλά αντιθέτως ενισχύουν φαινόμενα διαφθοράς και πελατειακού κράτους. Όπως αναφέρει ο Αλογοσκούφης Γ. (2013), κύρια αιτία για την αύξηση του δημοσίου χρέους -αποτελώντας με τη σειρά του και αυτό αιτία της διαδρομής προς την χρεοκοπία- είναι το γεγονός πως κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης οι πρωτογενείς δαπάνες της γενικής κυβέρνησης στην Ελλάδα αυξάνονταν με ρυθμούς υψηλότερους αυτών των συνολικών της εσόδων κι αυτό, πολλές φορές, εξαιτίας των κοινωνικών πιέσεων προς την εκάστοτε κυβέρνηση για αυξήσεις μισθών, συντάξεων και γενικότερα επεκτατικών πολιτικών ως προς την αναδιανομή των εισοδημάτων και το κοινωνικό κράτος. Πέραν αυτού, όπως υποστηρίχθηκε ξανά, οι τεράστιες δαπάνες διοχετεύθηκαν κυρίως προς την κάλυψη καταναλωτικών αναγκών αντί για νέες παραγωγικές επενδύσεις.

Αυτά τα φαινόμενα ανορθολογικής διαχείρισης πέραν από τις προφανείς αστοχίες που επέφεραν στα δημοσιονομικά μεγέθη δημιουργούσαν και προβλήματα στην εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας και το ανταγωνιστικό της προφίλ οδηγώντας σε διαίονιση του προβλήματος ανταγωνισμού και της επενδυτικής θέσης της χώρας που αναφέρθηκαν στο

Κεφάλαιο 2. Το γεγονός αυτό αποτελεί μια καθόλου θετική παράμετρο για ένα διεθνές οικονομικό περιβάλλον σαν αυτό που είχε διαμορφωθεί μετά την παγκόσμια κρίση του 2008 και είναι άλλος ένας από τους λόγους που συμπίεσε ακόμα περισσότερο την ελληνική οικονομία.

Ο Μουρμούρας Ι. (2015) τονίζει πως η πιο ραγδαία υποχώρηση στα μεγέθη των εθνικών λογαριασμών είναι αυτή στις ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου, με σημαντικές μειώσεις τα χρόνια προς την κρίση. Ειδικότερα, το έτος 2008 παρουσίασαν μείωση κατά 14,3%, ποσοστό το οποίο αντιστοιχεί σε αρνητικό αποτέλεσμα στην εξέλιξη του ΑΕΠ της ίδιας χρονιάς κοντά στο 4%. Η μείωση αυτή ήταν ακόμα πιο έντονη το επόμενο έτος για το οποίο καταγράφεται υποχώρηση των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου κατά 13,7%, επιφέροντας 3,2% μείωση στο ΑΕΠ.

Τέλος όπως υποστηρίζει ο Χαρδούβελης Γκ. (2007) το πιο βαθύ ζήτημα και πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας είναι το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας καθώς είναι διάχυτο παντού και εμφανίζεται σχεδόν σε όλες τις εκφάνσεις των οικονομικών σχέσεων και συναλλαγών. Έχει τις ρίζες του σε μια σειρά από αδυναμίες σε μικροοικονομικό και μακροοικονομικό επίπεδο και εκδηλώνεται ως αστοχία του Κράτους να θεσμοθετήσει ένα κανονιστικό πλαίσιο, ώστε να διασφαλίζονται, να εξυπηρετούνται και να γίνονται σεβαστές οι οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους καθώς και οι σχέσεις τους με το κράτος, χωρίς ταυτόχρονα να αποτελεί τροχοπέδη στη δημιουργικότητα και την επιχειρηματικότητα. Δυστυχώς, όμως, το ελληνικό κράτος αδυνατεί να δημιουργήσει ένα πλαίσιο κινήτρων και εκούσιας υπακοής στην έννομη τάξη και αναγκάζεται να οχυρώνεται πίσω από δύσκαμπτους νόμους. Παράδειγμα αποτελεί η πλειάδα πιστοποιητικών που είναι καθημερινή πραγματικότητα για οποιαδήποτε ενέργεια των πολιτών και των ιδιωτών που θέλουν να κάνουν οποιαδήποτε επένδυση, με αποτέλεσμα να υπάρχουν όχι μόνο καθυστερήσεις, αλλά και ματαιώσεις.

Κεφάλαιο 4^ο:

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ 2010-18 & ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ.

Τα προϋπάρχοντα οικονομικά και δομικά προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας σε συνδυασμό και με τις διεθνείς οικονομικές συγκυρίες στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 2000 άρχισαν σιγά σιγά από το 2008 να προειδοποιούν για την επερχόμενη βαθεία κρίση που θα περνούσε η ελληνική οικονομία. Μια κρίση που ήρθε για να αποδείξει πως η προηγούμενη περίοδος της οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας δομήθηκε σε ένα εύθραυστο στερέωμα και ότι οι περισσότερες κρίσεις έχουν μια «βουβή» προετοιμασία έως ότου εμφανιστούν. Παρόλο που η Κρίση αυτή διαπιστώθηκε ως Κρίση Χρέους, όπως αναφέρει και το κεφάλαιο 2 ήταν και Κρίση ανταγωνιστικότητας και Θεσμών. Η επόμενη δεκαετία είναι αυτή που θα εξετασθεί σε αυτό το κεφάλαιο και πιο συγκεκριμένα τα χαρακτηριστικά και οι επιπτώσεις των τριών Μνημονίων.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η διεθνής κρίση του 2008-2009 έφερε στο φως τα τρωτά σημεία της ελληνικής οικονομίας. Ως εκ τούτου, το κλίμα στις αγορές για την Ελλάδα επηρεάστηκε ακόμα πιο αρνητικά και εκδηλώθηκε εντονότερα στην αρχή του 2010 με τις επιπτώσεις στα δημόσια οικονομικά από την οικονομική επιβράδυνση να είναι μεγάλες. Η αύξηση δαπανών και η κατακόρυφη πτώση των κρατικών εσόδων ώθησαν το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης σε διψήφια ποσοστά του ΑΕΠ το 2009. Το δημόσιο χρέος έφθασε το 115% του ΑΕΠ στο τέλος του 2009. Επιπλέον, η έκταση της επιδείνωσης της δημοσιονομικής θέσης αποκαλύφθηκε αργά, λόγω σοβαρών ελλείψεων στα συστήματα λογαριασμών και στατιστικών της Ελλάδας. Έτσι, καθυστέρησαν ακόμα περισσότερο οι πολιτικές προώθησης διορθωτικών μέτρων και οι αγορές παράλληλα άρχισαν να ανησυχούν σχετικά με τη δημοσιονομική διατηρησιμότητα. Η Ελλάδα υποβαθμίστηκε από τους κυριότερους οίκους αξιολόγησης και η απόδοση των κρατικών ομολόγων, τα περιθώρια των CDS αυξήθηκαν απότομα από το τέλος του 2009 και η κυβέρνηση ήταν αντιμέτωπη με υψηλές δανειακές ανάγκες χρηματοδότησης τον Απρίλιο και τον Μάιο του 2010.

Παρακάτω στο κεφάλαιο θα γίνει ανάλυση των τριών προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής, γνωστά ως Μνημόνια της δεκαετίας του 2010. Θα αποτυπωθεί η συγκυρία της υπογραφής του καθενός, τα μέτρα τα οποία προβλέπονται μέσα σε αυτά, αλλά και οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις που ακολούθησαν της εφαρμογής τους.

4.1 Από το ξέσπασμα της κρίσης στα Μνημόνια

Το χρονικό διάστημα ανάμεσα στα πρώτα σημάδια της επερχόμενης κρίσης του 2009 ως την υπογραφή της πρώτης δανειακής σύμβασης τον Μάιο του 2010 έχει ενδιαφέρουσες πτυχές τόσο πολιτικές όσο και οικονομικές.

Το οικονομικό κλίμα στην Ελλάδα όπως και στον υπόλοιπο κόσμο καθ' όλη την διάρκεια του 2008 ήταν ήδη επηρεασμένο και τα πρώτα σημάδια της ύφεσης άρχισαν να εμφανίζονται. Ο IOBE (2009) στην έκθεσή του για το τελευταίο τρίμηνο του 2009 αναφέρει για την προοπτική της επόμενης χρονιάς ότι είναι αβέβαιη καθώς τόσο η ραγδαία επιδείνωση των δημοσιονομικών από το καλοκαίρι του 2009 και μετά, όσο και οι επιπτώσεις των ασταθών διαδοχικών εκλογικών κύκλων, που συνδράμουν καθοριστικά στην ενίσχυση της αβεβαιότητας εξαιτίας των αλλαγών πολιτικής συνθέτουν το περιβάλλον στην ελληνική οικονομία προς το τέλος του 2009 και τις αρχές του 2010. Από το 2008 και μετά οι αστοχίες στην επίτευξη των στόχων του Κρατικού Προϋπολογισμού ήταν συνεχείς. Όπως σημειώνει στις εκθέσεις του ο διοικητής της ΤτΕ (2009) (2010) οι εκτιμήσεις της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας αναθεωρήθηκαν προς το χειρότερο η εγχώρια ζήτηση μετά από πολλά χρόνια συνέβαλλε αρνητικά στην μεταβολή του ΑΕΠ και οι όποιες αντισταθμίσεις μπορούσε να έχει ήταν ισχνές.

Το 2009 ήταν έτος πρόωρων εκλογών, αρχές Σεπτεμβρίου του έτους προκηρύσσονται πρόωρες εκλογές προκειμένου να υπάρξει «νωπή εντολή» του εκλογικού σώματος για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων που είχαν προκύψει. Έτσι ξεκίνησε μια περίοδος αστάθειας μέσα στο ήδη ασταθές οικονομικό περιβάλλον με την τότε κυβέρνηση να εξαγγέλλει την ανάγκη για «πάγωμα» μισθών.

Ενδεικτικά, οι δύο αντικρουόμενες προτάσεις της εκλογικής αναμέτρησης του 2009 ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες με τη δεύτερη πρόταση να είναι αυτή που θα επικρατούσε στις εκλογές της 4^{ης} Οκτωβρίου 2009:

- με τον απερχόμενο Πρωθυπουργό να προτείνει λόγω των δυσμενών καταστάσεων να μην διατυπώνονται υπερβολικές διεκδικήσεις καθώς υποστήριξε ότι επηρεάζουν άμεσα τα δημόσια ελλείμματα και το χρέος και πρέπει να μπει όριο σχετικά με τις αντοχές της χώρας διατυπώνοντας πως *«Αν ξεφύγουμε απ' αυτά τα πλαίσια, η*

κατάσταση θα γίνει ανεξέλεγκτη και ενδεχομένως επικίνδυνη! ... η κατάσταση, σε καμία περίπτωση, δεν επιτρέπει την πλειοδοσία παροχών.»

- και τον επερχόμενο πρωθυπουργό να παρουσιάζει το πρόγραμμα των "100 ημερών" το οποίο προέβλεπε : Αυξήσεις πάνω από τον πληθωρισμό, έκτακτο επίδομα αλληλεγγύης, μέτρα προστασίας των δανειοληπτών και πάγωμα των τιμολογίων ΔΕΚΟ για ένα χρόνο. Αύξηση των δημοσίων επενδύσεων στο 4% του ΑΕΠ. Αντικατάσταση του ΕΤΑΚ με την προοδευτική φορολόγηση της μεγάλης περιουσίας, κανένα νέο φορολογικό βάρος στα μεσαία και χαμηλά εισοδήματα, αύξηση της χρηματοδότησης της Παιδείας στο 5% του ΑΕΠ και έναν νέο εκλογικό νόμο που θα σπάει τις αχανείς εκλογικές περιφέρειες (Εφημερίδα «Η Καθημερινή») (ΔΕΘ 2009)

Εν συνεχεία, ο νέος υπουργός Οικονομικών ανακοίνωσε στο ECOFIN την 19^η Οκτωβρίου 2009 πως το έλλειμμα για το συγκεκριμένο έτος θα εκτιναχτεί στο 12,5% από 6% που εκτιμούσε η προηγούμενη κυβέρνηση (το 2010 αναθεωρήθηκε στο 15,4%). Οι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης υποβαθμίζουν την Ελληνική οικονομία. Η κυβέρνηση αποφεύγει την άμεση λήψη μέτρων δημοσιονομικής εξυγίανσης για τον καθησυχασμό των αγορών και εφαρμόζει μέρος από τις προεκλογικές τις υποσχέσεις (π.χ., επίδομα αλληλεγγύης). Ο προϋπολογισμός του 2010 ήταν συνεπής στις προεκλογικές υποσχέσεις που καταγράφηκαν παραπάνω με αυξήσεις σε χαμηλούς μισθούς και συντάξεις. Οι εξελίξεις δεν ήταν μόνο αυτές, με τις υποβαθμίσεις από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης και την γενικότερη αναστάτωση των αγορών να έρχονται να προστεθούν στην εξίσωση και την άνοδος των spreads να είναι ιδιαίτερος ανησυχητική.

Διάγραμμα 3.1 Spreads 10ετών ομολόγων Ελλάδας Ιρλανδίας Πορτογαλίας έναντι γερμανικών 2009-2010

ΠΗΓΗ Bloomberg

Χρονολογική παρουσίαση των γεγονότων

Παρουσιάζονται παρακάτω οι ημερομηνίες-κλειδιά στο δρόμο προς την υπογραφή του πρώτου Μνημονίου για την Ελλάδα με χρονική ανασκόπηση σύμφωνα με δεδομένα που περιείχε το πρόγραμμα σε συνδυασμό με στοιχεία της Eurostat.

Πριν το τέλος του 2009 στις 23 Δεκεμβρίου η Βουλή των Ελλήνων ψηφίζει τον προϋπολογισμό του 2010 θέτοντας ως στόχο για το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης το 9,1% του ΑΕΠ. Μέσα στο πρώτο δεκαπενθήμερο υποβάλλεται από την Κυβέρνηση το επικαιροποιημένο πρόγραμμα σταθερότητας (ΠΣΤ), που προέβλεπε για το δημόσιο έλλειμμα μείωση περίπου μισής μονάδας στο 8,7% του ΑΕΠ το 2010 και επιπλέον διόρθωση του υπερβολικού ελλείμματος έως το 2012. Ο δείκτης χρέους θα κορυφωνόταν στο 121% του ΑΕΠ το 2011. Μέσα στον Φεβρουάριο τα spread των ομολόγων αυξάνονται, πιο συγκεκριμένα στις 347 μονάδες το διετές και στις 270 το δεκαετές. Στις 2 Φεβρουαρίου η Κυβέρνηση εξαγγέλλει μια σειρά μέτρων, επιπλέον εκείνων που είχαν εξαγγελθεί με το ΠΣΤ, μερικά από αυτά ήταν το πάγωμα μισθών και η αύξηση των ειδικών φόρων κατανάλωσης με στόχο τη μείωση του δημοσίου ελλείμματος. Έπειτα από δεκαπέντε ημέρες στις 16 Φεβρουαρίου το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εγκρίνει, μετά από συζήτηση στην Ευρωομάδα τα αποφασισμένα του τελευταίου ECOFIN όπου μεταξύ άλλων καλούσε την Επιτροπή να παρακολουθεί την εφαρμογή της απόφασης και της σύστασης του Συμβουλίου, σε συνεργασία με την ΕΚΤ και με βάση την εμπειρία του ΔΝΤ.

Στις 3 Μαρτίου και με την σύμφωνη άποψη ΔΝΤ, ΕΚΤ και Ευρωπαϊκής Επιτροπής η ελληνική Κυβέρνηση εξαγγέλλει νέα μέτρα για τη μείωση του ελλείμματος κατά ποσοστό μεγαλύτερο του 2% του ΑΕΠ, τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν την αύξηση των συντελεστών ΦΠΑ και άλλων έμμεσων φόρων και την περικοπή μισθών. Στις 8 Μαρτίου 2010 η Ελλάδα υποβάλλει έκθεση προόδου όσον αφορά την εφαρμογή του ΠΣΤ και των πρόσθετων μέτρων και την επόμενη μέρα η Επιτροπή σημειώνει ότι τηρούνται τα περιγραφόμενα μέτρα και ότι τα πρόσθετα δημοσιονομικά μέτρα που έχουν εξαγγελθεί από τις ελληνικές αρχές φαίνονται επαρκή για την επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων για το 2010. Το ίδιο συμβαίνει και στο Ευρωκοινοβούλιο στις 15 Μαρτίου.

Τον Απρίλιο τα spreads φτάνουν ακόμα υψηλότερα 652 και 430 μονάδες βάσης για διετές και δεκαετές ομόλογο, αντιστοίχως. Η 15^η Απριλίου είναι σημαντική μέρα καθώς η Ελλάδα ζητάει *«συζητήσεις με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την ΕΚΤ και το ΔΝΤ σχετικά με ένα πολυετές πρόγραμμα οικονομικών πολιτικών που θα μπορούσε να υποστηριχθεί με*

χρηματοδοτική συνδρομή, εάν οι ελληνικές αρχές αποφασίσουν να ζητήσουν την εν λόγω συνδρομή.» ανοίγοντας επισήμως το δρόμο για την υπογραφή του πρώτου Μνημονίου. Είχε προηγηθεί στις 11 Απριλίου η θετική συζήτηση στο Ευρωκοινοβούλιο για την σχετική ικανότητα των Κρατών-Μελών να συνδράμουν και για να έρθει η επιστολή του Έλληνα υπουργού Οικονομικών που αναφέρει «Σύμφωνα με τη δήλωση της 11ης Απριλίου 2010 για τη στήριξη της Ελλάδας από τις χώρες-μέλη της Ευρωζώνης, οι ελληνικές αρχές ζητούν διαβουλεύσεις με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την ΕΚΤ και το ΔΝΤ πάνω σε ένα πολυετές πρόγραμμα οικονομικών πολιτικών, που θα στηρίζεται στα συμπεράσματα του ECOFIN του Φεβρουαρίου και το οποίο θα μπορεί να υποστηριχθεί με οικονομική βοήθεια από τις χώρες μέλη της Ευρωζώνης και το ΔΝΤ στην περίπτωση που οι ελληνικές αρχές αποφασίσουν να αιτηθούν μία τέτοια βοήθεια.». Αυτή η βοήθεια δεν άργησε να ζητηθεί, ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας ανακοινώνει από το Καστελόριζο την ενεργοποίηση του μηχανισμού στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

Ταυτόχρονα με αυτά τα γεγονότα δεν σταματάει η άνοδος των spreads. Η διαφορά επιτοκίου των διετών ομολόγων φθάνει τις 1552 μονάδες βάσης, η αντίστοιχη διαφορά των δεκαετών φθάνει τις 755 μονάδες βάσης και εν συνεχεία σε 1739 (διετές) 1287 (δεκαετές) μέσα στον Μάιο. Η οποιαδήποτε έξοδος στις αγορές για δανεισμό ήταν ανέφικτη, δηλαδή η αναχρηματοδότηση του ελληνικού χρέους δεν ήταν βιώσιμη για τέτοια επίπεδα επιτοκίων, ειδικά για μια οικονομία που κατέγραφε υψηλή ύφεση και χαρακτηριζόταν από προϋπάρχουσες αδυναμίες.

4.2 Το 1^ο Μνημόνιο

Οι προκαταρκτικές συζητήσεις της χώρας με το ΔΝΤ άρχισαν, ουσιαστικά, τον Μάρτιο του 2010 και τέλειωσαν με την υπογραφή του πρώτου Μνημονίου τον Μάιο του 2010 (Ρουμελιώτης, 2012).

Μια χρεοκοπία της ελληνικής οικονομίας επηρέαζε τόσο την Ε.Ε και την Ο.Ν.Ε. ως οντότητες, όσο και για τις χώρες της Ευρωζώνης ξεχωριστά εξαιτίας της άμεσης σχέσης τους με το ελληνικό χρέος. Πιο συγκεκριμένα, η έκθεση της Bertelsmann Stiftung (2012) είναι πολύ διαφωτιστική σχετικά με τις επιπτώσεις μιας ελληνικής χρεοκοπίας και εξόδου της χώρας από την Ο.Ν.Ε. και επισημαίνει ότι αυτό θα μπορούσε να επιφέρει για τις 42 πλουσιότερες χώρες

μακροπρόθεσμη μείωση του ΑΕΠ τους ως το 2020 συνολικά έως και 17τρις. Ευρώ. Το συνολικό δημόσιο χρέος της Ελλάδας, σύμφωνα με την Bank for International Settlements (2011), ανερχόταν σε 340 δισ. ευρώ (485 δισ. δολάρια ΗΠΑ). Πέντε ήταν οι πιο εκτεθειμένες στο ελληνικό χρέος χώρες της Ευρωζώνης: η Γαλλία, η Γερμανία, η Μεγάλη Βρετανία, η Ιταλία και η Ελβετία. Σε απόλυτους αριθμούς, εκτεθειμένες ήταν και οι ΗΠΑ. Όπως υποστηρίζει και ο Ρουμελιώτης (2012) για την εποχή εκείνη το ενδιαφέρον της Γερμανίας και της Γαλλίας ήταν η διασφάλιση των συμφερόντων των τραπεζών τους, οι οποίες είχαν αγοράσει μαζικά ομόλογα του ελληνικού Δημοσίου. Βάση εκτιμήσεων, στο τέλος του 2009 η έκθεση των ξένων τραπεζών σε ομόλογα του ελληνικού Δημοσίου ξεπερνούσε τα 76 δισεκατομμύρια ευρώ.

Υπό αυτές τις συνθήκες, ένα Μνημόνιο Συνεργασίας μεταξύ τεσσάρων εμπλεκόμενων μερών, την Ευρωπαϊκή Ένωση, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Ελλάδα, επικυρώθηκε με το Νόμο 3845/2010 στις 6 Μαΐου 2010. (Σκλιάς Π. Μαρής Γ. 2014)

Το συνολικό ποσό του δανείου έφτανε τα 110 δις ευρώ εκ των οποίων τα 30 από το ΔΝΤ και τα υπόλοιπα από ευρωπαϊκές χώρες. Το πρόγραμμα προέβλεπε μια σειρά από μεταρρυθμίσεις στο χώρο του Δημοσίου οι περισσότερες εκ των οποίων δεν υλοποιήθηκαν. Ο Monastiriotis (2011) αναφέρει ότι το πακέτο των 110 δις. Ευρώ δεν ήταν άνευ ανταπόδοσης κι αυτή δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστεί χαλαρή, η ελληνική πλευρά θα έπρεπε να πάρει σκληρές αποφάσεις λιτότητας, οι οποίες στην πραγματικότητα θα είχαν δομικές επιπτώσεις στην Ελλάδα και οικονομικές και κοινωνικές. Ο Καζάκος Π. (2011) επισημαίνει κι ένα επιπλέον μειονέκτημα σε αυτή την ανταποδοτικότητα, αυτό ήταν το γεγονός ότι στη συμφωνία δεν προβλεπόταν κανενός είδους αναδιάρθρωση χρέους. Τονίζει παράλληλα τη σηματοδότηση του Μνημονίου αυτού ως το τέλος της «μεταπολίτευσης» και του στρεβλού τρόπου ανάπτυξης όλης αυτής της περιόδου που κατέληξε σε εκτεταμένη προσοδοθηρία, υπερδιόγκωση των χρεών και έλλειψη ανταγωνιστικότητας για την ελληνική οικονομία.

Για το έτος 2010 και τα επόμενα χρόνια διαμορφώθηκε μια σειρά από μέτρα. Το πρώτο μνημόνιο, προέβλεπε μέτρα ύψους 9% του ΑΕΠ (20 δισ. ευρώ) το 2010, 4% του ΑΕΠ ή 10 δισ. ευρώ, το 2011 και 2% του ΑΕΠ ή 5 δισ. ευρώ, το 2012 και 2% του ΑΕΠ ή 4,8 δισ. ευρώ,

το 2013, αλλά και από διαρθρωτικούς στόχους προς υλοποίηση που διατυπώνονται στο κείμενο του 1^{ου} Μνημονίου ως εξής :

1. Μείωση των δαπανών για μισθούς και συντάξεις μέσω της περικοπής επιδομάτων (εκτός από τις κατώτατες).
2. Αύξηση του συντελεστή ΦΠΑ από 21% σε 23% , του μειωμένου συντελεστή από 10% σε 11% και των ειδικών φόρων σε ποτά, τσιγάρα και καύσιμα με απόδοση τουλάχιστον 1,25 δις ευρώ μέσα στο 2010
3. Ορισμός ομάδας και επικεφαλής στο ΓΛΚ με ευθύνη τη συγκέντρωση σε ταμειακή βάση στοιχείων της Γενικής Κυβέρνησης
4. Δημιουργία Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ)
5. Σχέδιο Καλλικράτης για την Τοπική Αυτοδιοίκηση
6. Κατάθεση τροποποιήσεων στο Νόμο 2362/1995 ώστε :
 - (i) το ΥΠΟΙΚ να πρέπει να παρουσιάζει τριετή δημοσιονομική στρατηγική και προϋπολογισμό, (ii) να εισαχθεί μια προσέγγιση από πάνω προς τα κάτω στην κατάρτιση του προϋπολογισμού με όρια δαπανών στον Κρατικό Προϋπολογισμό και πολυετής εκτιμήσεις δαπανών ανά αρμόδιο υπουργείο, (iii) να εισάγει αποθεματικά έκτακτης ανάγκης, (iv) να απαιτεί συμπληρωματικό προϋπολογισμό για κάθε υπέρβαση δαπανών πάνω από το αποθεματικό , (v) και να εισάγει μηχανισμούς ελέγχου ανάληψης υποχρεώσεων. Ο τροποποιημένος νόμος έπρεπε να τεθεί άμεσα σε ισχύ, και στο πλαίσιο του προϋπολογισμού του 2011.
7. Η Εθνική Αναλογιστική Αρχή πρέπει να παρουσιάσει έκθεση για την αξιολόγηση του εάν οι παράμετροι του νέου συστήματος ενισχύουν σημαντικά τη μακροπρόθεσμη αναλογιστική ισορροπία
8. Υιοθέτηση μιας συνολικής μεταρρύθμισης του ασφαλιστικού συστήματος που να περιορίζει την προβλεπόμενη αύξηση των δημοσίων δαπανών για συντάξεις κατά την περίοδο 2010-60 σε 2,5% του ΑΕΠ.
9. Καθιέρωση της καταγραφής των αναλήψεων υποχρεώσεων σε όλα τα υπουργεία και δημόσιους οργανισμούς. Δημοσιοποίηση μηνιαίων στοιχείων της γενικής κυβέρνησης για την ετήσια εξέλιξή τους (συμπεριλαμβανομένων των ανεξόφλητων χρεών)
10. Δημοσιοποίηση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων για το 2009 των δέκα πιο ελλειμματικών δημοσίων επιχειρήσεων, ελεγμένες από ορκωτούς ελεγκτές, στην επίσημη ιστοσελίδα του Υπουργείου Οικονομικών

11. Εφαρμογή ενός αποτελεσματικού σχήματος διαχείρισης έργου (συμπεριλαμβανομένης της αυστηρής εποπτείας από το ΥΠΟΙΚ και πέντε ομάδες εμπειρογνομόνων) για την εφαρμογή ενός σχεδίου πάταξης της φοροδιαφυγής
12. Δημοσιοποίηση μιας λεπτομερούς έκθεσης από το ΥΠΟΙΚ σε συνεργασία με την Ενιαία Αρχή Πληρωμής για τη δομή και το επίπεδο των αμοιβών και το μέγεθος και τη δυναμική της απασχόλησης στη γενική κυβέρνηση
13. Υιοθέτηση νέου Κανονισμού Στατιστικών Υποχρεώσεων για τις υπηρεσίες που συμμετέχουν στο Ελληνικό Στατιστικό Σύστημα.
14. Κατάρτιση προγράμματος αποκρατικοποιήσεων με στόχο την είσπραξη 1 δις ευρώ ανά έτος την περίοδο 2011-2013.

4.3 Εκτέλεση και επιδράσεις 1^{ου} Μνημονίου

Η εφαρμογή του Μνημονίου απέτρεψε τη χρεοκοπία. Το πρώτο σημαντικό γεγονός είναι η εφαρμογή της Συμφωνίας Στήριξης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, σε τρεις διαδοχικές αξιολογήσεις, εκτίμησαν θετικά την πορεία εφαρμογής των όρων του Μνημονίου, γεγονός που επέτρεψε τη συνέχιση της χρηματοδότησης χωρίς καθυστερήσεις.

Αυτό βέβαια είχε σοβαρές συνέπειες στον πληθυσμό της χώρας και άμεση επίδραση στο βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων. Το ΑΕΠ μειώθηκε το 2010 κατά 4,5%, επηρεαζόμενο αποκλειστικά από την εγχώρια ζήτηση. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται στην Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος η ιδιωτική κατανάλωση υποχώρησε κατά 4,5%, ταυτόχρονα η δημόσια κατανάλωση μειώθηκε ακόμα περισσότερο, 2 μονάδες πάνω, στο 6,5% με μεγάλο πλήγμα και στις επενδύσεις αφού οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου έπεσαν κατά 16,5%. Ανασχετικά στην μείωση αυτή έδρασε η συρρίκνωση των εισαγωγών και αύξηση των εξαγωγών αμβλύνοντας έτσι, κατά κάποιον τρόπο την μείωση του ΑΕΠ. Αυτό όμως δεν φάνηκε να βοηθά ιδιαίτερα την εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας ούτε την επενδυτική της θέση διεθνώς συνεχίζοντας περαιτέρω την καθοδική πορεία που έδειξε στο προηγούμενο κεφάλαιο ο Πίνακας 2.2.

Στους περισσότερους τομείς της αγοράς οι θέσεις εργασίας μειώθηκαν και αυξήθηκε σημαντικά η ανεργία λόγω της ύφεσης. Η απασχόληση το τελευταίο τρίμηνο του 2010 ήταν μειωμένη κατά 4% έναντι του αντίστοιχου τριμήνου του 2009, υποδηλώνοντας την απώλεια 180 χιλιάδων θέσεων εργασίας, ενώ το ποσοστό ανεργίας το ίδιο τρίμηνο έφθασε το 14,2% του εργατικού δυναμικού. Σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ), τον Ιούνιο του 2010 το ποσοστό ανεργίας έφτασε 11,6%, από 8,6% που ήταν τον Ιούνιο του 2009. Έτσι, σε αριθμούς μεταφραζόμενα, οι άνεργοι τον Ιούνιο του 2010 ανήλθαν στους 582.364, όταν τον Ιούνιο του 2009 ήταν 427.707.

Για το έλλειμμα στο ΙΤΣ (ΚΕΠΕ 2011/15) αναφέρεται πως η συρρίκνωσή του δεν σταμάτησε και παρουσιάστηκε και το 2010. Όμως τονίζεται το γεγονός πως η πτωτική του πορεία είναι αξιοσημείωτη, καθώς την τριετία 2008-2010, το έλλειμμα περιορίστηκε κατά 30,8%. Η θετική αυτή μείωση αντανακλά κυρίως την πτώση των εισαγωγών -χωρίς καύσιμα και πλοία- που ο ρυθμός μεταβολής τους σε σχέση με το 2008 προσέγγισε το 33,5%, ενώ οι εξαγωγές της ίδιας κατηγορίας για το ίδιο διάστημα, μειώθηκαν κατά 18,9%. Το έλλειμμα αυτό συνέχισε να βαίνει μειούμενο και το έτος 2011, αυτή η μείωση σύμφωνα με ΚΕΠΕ (2012/17) έχει τα αίτιά της κατά κύριο λόγο στην αύξηση των εξαγωγών αγαθών και στη μείωση των εισαγωγών της ίδιας κατηγορίας

Κατά την εκτέλεση του Προϋπολογισμού του 2010 ο ΙΟΒΕ (03/2010) σημειώνει δύο διαστάσεις ως προς την επίτευξη των στόχων για μείωση δαπανών. Ως προς το πρώτο σκέλος, οι στόχοι του Μνημονίου για μείωση των δαπανών το 2010 είχαν υπερκαλυφθεί ήδη από το πρώτο εξάμηνο του (αξίζει όμως να επισημανθεί πως πολλές υποχρεώσεις του Κράτους παρέμεναν ανεξόφλητες) και δεύτερον, αυτή η υπερκάλυψη φάνηκε πως δεν σταμάτησε την αφαιρετική της εξέλιξη, καθώς ως το τέλος του έτους διευρύνθηκε ακόμα περισσότερο από τον στόχο. Αυτό έφερε προβλήματα σε δαπάνες που αφορούν σε κρίσιμους τομείς της ελληνικής κοινωνίας. Αυτά αποτυπώνονται και στον Δείκτη Οικονομικού Κλίματος στην Ελλάδα για το έτος 2010 που είναι σταθερά κοντά στις 65 μονάδες (Η επίδοση αυτή είναι σημαντικά κατώτερη του μακροχρόνιου μέσου όρου της περιόδου 2001-2009 που ήταν σχεδόν 100 μονάδες).

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου έπεσαν κατά 16,5% και για το 2011 κατά 20,7% (σταθερές τιμές 2005), Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της βιομηχανίας, περιλαμβανομένης και της ενέργειας, το 2011 υποχώρησε κατά 9,1% (έναντι μείωσης κατά

5% το 2010). Ο Προϋπολογισμός του 2011 φαίνεται πως έπεφτε έξω και τα στοιχεία αναθεωρούνταν καθ' όλη την διάρκεια του έτους προς το χειρότερο. Στην Έκθεση του Διοικητή της ΤτΕ για το 2011 αναφέρεται πως ο στόχος του ελλείμματος του ΚΠ αναθεωρήθηκε τον Ιούνιο με το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής (ΜΠΔΣ) σε 9,3% του ΑΕΠ (έναντι αρχικού στόχου 9,1% του ΑΕΠ στην Εισηγητική Έκθεση του προϋπολογισμού του 2011) και το Νοέμβριο, ταυτόχρονα με την κατάρτιση του προϋπολογισμού του 2012, σε 22.958 εκατ. ευρώ ή 10,5% του ΑΕΠ. Το 2011 τα έσοδα του τακτικού προϋπολογισμού (προ επιστροφών φόρων) μειώθηκαν κατά 1,4% έναντι του 2010 επηρεασμένα από την συρρίκνωση του ΑΕΠ.

Κατά την εκτέλεση του προϋπολογισμού του 2011 ο ΙΟΒΕ (04/11) σημειώνει πως το ταμειακό έλλειμμα που προέκυπτε ήταν στα 20,5 δισ. Ευρώ (μέχρι Νοέμβριο) και κρινόταν ότι η επίτευξη ελλείμματος στη Γενική Κυβέρνηση ύψους 9% του ΑΕΠ ήταν λίαν δύσκολη αντικατοπτρίζοντας έτσι την αδυναμία να πιαστούν οι στόχοι και τη συνεχή αναθεώρηση των προβλέψεων προς το χειρότερο.

Οι εισπράξεις από την έμμεση φορολογία για το 2011 παρουσίασαν σημαντική μείωση κατά 7,8%, κυρίως λόγω των χαμηλών εισπράξεων από τον ΦΠΑ. Εδώ αποδεικνύεται πως η αύξηση των φόρων δεν επιφέρει και αύξηση των φορολογικών εσόδων. Αντιθέτως, οδηγούν πολλές φορές σε κατάσταση μη εισπράξης του φόρου λόγω αδυναμίας απόδοσής του. Ιδίως η αύξηση στους έμμεσους φόρους όπου έχουν το μειονέκτημα ότι επιβαρύνουν το ίδιο τους πολίτες ανεξάρτητα από το εισόδημά τους με συνέπεια να δημιουργούν άνιση κατανομή των φορολογικών βαρών μεταξύ των πολιτών, χωρίς να συμβαδίζουν με την φοροδοτική ικανότητα των φορολογούμενων ενός κράτους.

Το πρώτο Μνημόνιο έδινε μεγαλύτερη βάση στην αύξηση της φορολογίας και λιγότερο στη μείωση των δαπανών. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί ένα σημαντικό επιπρόσθετο φορολογικό βάρος στην ελληνική κοινωνία, το οποίο συνδυάστηκε με μαζική ανεργία στον ιδιωτικό τομέα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1 ΕΣΟΔΑ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ 2008-2011 (εκατ. Ευρώ)							
	2008	2009	2010	2011	09/08 (%)	10/09 (%)	11/10 (%)
Άμεσοι Φόροι	20.864	21.432	20.224	20.318	2,7	-5,6	0,5
Έμμεσοι Φόροι	30.221	28.291	31.042	28.632	-6,4	9,7	-7,8
Συν. Φορ. Εσόδων	51.085	49.723	51.266	48.951	-2,7	3,1	-4,5
Μη Φορ. Έσοδα	4.249	3.720	4.912	6.490	-12,4	32	32,1
Συν. Εσόδων ΤΠ	55.334	53.443	56.178	55.442	-3,4	5,1	-1,3

ΠΗΓΗ Γενικό Λογιστήριο Κράτους

Παράλληλα με το πρώτο Μνημόνιο τον Ιούνιο του 2011 κατατέθηκε και ψηφίστηκε στο ελληνικό κοινοβούλιο το «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015» πλαίσιο για το οποίο το Υπουργείο Οικονομικών σημείωνε πως «Είναι υποχρέωση που απορρέει από τον Νόμο 3871/2010, που εμείς ψηφίσαμε και αποτελεί τη δική μας δέσμευση για τη συνέχιση του προγράμματος στήριξης της ελληνικής οικονομίας, την οριστική βιώσιμη επίλυση του δημοσιονομικού μας προβλήματος και τη σταδιακή ανάταξη και ανάπτυξη της οικονομίας μας». Περιλαμβάνοντας παρεμβάσεις σε σειρά τομέων της ελληνικής οικονομίας με μέτρα ύψους 28 δισ. Ευρώ, με μεγάλες αυξήσεις κυρίως στην φορολογία, γεγονός που επηρέασε άμεσα την οικονομία τα επόμενα χρόνια.

Τα μέτρα ανά έτος σύμφωνα με το «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015» είχαν ως εξής:

1. 2011 → Μέτρα 6,5 δισ. Ευρώ (23,1% συνολικών μέτρων)
2. 2012 → Μέτρα 6,8 δισ. Ευρώ (24% των συνολικών μέτρων)
3. 2013 → Μέτρα 5,2 δισ. Ευρώ (18,5% των συνολικών μέτρων)
4. 2014 → Μέτρα 5,4 δισ. Ευρώ (19,3% των συνολικών μέτρων)
5. 2015 → Μέτρα 4,3 δισ. Ευρώ (15,1% των συνολικών μέτρων)

Κάτι που, σε τελική ανάλυση, έφερε έντονη κριτική στην ακολουθούμενη πολιτική και αποτελεί μια ευνόητη αντίδραση, για πολλούς, είναι ότι το ΜΠΔΣ παρά το γεγονός πως αρχικά εισήγαγε μέτρα τα οποία ήταν ισορροπημένα ως προς την αναλογία μείωσης δαπανών και εσόδων, εν τέλει αυτό δεν φάνηκε να ακολουθείται, καθώς παρατηρήθηκε μια εμπροσθοβαρής πολιτική με στόχο την αύξηση των εσόδων, κυρίως μέσω της φορολογίας, κι αυτό σε άμεσο χρονικό διάστημα. Το λάθος μίγμα πολιτικής, και οι αστοχίες των δημοσιονομικών πολλαπλασιαστών έγιναν παραδεκτά κι από τους δανειστές σε μεταγενέστερο χρόνο και αναλύεται παρακάτω στην υποενότητα 3.5

Στο Πρώτο Μνημόνιο σύμφωνα με τη Standard & Poor's, (2012) δεν υπολογίστηκε, στο βαθμό που θα έπρεπε, η επίδραση που είχε στην Ζήτηση της ελληνικής οικονομίας αυτή η μεγάλη μείωση του εισοδήματος που επήλθε από την εφαρμογή των μέτρων. Τονίζοντας πως υπήρχε λάθος στους δημοσιονομικούς πολλαπλασιαστές. Επίσης, δεν υπολογίστηκε και η αντίσταση σε πολλά διαρθρωτικά μέτρα από διάφορους παράγοντες της ελληνικής κοινωνίας όπως για παράδειγμα οι ενώσεις των συνδικάτων, πιο συγκεκριμένα, οι Karlanoglou και Rapanos (2012) υποστηρίζουν ότι *«Το πιο εκπληκτικό είναι ο βαθμός στον οποίο αυτά τα χαρακτηριστικά φαίνεται να εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμη και μετά την υπαγωγή της Ελλάδας σε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής από τρεις κύριους διεθνείς οργανισμούς»*. Στα παραπάνω προστίθενται από τους Μητσόπουλος & Πελαγίδης, (2012) και οι πολιτικοί που έδειξαν απροθυμία να εφαρμόσουν καίριες μεταρρυθμιστικές πολιτικές.

Ο IOBE στην τριμηνιαία έκθεσή του για το τέταρτο τρίμηνο του 2011 αναφέρει σχετικά με τις μακροοικονομικές εξελίξεις για το προηγούμενο εννιάμηνο, εν εξελίξει του πρώτου μνημονίου, πως παρά τη λήψη των νέων δημοσιονομικών μέτρων που προέβλεπε το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015 (ΜΠΔΣ), μέτρα που ξεκίνησαν να υλοποιούνται σταδιακά προς το τέλος του καλοκαιριού του 2011, η πτώση του ΑΕΠ εκτιμάται ότι επιβραδύνθηκε ελαφρά την συγκεκριμένη περίοδο, γεγονός που υποστηρίζεται μελετώντας την τάση των βραχυχρόνιων δεικτών οικονομικής δραστηριότητας, τις αποκλίσεις όσον αφορά τη δημοσιονομική προσαρμογή και λαμβάνοντας υπόψη τις ευνοημένες συνιστώσες του ΑΕΠ για τους μήνες του καλοκαιριού. Τα βραχυχρόνια μεγέθη, βέβαια, εμφανίζουν αυτή την περίοδο προβλήματα αφενός λόγω της διακοπής της αξιολόγησης για τη λήψη της επόμενης δόσης του δανείου, αφετέρου εξαιτίας των εκτεταμένων δημοσιονομικών μέτρων που εφαρμόζονταν ή ήταν προ των πυλών.

Οι επιδράσεις που επέμεναν να υπάρχουν το 2011 αφορούν την ιδιωτική δαπάνη και τη δαπάνη του δημοσίου τομέα και τις επενδύσεις. Η συνολική καταναλωτική δαπάνη για όλο το έτος ήταν μειωμένη και για δεύτερο συνεχές έτος ο κύριος προσδιοριστικός παράγοντας της μείωσης του ΑΕΠ ήταν η συρρίκνωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Για τέσσερα συνεχή έτη ο ρυθμός υποχώρησης των επενδύσεων είναι σε διψήφιο νούμερο 14,4% έναντι 13,3% το 2010, με συνολικές απώλειες για τα έτη 2008-2011 άνω του 50% από 54 δις. ευρώ κάτω από 27. Τα παραπάνω αντανακλούσαν και τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, εν μέσω της κρίσης, και δρούσαν ανασχετικά στην πορεία ανάκαμψης. Στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ειδικότερα, ο εξοπλισμός μεταφορών είναι ο πιο αδύναμος κρίκος με την υποχώρηση του ξεπερνάει ακόμα και τις κατοικίες και λοιπές κατασκευές. Περίπου -40% εξοπλισμός μεταφορών και κοντά στο -20% οι τελευταίες. Τέλος, η ανεργία για το 2011 πλησίαζε το 20% αυξημένη περισσότερο από 5 μονάδες σε σχέση με το 2010. Όλα τα παραπάνω έπειτα από ενάμιση χρόνο από την υπογραφή της δανειακής σύμβασης. (στοιχεία από ΤτΕ, IOBE, ΕΛΣΤΑΤ)

Οι επιδράσεις του Μνημονίου συνεχίστηκαν, η ύφεση (IOBE 02/2012) παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα και για το πρώτο εξάμηνο του 2012 αρχικά λόγω της έντονης ανησυχίας για τα μέτρα που θα συνόδευαν τη νέα δανειακή συμφωνία και το πρόγραμμα απομείωσης της αξίας των ελληνικών κρατικών ομολόγων, ιδίως για εκείνα που θα αφορούσαν στις αμοιβές των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα, εν συνεχεία λόγω κλίματος ανασφάλειας από τις εκτεταμένες μειώσεις μισθών και τέλος, λόγω του αυξημένου επιπέδου ανεργίας στο τέλος του 2011.

Το εγχώριο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον επιδείνωσαν και οι κλυδωνισμοί σε κυβερνητικό επίπεδο γύρω από τη νέα δανειακή σύμβαση.

Οι πολιτικές επιλογές σε συνδυασμό με τις υποχρεώσεις που ήταν απόρροια τόσο του 1^{ου} Μνημονίου, όσο και του ΜΠΔΣ για την δημοσιονομική προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας με επίκεντρο την αύξηση της φορολογίας, κι όχι την παρέμβαση για τη μείωση δαπανών και του μέγεθος του ευρύτερου δημοσίου τομέα δεν είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Μια από τις κύριες αιτίες για τα χρόνια ελλείμματα, η σπατάλη δεν φάνηκε να αποτελεί άμεση προτεραιότητα της αρχικής πολιτικής προσαρμογής (Arghyrou 2015).

Το πρώτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής σύμφωνα με τον Χριστοδούλου (2012) ήρθε ως επιστέγασμα μιας εσπευσμένης διαπραγμάτευσης, σύμφωνα με τον τρόπο με τον οποίο χειρίζονται τέτοιες καταστάσεις οι διεθνείς οργανισμοί. Η λήξη του ήρθε νωρίτερα του αναμενομένου και αντικαταστάθηκε από το δεύτερο Μνημόνιο.

Το 1 ^ο ΜΝΗΜΟΝΙΟ		
ΠΛΑΙΣΙΟ ΨΗΦΙΣΗΣ	ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΑ ΜΕΤΡΑ	ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ
<p>-Η ελληνική οικονομία επηρέαζε Ε.Ε- Ο.Ν.Ε. ως οντότητες, αλλά και τι επιμέρους χώρες ξεχωριστά λόγω άμεσης σχέσης τους με το ελληνικό χρέος.</p> <p>-Χρέος 340 δισ. ευρώ.</p> <p>5 (ΟΝΕ) πιο εκτεθειμένες: Γαλλία, Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία, Ιταλία, Ελβετία.</p> <p>-Υπεγράφη Μνημόνιο Συνεργασίας μεταξύ 4 μερών: ΕΕ, ΕΚΤ, ΔΝΤ, Ελλάδα</p> <p>Νόμος 3845/2010 (6/5/10)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Δάνειο 110 δισ €(80 ΔΝΤ) • Καμία αναδιάρθρωση Χρέους 	<ol style="list-style-type: none"> 1. 2010 → 9% ΑΕΠ (20 δισ. €) 2. 2011 → 4% ΑΕΠ (10 δισ. €) 3. 2012 → 2% ΑΕΠ (5 δισ. €) 4. 2013 → 2% ΑΕΠ (4,8 δισ. €) <p>-↓ Μισθών, Συντάξεων Επιδομάτων</p> <p>-↑ ΦΠΑ , ΕΦΚ στόχο 1,25 δισ. €</p> <p>-Σχήμα διαχείρισης έργου για πάταξης φοροδιαφυγής</p> <p>-Δημιουργία Τ.Χ.Σ.</p> <p>-Χρημ. Κατ. (2009) των 10 πιο ελλειμματικών δημ.επιχ.</p> <p>- Υιοθέτηση νέου Κανονισμού Στατιστικών Υποχρεώσεων</p> <p>-Πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ↓ ΑΕΠ 4,5% 2010 • ↓ Ιδ. C 4,5% 2010 • ↓ Δημ. C. 6.5% 2010 • ↓ Ακ. Επενδύσεις Παγίου Κεφαλαίου 20% 2011 • Διαρκείς ύφεση • > 25% Ανεργία 2012 <p>↑ Φόρων > ↓ Δαπανών</p> <p>➤ Οι εισπράξεις από την έμμεση φορολογία (2011) σημαντική μείωση κατά 7,8%, κυρίως λόγω των χαμηλών εισπράξεων από τον ΦΠΑ.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Παραδοχή ΔΝΤ για αστοχία στους δημοσιονομικούς πολλαπλασιαστές

4.4 Το δεύτερο Μνημόνιο

Ο Λυγερός Σ. (2011) υποστηρίζει πως μετά από ενάμισι χρόνο από την υπογραφή του Μνημονίου ο απολογισμός δεν ήταν καθόλου καλός. Η αρχική διαβεβαίωση και της τρόικας και της κυβέρνησης Παπανδρέου, ότι το δάνειο των 110 δισ. θα εξασφάλιζε τον αναγκαίο χρόνο για επιτευχθεί η δημοσιονομική εξυγίανση και η επιστροφή στις αγορές, διαψεύστηκε παταγωδώς καθώς συνέχιζαν να υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις από τους προβλεπόμενους στόχους.

Μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Παπανδρέου σχηματίζεται κυβέρνηση συνεργασίας με Πρωθυπουργό τον πρώην διοικητή της ΤτΕ Λουκά Παπαδήμο. Στην πρόταση εθνικής συνεννόησης, που απηύθυνε ο απερχόμενος Πρωθυπουργός νωρίτερα στον αρχηγό της αξιωματικής αντιπολίτευσης, Αντώνη Σαμαρά τέθηκε όρος η παραίτηση του πρωθυπουργού και η επιλογή άλλου, κοινής αποδοχής. (Protagon.gr)

Στη συνέχεια, ο Λουκάς Παπαδήμος και η κυβέρνησή του με 255 θετικές ψήφους και 38 αρνητικές, έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης, έχοντας ως αποστολή την σταθεροποίηση της οικονομίας και την αποφυγή ενός ενδεχόμενου “GREXIT”, δηλαδή την παραμονή της χώρας στην ευρωζώνη. (Εφημερίδα Το Βήμα)

Η νέα δανειακή σύμβαση πέρασε από την Βουλή (με 199 ψήφους υπέρ και 74 κατά) και στα 3 συνεργαζόμενα κόμματα υπήρχαν διαγραφές για όσους βουλευτές δεν υπερψήφισαν (22 από το ΠΑΣΟΚ, 21 από τη Ν.Δ. και 2 από το ΛΑΟΣ). Η σύμβαση συνοδεύτηκε από ένα «κούρεμα» (PSI) στα ομόλογα του ελληνικού κράτους που κατέχονταν από ιδιώτες επενδυτές κατά 53,5% (Εφημερίδα Η Καθημερινή)

Η δανειακή αυτή σύμβαση, δηλαδή το δεύτερο Μνημόνιο ξεκινούσε αναφερόμενο στις επικείμενες αξιολογήσεις που ήταν προϋπόθεση για την χρηματοδότηση. Πιο ειδικά : *«Οι εκταμιεύσεις της χρηματοδοτικής ενίσχυσης προς την Ελλάδα από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ) υπόκεινται σε τριμηνιαίες αξιολογήσεις των όρων καθ’ όλη την διάρκεια της συμφωνίας. Η αποδέσμευση των δόσεων βασίζεται πάνω στην τήρηση κριτηρίων ποσοτικής απόδοσης και σε μία θετική αξιολόγηση της προόδου η οποία πραγματοποιείται σε σχέση με τα κριτήρια πολιτικής της Απόφασης του Συμβουλίου 2011/734/ΕΕ της 12ης Ιουλίου 2011 (όπως έχει τροποποιηθεί – εφ’ εξής καλούμενη "Απόφαση του Συμβουλίου"), το μνημόνιο οικονομικής και χρηματοπιστωτικής πολιτικής (ΜΟΧΠ) και το παρόν Μνημόνιο.»*

Οι στρατηγικοί πυλώνες που δομήθηκε το δεύτερο πρόγραμμα συνέχιζαν στο μοτίβο του πρώτου, αποδεικνύοντας κι έτσι την αποτυχία του μιας και δεν μπόρεσε να τους υποστηρίξει.. Το συνολικό ύψος των πόρων για την χρηματοδότηση του 2^{ου} Μνημονίου ήταν τα €172.7δισ συμπεριλαμβανόμενα και τα μη απορροφηθέντα του πρώτου, €130δισ αποτελούσαν νέα χρηματοδότηση από το προσωρινό μηχανισμό στήριξης EFSF και το ΔΝΤ.

Οι πόροι στόχευαν ΚΕΠΕ (2013):

- στην χρηματοδότηση ενός μεγάλου προγράμματος αναδιάρθρωσης του δημοσίου χρέους της χώρας με την συνδρομή του ιδιωτικού τομέα (PSI) συνολικού ύψους €206 δις,
- στην ολοκλήρωση προγράμματος ανακεφαλαιοποίησης του εγχώριου τραπεζικού συστήματος συνολικού ύψους €50δισ,
- στην κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της Γενικής Κυβέρνησης για την περίοδο 2012-2014.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (<https://ec.europa.eu>) αναφέρει ότι το ΔΝΤ διέθεσε περίπου 19,8 δισ. ευρώ για το δεύτερο πρόγραμμα. Οι εκταμιεύσεις ήταν οι εξής:

Το ΕΤΧΣ εκταμίευσε 141,8 δισ. ευρώ, εκ των οποίων 48,2 δισ. ευρώ για να καλυφθούν δαπάνες εξυγίανσης, αλλά και ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών. Εν τέλει, 10,9 δισ. ευρώ του ποσού αυτού δεν χρειάστηκαν και συνεπώς επεστράφησαν στο ΕΤΧΣ. Επομένως, από την αφαίρεση προκύπτει πως το εκταμιευθέν ποσό ήταν 130,9 δισ. ευρώ.

Μέτρα 2^{ου} Μνημονίου

Πριν την πρώτη εκταμίευση του νέου προγράμματος, η Κυβέρνηση υιοθετεί τα ακόλουθα μέτρα, μέσω ενός συμπληρωματικού προϋπολογισμού και άλλων νομικών πράξεων:

1. Δραστική μείωση στη φαρμακευτική δαπάνη άνω του ενός δισ. Ευρώ το 2012
2. Μείωση της υπερωριακής αμοιβής για γιατρούς σε νοσοκομεία κατά τουλάχιστον 50 εκατομμύρια Ευρώ .
3. Μείωση των προμηθειών στρατιωτικού υλικού κατά 300 εκατομμύρια Ευρώ .

4. Ελάττωση του αριθμού των αντιδημάρχων και του σχετικού προσωπικού με σκοπό την εξοικονόμηση ποσού τουλάχιστον 30 εκατομμυρίων Ευρώ .
5. Μείωση της λειτουργικής δαπάνης της κεντρικής κυβέρνησης, και της δαπάνης που σχετίζεται με την διεξαγωγή εκλογών κατά τουλάχιστον 270 εκατομμύρια Ευρώ σε σύγκριση με τον προϋπολογισμό .
6. Εμπροσθοβαρές σχέδιο περικοπών στις επιδοτήσεις σε κατοίκους απομακρυσμένων περιοχών και περικοπές στις επιχορηγήσεις από διάφορα Υπουργεία, με σκοπό τη μείωση της δαπάνης μέσα στο 2012 κατά τουλάχιστον 190 εκατομμύρια Ευρώ .
7. Μείωση του προϋπολογισμού δημοσίων επενδύσεων (ΠΔΕ) κατά 400 εκατομμυρίων Ευρώ .
8. Αλλαγές σε συνταξιοδοτικά ταμεία με κατά μέσο όρο υψηλές συντάξεις ή ταμεία που λαμβάνουν υψηλές επιχορηγήσεις από τον προϋπολογισμό, με σκοπό την εξοικονόμηση τουλάχιστον 300 εκατομμυρίων Ευρώ .

Της εκταμίευσης των δόσεων θα προηγούνταν, πρόσθετες περικοπές διαρθρωτικών δαπανών οι οποίες θα έπρεπε να προσδιορίζονται (σε συνεννόηση με την Επιτροπή, την ΕΚΤ και το προσωπικό του ΔΝΤ) και να εφαρμόζονται.

Σχετικά με η διαχείριση κεφαλαίων και τις αποκρατικοποιήσεις σημειώνεται πως θα γινόταν κατάστρωση ενός μεσοπρόθεσμου σχεδίου για ιδιωτικοποιήσεις με στόχο την είσπραξη 50 δισεκατομμυρίων Ευρώ.

Σχετικά με την φορολογική πολιτική η Κυβέρνησης προβλεπόταν να υλοποιήσει μια φορολογική μεταρρύθμιση με στόχο την αποποίηση του φορολογικού συστήματος.

Επιπλέον, τίθενται θέματα εκσυγχρονισμού της δημόσιας διοίκησης, αλλά και της διαχείρισης των δημοσίων εσόδων. Παρεμβάσεις στο συνταξιοδοτικό τομέα και στον τομέα της υγείας. Γενικά πρόκειται περί ενός πολυσέλιδου και σκληρού πακέτου διαρθρωτικών μέτρων που δεν άφησαν, σε καμία περίπτωση ανεπηρέαστη την ελληνική κοινωνία.

4.5 Εκτέλεση και επιδράσεις 2^{ου} Μνημονίου

Το δεύτερο Μνημόνιο ήρθε στην οικονομικοκοινωνική πραγματικότητα της Ελλάδας στο μέσο του 2011, η εκτέλεσή του άρχισε να υλοποιείται άμεσα και οι επιδράσεις του άρχισαν να εμφανίζονται σχεδόν παράλληλα με την εφαρμογή του λόγω των ιδιαιτεροτήτων και συμφωνιών που προβλέπονταν μέσα σε αυτό. Είναι όμως σημαντικό να τονιστεί πως ιδιαίτερα, τόσο οι επιπτώσεις του , αλλά όσο και τα οφέλη του δεν περιορίζονταν στο στενό χρονικό πλαίσιο εκτέλεσής του.

Το τελευταίο τρίμηνο του 2011 σύμφωνα με έρευνα του ΚΕΠΕ (2012) το χρέος της κεντρικής Κυβέρνησης ξεπερνούσε τα 360δισ ευρώ, κάτι που άλλαξε για την αρχή του επόμενου έτους. Πιο συγκεκριμένα, στην έναρξη της νέας χρονιάς το παραπάνω χρέος αναδιαρθρώθηκε στα 280.292,44 εκατομμύρια ευρώ, δηλαδή υπήρξε μια μείωση κατά 23,8% κι αυτό ήταν αποτέλεσμα της επιτυχούς έκβασης της απομείωσης του χρέους, έπειτα από τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα, το PSI. Έγινε μια επιμήκυνση του χρόνου για την αποπληρωμή του χρέους που υπολειπόταν, η μέση σταθμική διάρκεια των τίτλων του Ελληνικού Δημοσίου το πρώτο τρίμηνο του 2012 ήταν 15-16 έτη, εν αντιθέσει με το 2011 που ήταν λιγότερο από 2,5 έτη.

Παρακάτω παρατίθεται ο πίνακας 3.2 που δείχνει το χρέος της Κεντρικής Κυβέρνησης 2009-2012, Α' τρίμηνο, από την χρονιά της χρεοκοπίας μέχρι και την περίοδο λίγο μετά το PSI που αναφέρθηκε στην υποενότητα 3.4. Στον Πίνακα πέρα από τα γενικά στοιχεία περί χρέους (Το χρέος της Κεντρικής Κυβέρνησης διαφέρει από το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης (χρέος κατά Μάαστριχτ) κατά το ποσό του ενδοκυβερνητικού χρέους και λοιπών στοιχείων που προβλέπονται από τον ESA '95) φαίνεται και η αλλαγή που ήρθε μετά το πρώτο τρίμηνο του 2011 και αποτυπώνεται στην στήλη του πρώτου τριμήνου του 2012 συνολικά με τις μειώσεις λόγω αναδιάρθρωσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2 Χρέος Κεντρικής Κυβέρνησης 2009-2012, Α' τρίμηνο (ποσά σε εκατ. €)					
Περίοδος	2009	2010	2011 Α' τρίμ.	2011	2012 Α' τρίμ.
Ύψος χρέους Κεντρικής Κυβέρνησης	298.524,20	340.286,20	354.540,91	367.978,00	280.292,44
Κατανομή χρέους κατά νόμισμα					
Σε ευρώ, €	297.264,30	334.273,25	347.553,19	358.778,55	270.201,91
(% επί του συνόλου)	(99,58%)	(98,23%)	(98,03%)	(97,50%)	(96,40%)
Σε νομίσματα εκτός ΟΝΕ	1.259,90	6.012,95	6.987,72	9.199,45	10.090,53
(% επί του συνόλου)	(0,42%)	(1,77%)	(1,97%)	(2,50%)	(3,60%)
Χρέος κατά υπολειπόμενη διάρκεια	262.905,30	265.884,90	263.131,30	367.978,00	280.292,44
Βραχυπρόθεσμα (μέχρι 1 έτος)	28.273,90	33.510,70	39.038,10	50.521,70	24.454,70
(% επί του συνόλου)	(10,75%)	(12,60%)	(14,84%)	(13,70%)	(8,70%)
Μεσοπρόθεσμα (1 έως 5 έτη)	109.664,70	106.618,00	97.391,80	175.261,00	67.964,00
(% επί του συνόλου)	(41,71%)	(40,10%)	(37,01%)	(47,60%)	(24,20%)
Μακροπρόθεσμα (άνω των 5 ετών)	125.002,70	125.756,20	126.701,40	142.195,30	187.873,74
(% επί του συνόλου)	(47,54%)	(47,30%)	(48,15%)	(37,80%)	(67,10%)
Εγγυήσεις Ελληνικού Δημοσίου	25.586,60	25.894,50	25.525,30	20.632,50	20.046,10
Μέση υπολειπόμενη φυσική διάρκεια χρέους Κεντρικής Διοίκησης την 31/3/2012: 11,33 έτη					
ΠΗΓΗ ΚΕΠΕ					

Στην έκθεση του διοικητή της ΤτΕ για το έτος 2012 σημειώνεται όμως πως μετά από την αναδιάρθρωση αυτή μέσω του PSI υπήρξαν μεγάλες ζημιές στα χαρτοφυλάκια κρατικών ομολόγων των τραπεζών και η πολυετής ύφεση έφερε μια προοδευτική αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Ωστόσο, παρά τις δύσκολες συνθήκες κατέστη δυνατό να μην καταρρεύσει το τραπεζικό σύστημα και εξασφαλίστηκαν ο καταθέτες χωρίς να χαθεί κανένα ποσό από τις καταθέσεις τους.

Ως προς τις επιδράσεις στο ΑΕΠ, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ και το 2012 το ΑΕΠ συνέχισε να υποχωρεί, όπως συνέβη και τα προηγούμενα 5 έτη, και σημειώνεται πως το σωρευτικό αποτέλεσμα της περιόδου 2008-2103 για την υποχώρηση του ΑΕΠ ξεπερνούσε το 20%. Ταυτόχρονα, η επίπτωση στην ανεργία ήταν και αυτή διακριτή καθώς για την περίοδο 2009-2012 συγκεντρωτικά παρατηρήθηκε μείωση περισσότερη από 17 ποσοστιαίες μονάδες για την συνολική απασχόληση και σχεδόν 20% για την μισθωτή απασχόληση. Πιο συγκεκριμένα για το 2012, κατά την διάρκεια εξέλιξης του δεύτερου Μνημονίου, το ποσοστό ανεργίας με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ ήταν σε ιστορικό υψηλό κοντά στο 25% για όλο το έτος και ακόμα περισσότερο σε 27% προς το τέλος του. Αυτό δείχνει μια έντονη επίδραση στην ελληνική κοινωνία δημιουργώντας πολλές ανισότητες και μια αβέβαιη οικονομική πραγματικότητα. Πέρα από τις επιδράσεις στο ΑΕΠ και στην απασχόληση, για όλο το 2012 ο Κρατικός προϋπολογισμός παρουσίασε έλλειμμα άνω του 8% του ΑΕΠ και πρωτογενές έλλειμμα 1,8%, ένα πρωτογενές έλλειμμα βέβαια βελτιωμένο από αντίστοιχο του 2011 που ήταν 3,1%.

Σε συνέχεια της ανάλυσης της παραπάνω έκθεσης της ΤτΕ γίνεται λόγος για ύφεση διάρκειας που δεν αφήνει περιθώρια εφησυχασμού, και παρόλη την ήδη δύσκολη διαδρομή των Μνημονίων θα χρειαστούν επιπλέον προσπάθειες, αλλά και θυσίες.

Κάνει λόγο για μια κρίση πρωτοφανή τόσο σε διάρκεια, όσο και σε ένταση με πολλαπλές επιπτώσεις τις οποίες και προσδιορίζει ως εξής :

- Μείωση στο κατά κεφαλήν εισόδημα και το βιοτικό επίπεδο.
- Απαξίωση του ανθρώπινο κεφάλαιο και του πάγιου παραγωγικού δυναμικού.
- Συρρίκνωση της αποταμίευσης, άρα και περιορισμός της ρευστότητας
- Συντήρηση της αβεβαιότητας, με αποτέλεσμα την αποθάρρυνση επενδυτικών πρωτοβουλιών.
- Δυσκολία της δημοσιονομικής προσαρμογής, καθώς η πτώση των εισοδημάτων μειώνει τα δημόσια έσοδα. Τροφοδοτώντας τον φαύλο κύκλο ελλειμμάτων-ύφεσης που οδηγεί σε συνεχείς αναθεωρήσεις των στόχων για το έλλειμμα και το χρέος, οι οποίες υποσκάπτουν την αξιοπιστία του προγράμματος .

Γίνεται λόγος δηλαδή για μια σειρά από δυσμενείς επιπτώσεις για το βιοτικό επίπεδο της ελληνικής κοινωνίας παρόλη την ήδη μακρά διαδρομή μέσα στα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής τα οποία όπως αποδείχτηκε ήταν στην αρχή τους ακόμα.

Ταυτόχρονα με τις εξελίξεις το ΔΝΤ σε έκθεσή του (Greece: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility-Staff report, σελ.15) παραδέχεται πως μέχρι το 2012 η δημοσιονομική προσαρμογή και η ακολουθούμενη "συνταγή" εξόδου από την κρίση είχε πιο αρνητικά αποτελέσματα, καθώς οι επιπτώσεις στο ΑΕΠ ήταν δυσμενέστερες από τις προβλεπόμενες, και τελικά ο μέσος πολλαπλασιαστής δημοσιονομικών ήταν υψηλότερος, σε βαθμό απόκλισης τουλάχιστον 2 φορές ψηλότερα των εκτιμήσεων.

Αυτή, η εκ των υστέρων, παραδοχή αστοχίας (που αποτυπώθηκε και στην υποενότητα 3.3) του προηγούμενου Μνημονίου, συνοδευόμενη από τον άμεσο και έμμεσο αντίκτυπό τους στην οικονομική πραγματικότητα και κατά την διάρκεια υλοποίησης, αλλά ακόμα περισσότερο στο μέλλον δημιούργησε αρνητικό κλίμα στην κοινωνία ακόμα και για τις αναγκαίες και ορθές μεταρρυθμίσεις και πολιτικές που ήταν εν εξελίξει ή επρόκειτο να ακολουθηθούν.

Το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016

Κατά την εκτέλεση του δευτέρου Μνημονίου με το ν.4093/12-11-2012 εγκρίθηκε το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 (ΜΠΔΣ) στο οποίο υπάρχουν στοχεύσεις για προσαρμογές όπως η μείωση του ελλείμματος, η δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων και λύσεις στην αυξητική δυναμική του δημόσιου χρέους και στόχος για αποκρατικοποιήσεις ύψους 2,7 δις ευρώ για το 2012 και σωρευτικά σχεδόν 10 δις ευρώ για την τετραετία 2013-2016.

Όπως αναφέρεται στην «Καθημερινή» για τους όρους της διεξαγωγής των αποκρατικοποιήσεων, η τρίκα αξίωνε, μεταξύ άλλων, την κατάργηση της ρύθμισης Αλογοσκούφη (Ν. 3631/2008) περί της συμμετοχής των ιδιωτών σε στρατηγικής σημασίας δημόσιες επιχειρήσεις και την απαγόρευση οποιωνδήποτε ειδικών δικαιωμάτων επί μετόχων στις υπό αποκρατικοποίηση επιχειρήσεις.

Ο Προβόπουλος (2014) κάνει λόγο για θετικές εξελίξεις το 2013 σχετικά με τις αποκρατικοποιήσεις και επενδύσεις, η εκδήλωση ενδιαφέροντος ξένων πολυεθνικών εταιρειών για να εγκατασταθούν μέρη της παραγωγικής τους διαδικασίας και κέντρων διανομής ήταν μαζί με τη συνέχιση του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων στο σωστό δρόμο.

Το 2013 μια σειρά από σημαντικούς διαγωνισμούς ήταν εν εξελίξει (τραίνοσε, περιφερειακά αεροδρόμια, 1η ομάδα από 4 τουριστικές μαρίνες) και δρομολογούνταν η ιδιωτικοποίηση των δύο λιμανιών Πειραιά, Θεσσαλονίκης (ΟΛΠ, ΟΛΘ), επίσης και η μεγάλη επένδυση στο "Ελληνικό". Είναι όμως αρνητικό γεγονός πως όλες οι σχετικές διαδικασίες, συνεχώς «έπεφταν» σε εμπόδια, εμπόδια που έδειχναν ότι δύσκολα θα ξεπερνούσε η ελληνική οικονομία. Παράλληλα όμως η Κυβέρνηση δεσμευόταν «να ξεκινήσει την ιδιωτικοποίηση της ΔΕΗ και της ΔΕΠΑ μετά τον διαχωρισμό των Διαχειριστή του Συστήματος Μεταφοράς (ΔΣΜ), σύμφωνα με τις δεσμεύσεις του παρόντος Μνημονίου και ελέγχει τη διαδικασία για να εξασφαλιστεί ο ανταγωνισμός στην αγορά»

Το 2013 ήταν έτος κατά το οποίο φάνηκε μια προσπάθεια για επανεκκίνηση του προγράμματος αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας. Κάτι που φάνηκε από την ανάδειξη πλειοδότη για τον Αστήρα Βουλιαγμένης και από τις ιδιωτικοποιήσεις της ΔΕΣΦΑ, του ΟΠΑΠ και των "Κρατικών Λαχείων". Σε αντίθεση με την περίοδο 2010-2012 που τα έσοδα από τις αποκρατικοποιήσεις δεν ξεπέρασαν ούτε τα 2 δις Ευρώ (1,7 δις) το 2013 παρόλο που ούτε πάλι έγινε κάποια υπέρβαση, καθώς τα έσοδα που εισπράχθηκαν ήταν περίπου 1 δις, δηλαδή πάνω από 300 εκατομμύρια εκτός στόχου έτους, το Ταμείο Αποκρατικοποιήσεων για το 2013 είχε συνάψει συμβάσεις για την πώληση περιουσιακών στοιχείων του Δημοσίου που έφταναν το ποσό των 2,2 δισεκατομμυρίων ευρώ.

Πιο ειδικά για το 2013:

- Κρατικά Λαχεία → 770.000.000 ευρώ σε βάθος 12ετίας
- ΟΠΑΠ → 652.000.000 ευρώ
- 28 Ακίνητα Δημοσίου → 261.000.000 ευρώ

Σύμφωνα με έκθεση του ΤΑΙΠΕΔ για την περίοδο 2011-2014 οι συναλλαγές για τις αποκρατικοποιήσεις έφτασαν τα 5μιση δις Ευρώ και τα έσοδα 4.9 δις Ευρώ. Όμως τονίζεται πως από αυτά τα περίπου 5 δις μόνο 2,9 δις εισπράχθηκαν την συγκεκριμένη περίοδο, οι υποθέσεις διαχωρίζονται σε 3 ομάδες των 16 αποκρατικοποιήσεων ανάλογα με την κατάσταση της, 1^η ομάδα: 16 περατωμένες αποκρατικοποιήσεις, 2^η ομάδα: 16 εν εξελίξει αποκρατικοποιήσεις, 3η ομάδα: 16 μελλοντικές αποκρατικοποιήσεις.

Ο προϋπολογισμός που κατατέθηκε στη Βουλή από τον υπουργό Οικονομικών Γκίκα Χαρδούβελη αναφέρει πως από αποστρατικοποιήσεις που έγιναν το 2014 συνολικού ύψους 1,1 δις. ευρώ έχουν εισπραχτεί μόλις 345 εκατ. Ευρώ.

Από το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων του 2015 και μετά ξεχωρίζουν:

1. Η πώληση μετοχών των Ελληνικών Πετρελαίων (35%)
2. Η πώληση μετοχών της ΔΕΠΑ (65%)
3. Η πώληση των δικαιωμάτων διαχείρισης και εκμετάλλευσης της υποθαλάσσιας αποθήκης στην περιοχή «Νότια Καβάλα»
4. Η πώληση δικαιωμάτων επιλεγμένων ακινήτων του Δημοσίου
5. Η παραχώρηση/πώληση μετοχών 10 περιφερειακών λιμένων
6. Η παραχώρηση μαρινών
7. Η πώληση μετοχών στον Αερολιμένα Αθηνών «Ελ. Βενιζέλος» (30% ΤΑΙΠΕΔ από σύνολο 55% του Ελληνικού Δημοσίου)
8. Η πώληση του 90% των μετοχών των ΕΛ.ΤΑ
9. Η παραχώρηση 14 περιφερειακών αερολιμένων με την υποβολή 3 δεσμευτικών προσφορών
10. Η πώληση του 66% των μετοχών του ΟΛΠ και του ΟΛΘ
11. Η πώληση 100% των μετοχών της ΤΡΑΙΝΟΣΕ ΑΕ όπως και της ΕΕΣΣΤΥ με την συμμετοχή 3 επενδυτικών σχημάτων
12. Η παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης, λειτουργίας, διαχείρισης και εκμετάλλευσης της Ομάδας τουριστικών λιμένων Αλίμου, Νέας Επιδαύρου, Ύδρας και Πόρου
13. Η παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης, λειτουργίας, διαχείρισης και εκμετάλλευσης της Μαρίνας Χίου
14. Η παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης, λειτουργίας, διαχείρισης και εκμετάλλευσης της Μαρίνας Πύλου
15. Η αξιοποίηση έκτασης στην Σαμπάριζα Ερμιόνης
16. Η αξιοποίηση του ακινήτου Castelo Bibelli στην Κέρκυρα
17. Η αξιοποίηση ολυμπιακών ακινήτων στο Γουδί και Μαρκόπουλο Αττικής
18. Η αξιοποίηση 14 ακινήτων ανά την επικράτεια κατάλληλων για την δημιουργία μικρών ξενοδοχειακών μονάδων
19. Η αξιοποίηση ακινήτων σε πόλεις του εξωτερικού
20. Η αξιοποίηση ακινήτων ανά την επικράτεια μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας δημοπρασιών

Συμπερασματικά, ο Ζουμπουλάκης (2014) κάνει λόγο για μικτά αποτελέσματα από τις ακολουθούμενες πολιτικές εξαιτίας των δύο πρώτων Μνημονίων για την χρηματοδότηση του ελληνικού χρέους. Αφενός είχαν θετική επίδραση στην μείωση του δημοσίου ελλείμματος σε βαθμό που σύμφωνα με τον IOBE φτάνει το 90% από 36,3 δισ. σε 3,8 δισ. Παρουσιάστηκε μείωση και στις δαπάνες της τάξεως του 30% από 125 δισ. σε 88 δισ. με ταυτόχρονη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μέσα από τη μείωση του κόστους εργασίας, αλλά και τη μείωση των τιμών (2013: -1,5%). Έτσι καταγράφηκε μείωση του ελλείμματος του ΙΤΣ από -35 δισ. ή 15% ΑΕΠ σε -3 δισ. ή 3%, και τα αίτια αυτής εντοπίζονται στην άνοδο των εξαγωγών από 20 δισ. το 2008 σε 23 δισ. το 2012, και στη μείωση των εισαγωγών από 64 δισ. σε 42 δισ. (ΚΕΠΕ 22). Στα θετικά προσμετρά και την εξυγίανση του τραπεζικού τομέα, με λιγότερες και ισχυρότερες τράπεζες. Ωστόσο, πέραν των θετικών επιδράσεων τους σημειώνονται και μια σειρά από αρνητικά αποτελέσματα εξαιτίας έλλειψης σχεδιασμού των ακολουθούμενων πολιτικών και στόχων των Μνημονίων με κορυφαίο την τραγική άνοδο της ανεργίας, από 325.000 ανέργους (6,6%) το 2008 σε 1,4 εκ. ανέργους (27,5%) το 2013 (Matsaganis 2013) εκ των οποίων το 65% μακροχρόνια άνεργοι (IOBE). Παράλληλα με την αυξανόμενη ανεργία καταγράφηκε και η πιο μεγάλη πτώση του ΑΕΠ της Ελλάδας εν καιρώ ειρήνης με πτώση 23% (από 233 δισ. το 2008 σε 183 δισ. το 2013). Η κατάρρευση των τιμών των ακινήτων σχεδόν στο μισό σε μια πενταετία, η μείωση των καταθέσεων άνω του 30% από 240 δισ. σε 161 δισ., και η αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων: ο δείκτης Gini από 0,347 αυξήθηκε σε 0,368 μεταξύ 2010 και 2012, ενώ μέσα σε 2 χρόνια το ανώτερο 20% αύξησε τη διαφορά του από το φτωχότερο 20% από 6 σε 7,5 φορές (Matsaganis 2013).

Το 2^ο ΜΝΗΜΟΝΙΟ

ΠΛΑΙΣΙΟ ΨΗΦΙΣΗΣ	ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΑ ΜΕΤΡΑ	ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ
<p>Οι εκταμιεύσεις από το ΕΤΧΣ υπόκεινται σε 3μηνιαίες αξιολογήσεις των όρων καθ' όλη την διάρκεια της συμφωνίας.</p> <p>Συνολικά €172.7δισ (€130δισ μη απορροφηθέντα του 1^{ου}) (EFSF –ΔΝΤ)</p> <p>Οι πόροι στόχευαν στην:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. χρηματοδότηση αναδιάρθρωσης Δημοσίου Χρέους με συνδρομή του ιδιωτικού τομέα (PSI) <ul style="list-style-type: none"> • μείωση κατά 23,8% - • μέση σταθμική διάρκεια 2011: 2,5 → 2012:15 έτη (ΚΕΠΕ 2012) 2. ολοκλήρωση προγράμματος ανακεφαλαιοποίησης του εγχώριου τραπεζικού συστήματος συνολικού ύψους €50δισ, 3. κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της Γενικής Κυβέρνησης (2012-2014). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δραστικές μειώσεις Κρατικών Δαπανών. (συντάξεις, μισθοί, επιδοτήσεις, φαρμακευτική δαπάνη, αμυντικοί εξοπλισμοί, θέσεις ΔΥ κ.α.) ▪ Μείωση του ΠΔΕ ▪ Κατάστρωση μεσοπρόθεσμου σχεδίου ιδιωτικοποιήσεων με στόχο είσπραξη 50 δισ. €. • ΜΠΔΣ 2013-2016 • Στόχος αποκρατικοποιήσεων 10 δισ. € ▪ Φορολογική μεταρρύθμιση με στόχο την απλοποίηση του φορολογικού συστήματος 	<p>Πολυετής ύφεση → προοδευτική</p> <p>↑ μη εξυπηρετούμενων δανείων</p> <p>PSI: ζημιές στα χαρτοφυλάκια κρατικών ομολόγων των τραπεζών (-)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Εξασφάλιση μη κατάρρευσης τραπεζικού συστήματος (+) • Εξασφάλιση καταθέσεων (+) • μείωση χρέους (+) • ↓ ΑΕΠ > 10 δισ. € 2012-2014 (-) • Ανεργία: 25% '12 – 27%'13–26% '14 (-) • ↓ Έλλειμμα Κ.Π> 8% '12 -- 3,5% '14 • ΧΡΕΟΣ 180% '14 (-) • ↓ ΙΤΣ: -18 δισ. € → -2 δισ. € '11-'14 (+) <p>Ταμείο Αποκρατικοποιήσεων '13 Συμβάσεις → 2,2 δισ. €</p> <p><u>Μικτά αποτελέσματα</u></p> <p>περιορισμός ελλειμμάτων- υλοποίηση μεταρρυθμίσεων</p> <p>ΌΜΩΣ έντονες κοινωνικές επιπτώσεις.</p>

4.6 Το 3^ο Μνημόνιο

Το τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής της Ελλάδας άρχισε στις 19 Αυγούστου 2015 και η συμφωνία προέβλεπε ότι θα έληγε μέχρι τις 20 Αυγούστου 2018. Πρόκειται για άλλο ένα δάνειο προς την Ελλάδα, ως συνέχεια των προηγούμενων δύο, και όπως αναφέρει το Ευρωπαϊκό συμβούλιο η χρηματοδοτική στήριξη ύψους έως 86 δισ. € δυνάμει του προγράμματος σύμφωνα με το πρόγραμμα παρεχόταν από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ).

Το έτος 2015 ήταν έτος διπλών εκλογών στο μεσοδιάστημα των οποίων ψηφίστηκε το νέο Μνημόνιο έπειτα από έντονες πολιτικές αναταραχές, διασπάσεις και διεργασίες. Λίγο πριν την ψήφιση του νέου προγράμματος οικονομικής προσαρμογής διεξήχθη και το Δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου 2015 με το κείμενό του να σχετίζεται με την έγκριση ή μη έγκριση του σχεδίου συμφωνίας, το οποίο κατέθεσαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στο Eurogroup της 25.06.2015

Λίγο πριν την συζήτηση στη βουλή με την κοινωνία διχασμένη και το μέλλον της χώρας σε αβέβαιες καταστάσεις, με συζητήσεις στον δημόσιο διάλογο περί εξόδου της χώρας από τη ζώνη του Ευρώ (GREXIT) τα ATM δεν άργησαν να γεμίσουν με ουρές λόγω της έντονης ανησυχίας και αβεβαιότητας. Παράλληλα, εισέρχονται στην οικονομική ζωή τα capital controls, δηλαδή ένα μέτρο ελέγχου της κίνησης των κεφαλαίων τα οποία επηρέασαν για ένα μεγάλο διάστημα (τουλάχιστον 2 χρόνια) την ελληνική οικονομία και ιδιαίτερα την μεσαία επιχειρηματικότητα.

Εν τέλει, το αποτέλεσμα του Δημοψηφίσματος ήταν η μη έγκριση του σχεδίου συμφωνίας. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος έφερε ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις, καθώς λίγο μετά την επίσημη ανακοίνωση του τελικού αποτελέσματος το πολιτικό παρασκήνιο είχε παραιτήσεις πολιτικών, αλλά και διασπάσεις κοινοβουλευτικών ομάδων. Λίγες μέρες αργότερα η τότε Κυβέρνηση και οι δανειστές, παρά το εκλογικό αποτέλεσμα, συμφώνησαν για ένα Τρίτο πρόγραμμα, γνωστό ως τρίτο Μνημόνιο και εν συνεχεία προκηρύχθηκαν οι δεύτερες εκλογές τον Σεπτέμβριο του 2015.

Μέτρα τρίτου Μνημονίου

Η Ελλάδα έλαβε δάνειο ύψους 86 δις ευρώ 25 δις εκ των οποίων αποθεματικό για κάλυψη ενδεχόμενης βοήθειας για την νέα ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών. Και σε αυτό το πρόγραμμα η εκταμίευση των δόσεων είχαν άμεση σύνδεση με προϋποθέσεις και προαπαιτούμενα με χρονικό ορίζοντα δυο ετών μέχρι τον Ιούνιο του 2018. (Βουτσά Μ.Ε. 2019)

Μερικά επιλεγμένα, από τα συμφωνηθέντα μέτρα στα οποία προβλέπεται (Εφημερίδα « Η Καθημερινή»):

1. Η αύξηση του ΕΦΚ για το αγροτικό ντίζελ από τα 66 στα 200 ευρώ από την 1η Οκτωβρίου 2015 και στα 330 ευρώ την επόμενη χρονιά. Με συνέπεια αύξηση εσόδων περίπου 200 εκατ. Ευρώ για την επόμενη τριετία.
2. Διπλασιασμός του φόρου εισοδήματος για τους αγρότες από το 13% σε 26% για το 2017.
3. Διπλασιασμός προκαταβολής φόρου εισοδήματος αγροτών 55% για το 2014
4. Η αύξηση της προκαταβολής φόρου ελεύθερων επαγγελματιών σταδιακά στο 100% .
5. Η μείωση του ακατάσχετου ορίου μισθών, συντάξεων και ασφαλιστικών βοηθημάτων από τα 1.500 στα 1.000 ευρώ. Σε ό,τι αφορά τις καταθέσεις, το ακατάσχετο όριο μειώνεται στα 1.250 ευρώ για κάθε φυσικό πρόσωπο, μόνο όμως για ένα πιστωτικό ίδρυμα.
6. Η κατάργηση του φόρου 26% για συναλλαγές με χώρες με προνομιακό φορολογικό καθεστώς
7. Η κατάργηση της έκπτωσης φόρου 2% για την εφάπαξ εξόφληση φόρου εισοδήματος για τα εισοδήματα που αποκτώνται από την 1η Ιανουαρίου 2015 και μετά (έσοδα 28 εκατ. ευρώ από το 2016 και μετά).
8. Η κατάργηση της έκπτωσης επισφαλών απαιτήσεων έως 1,5% επί των πωλήσεων των πρακτόρων ΟΠΑΠ.
9. Η αύξηση κατά 4% κάθε χρόνο από το 2016 έως και το 2020, στους συντελεστές φόρου και εισφοράς για τα πλοία Α΄ κατηγορίας που είναι νηολογημένα με ελληνική σημαία και των πλοίων ελληνικών συμφερόντων με ξένη σημαία. Επίσης προβλέπεται η παράταση της ειδικής εισφοράς σε ναυτιλιακές εταιρείες.
10. Η άμεση εκκαθάριση του ΕΝΦΙΑ. με στόχο έσοδα 2,65 δις. ευρώ για το 2015.
11. Πρόστιμο 150 ευρώ στους ιδιοκτήτες οχημάτων για μη έλεγχο ΚΤΕΟ.

12. Η ενίσχυση της αυτονομίας της ΓΓΔΕ.

13. Η αύξηση του φορολογικού συντελεστή για τα εισοδήματα από ενοίκια

Οι Economou & Kyriazis (2016) (2018) αναφορικά με τα φορολογικά μέτρα σημειώνουν πως σε αυτά συμπεριλαμβάνονταν η αύξηση στο ΦΠΑ στο 24%, με μια εξαίρεση στα τρόφιμα πρώτης ανάγκης, η κατάργηση της έκπτωσης 30% επί του ΦΠΑ για τα ελληνικά νησιά, αύξηση της φορολόγησης των εταιρικών κερδών στο 29%, αύξηση του συντελεστή στο 35% για εισηγμένες εταιρίες στο ΧΑΑ και γενικά μια διεύρυνση της φορολογικής βάσης. Επίσης, αυξανόταν και η προκαταβολή του φόρου για τους ελεύθερους επαγγελματίες, αύξηση της έκτακτης εισφοράς, νέα φορολογική κλίμακα και νέες περικοπές στις συντάξεις και στους μισθούς

Ταυτόχρονα, για τις ιδιωτικοποιήσεις, (Βουτσά Μ.Ε. 2019) προβλεπόταν μια σειρά από υποχρεώσεις που συνδυάζονταν με την ίδρυση ενός ανεξάρτητου ταμείου που θα λειτουργεί με εποπτεία των ευρωπαϊκών θεσμών με σκοπό την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας και έτσι, για τον σκοπό αυτό δημιουργήθηκε ένα υπερταμείο, το οποίο συστάθηκε με το άρθρο 184 του Ν. 4389/2016 «Ελληνική Εταιρεία Συμμετοχών και Περιουσίας Α.Ε.» και δεν ανήκει στον δημόσιο τομέα ή στις Δημόσιες Επιχειρήσεις, αλλά απολαμβάνει όλα τα διοικητικά, οικονομικά φορολογικά και δικαστικά προνόμια του δημοσίου και έχει διάρκεια λειτουργίας 99 χρόνια με δυνατότητα παράτασης. Σε αυτό το Ταμείο παραχωρήθηκε η πλήρης κυριότητα νομή και κατοχή τίτλων και μετοχών από συγκεκριμένα νομικά πρόσωπα, τα οποία αποτελούν και θυγατρικές αυτής. Ειδικότερα, το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ), η Εταιρεία Ακινήτων Δημοσίου ΕΤΑΔ Α.Ε, το Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου (ΤΑΙΠΕΔ) και τέλος η Εταιρεία Δημοσίων Συμμετοχών Α.Ε. Σκοπός αυτού η εποπτεία της διαδικασίας ιδιωτικοποιήσεων με σκοπό την χρηματοδότηση του χρέους αποτελώντας στην πράξη μια εμπράγματη και καταχρηστική δέσμευση της δημόσιας περιουσίας για 99 χρόνια

4.7 Εκτέλεση και επιδράσεις 3^{ου} Μνημονίου

Η ξαφνική παύση της εκτέλεσης του δευτέρου Μνημονίου, λόγω των ιδιαίτερων πολιτικών αναταραχών εντός του 2015 και η για ακόμα μια φορά, όπως και για το πρώτο πρόγραμμα, μη ολοκλήρωση τους έφερε το τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα. Πέραν του περιεχομένου της συμφωνίας και των αντίστοιχων επιπτώσεων που επέφερε, ξεκίνησε η εφαρμογή του τον Αύγουστο του 2015 και η λήξη του ήρθε τον ίδιο μήνα του 2018. Παρά το γεγονός της “εξόδου” από το Πρόγραμμα οι δεσμεύσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης προς τους δανειστές εκτείνονται σε βάθος χρόνων και σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να σημαίνει την πλήρη δημοσιονομική ελευθερία του Κράτους.

Το ασταθές πολιτικό περιβάλλον του πρώτου εξαμήνου, έπειτα από την ψήφιση του νέου Προγράμματος και από τη λήξη της εκλογικής περιόδου άρχισε να κάνει βήματα σταθεροποίησης. Αυτό, ο IOBE (04/18) το επιβεβαιώνει, σε κάποιο βαθμό, παρουσιάζοντας το δείκτη οικονομικού κλίματος για το τελευταίο τετράμηνο του 2018 ο οποίος είναι σε πιο καλή κατάσταση εν συγκρίσει με τον αντίστοιχο της περιόδου των πιο έντονων προαναφερθέντων αναταραχών, Ιουλίου-Σεπτεμβρίου. Αρνητικός παρονομαστής όλων αυτών ήταν η ύπαρξη των κεφαλαιακών ελέγχων που ιδίως την περίοδο του καλοκαιριού ενίσχυσε πάρα πολύ έντονα την αβεβαιότητα, λόγω της γενικότερης ανησυχίας και ειδικότερα λόγω προβλημάτων ρευστότητας. Φαίνεται λοιπόν πως ο δείκτης οικονομικού κλίματος αυξήθηκε το τρίμηνο Οκτωβρίου – Δεκεμβρίου 2015 στις 86,7 μονάδες σε σχέση με το τρίμηνο Ιουλίου– Σεπτεμβρίου που ήταν 79,9. Όμως, και αυτό το επίπεδο, μετά την αύξησή του, συνέχιζε να είναι μικρότερο από τα αντίστοιχα των δυο προηγούμενων ετών (101,4 το 2013 και 99,3 το 2014). Τέλος, ο αντίστοιχος δείκτης για την ίδια περίοδο σε Ευρωζώνη και Ε.Ε είναι σαφώς πιο ψηλός στις 106,3 και 108 μονάδες αντίστοιχα.

Όσον αφορά στις δημοσιονομικές εξελίξεις κατά την διάρκεια του τρίτου Μνημονίου θα παρουσιαστούν σχετικά δεδομένα σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ τα οποία καταρτίζονται σύμφωνα με τη μεθοδολογία των εθνικών λογαριασμών (ESA 2010). Όπως φαίνεται στον πίνακα 3.2 το 2015 σημειώθηκε έλλειμμα στο Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης πάνω από 5% του ΑΕΠ και πρωτογενές έλλειμμα περίπου 2%. Τα επόμενα τέσσερα χρόνια συνεχώς παρουσιάζεται θετικό Ισοζύγιο ως αποτέλεσμα των εφαρμοζόμενων πολιτικών μέτρων και δεσμεύσεων. Τα πρωτογενή πλεονάσματα κιάλας εμφανίζονται ακόμα

μεγαλύτερα και των συμφωνηθέντων γεγονός που οφείλεται σε αστοχία προγραμματισμού και στην υπερφορολόγηση.

Πίνακας 3.2					
Αποτελέσματα Γενικής Κυβέρνησης 2015-2019 (% ΑΕΠ)					
	2015	2016	2017	2018	2019
Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης	-5,6	0,5	0,7	1,0	1,5
Πρωτογενές Ισοζύγιο Γεν. Κυβέρνησης	-2,1	3,7	3,8	4,3	4,4

ΠΗΓΗ ΕΛΣΤΑΤ ίδια επεξεργασία

Ενδεικτικά, παρουσιάζεται ο πίνακας 3.3 που κάνει σύγκριση φόρων και εισφορών μεταξύ Ελλάδας και Ευρωζώνης για το έτος 2018, Παρά το γεγονός ότι ως ποσοστό του ΑΕΠ το σύνολο φόρων και εισφορών της Ελλάδα είναι ελάχιστα πιο κάτω από τον Μ.Ο της Ευρωζώνης, η χώρα είναι δεύτερη σε κατάταξη στους φόρους ακίνητης περιουσίας και πρώτη σε όλη την Ευρωζώνη σε έμμεσους φόρους. Περίπου το 60% των φορολογικών εσόδων προέρχονται από την έμμεση φορολόγηση που είναι και πιο άδικη μορφή φορολόγησης, καθώς σε αντίθεση με τους άμεσους φόρους που επιβαρύνουν αναλογικά εκείνους που έχουν μεγαλύτερο εισόδημα οι έμμεσοι φόροι επιβαρύνουν χωρίς διακρίσεις κάθε φορολογούμενο, έτσι οι αυξήσεις των έμμεσων φόρων την διάρκεια του τρίτου Μνημονίου έπληξαν πρωτίστως τους χαμηλόμισθους που μετά από μια μακρά περίοδο κρίσης ήταν ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού της ελληνικής κοινωνίας. Επίσης λόγω της υπερφόρτωσης φορολογικών βαρών τα έσοδα τη συγκεκριμένη περίοδο από τον φόρο εισοδήματος και από τον ΕΝΦΙΑ κατέγραψαν υστέρηση με τους έμμεσους, επί της ουσίας, να υπερκαλύπτουν το κενό.

Πίνακας 3.3

Φόροι και εισφορές Ελλάδας-Σύγκριση με Ευρωζώνη (%ΑΕΠ)

	Ελλάδα	Μ.Ο. Ευρωζώνης	Κατάταξη εντός Ευρωζώνης	Έτος αναφοράς
Σύνολο Φόρων και Εισφορών	38,9%	40,5%	8 ^η	2018
Άμεσοι Φόροι	10,2%	13,3%	11 ^η	2018
Έμμεσοι Φόροι	17,1%	9,9%	1 ^η	2018
Ασφαλιστικές Εισφορές	11,6%	14,1%	12 ^η	2018
Φόροι Ακίνητης Περιουσίας	2,6%	1,3%	2 ^η	2018

Πηγή: European Commission – DG Taxation (επεξεργασία Πισσαρίδης κ.α. 2020 “Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία” Τελική Έκθεση 2020)

Τον Νοέμβριο του 2016 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε μία πρόταση συστάσεων πολιτικής για τη ζώνη του ευρώ συνολικά στην οποία πέραν των άλλων δίνει και βάση στο ΙΤΣ συστήνοντας για τις χώρες με έλλειμμα στο ΙΤΣ, αλλά και μεγάλο εξωτερικό χρέος, απευθυνόμενο έτσι έμμεσα και στην Ελλάδα, να αυξήσουν την παραγωγικότητά τους και να υλοποιούν πολιτικές που υποστηρίζουν την ανάπτυξη και τη σύγκλιση και αίρουν τα εμπόδια στην πραγματοποίηση επενδύσεων και τη δημιουργία θέσεων εργασίας.

Τα ελλείμματα στο ΙΤΣ μιας και είναι ένα από τα δύο ελλείμματα που συνθέτουν τα διαχρονικά δίδυμα ελλείμματα της ελληνικής οικονομίας που, εν πολλοίς υπήρξαν αίτιο της κρίσης, έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και πως κυμάνθηκαν την διάρκεια των μνημονίων.

Για τα έτη του τρίτου προγράμματος σχετικά με το ΙΤΣ παρουσιάζονται στις εκθέσεις του Διοικητή της ΤτΕ τα παρακάτω στοιχεία. Το 2016 κατέγραψε μικρό έλλειμμα. Πιο

συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Στουρνάρα Γ. (2017) η θετική επίδραση από τη μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου των καυσίμων αντισταθμίστηκε από τη διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου αγαθών χωρίς καύσιμα και έως ένα βαθμό από τη συρρίκνωση των καθαρών εισπράξεων από τη ναυτιλία και τον τουρισμό. Επίσης, αρνητικά στο ΙΤΣ συνέβαλε και το ισοζύγιο πρωτογενών εισοδημάτων και το ισοζύγιο δευτερογενών εισοδημάτων. Κατά το έτος 2017 το ΙΤΣ βελτιώθηκε, εμφανίζοντας όμως και πάλι έλλειμμα. Ο Στουρνάρας Γ. (2018) σημειώνει πως η ανάκαμψη των εσόδων από τον τουρισμό και την ναυτιλία υπεραντισταθμίσαν την αύξηση του ελλείμματος στο ισοζύγιο αγαθών. Το ισοζύγιο αγαθών εκτός καυσίμων αυξήθηκε κυρίως λόγω των εισαγωγών και τα ισοζύγια πρωτογενών και δευτερογενών εισοδημάτων αυτό το έτος συνέβαλαν θετικά στο ΙΤΣ. Το 2018 πάλι το ΙΤΣ εμφάνισε έλλειμμα και ακόμα πιο διευρυνόμενο σε σχέση με το 2017. Το ΙΤΣ για το 2019 (Στουρνάρας Γ. 2020) είχε σημαντική βελτίωση, λόγω της καλής πορείας των ταξιδιωτικών εισπράξεων, αλλά και των εξαγωγών χωρίς τα καύσιμα εμφανίζοντας έλλειμμα 1,4% τους ΑΕΠ έναντι ελλείμματος 2,8% του ΑΕΠ το 2018. Το γεγονός ότι καθ' όλη την διάρκεια του τρίτου Μνημονίου το ΙΤΣ παρουσιάζει συνεχώς ελλείμματα, όπως και τα προηγούμενα χρόνια, δείχνει μια προβληματική κατάσταση που διατηρείται παρά την εποπτεία των δανειστών αποδεικνύοντας ότι τα Μνημόνια δεν συνέβαλαν στην αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος .

Στα μέσα Αυγούστου του 2018 μετά από 8 χρόνια και 3 μήνες, 3 μνημόνια, 13 αξιολογήσεις, 34 Eurogroup με το ελληνικό ζήτημα, πολυάριθμους εφαρμοστικούς νόμους που έφεραν δημοσιονομικά μέτρα πάνω από 70 δισ. ευρώ αλλά και πλεονασματικούς πλέον Προϋπολογισμούς, ο κύκλος των Μνημονίων ολοκληρώνεται με την Ελλάδα πλέον να αναζητά δανεισμό στις διεθνείς αγορές. Παρά το τέλος αυτής της μακράς πορείας τα επιτόκια των ελληνικών ομολόγων άργησαν να αποκλιμακωθούν δημιουργώντας μια σύγχυση και στην χώρα και στις αγορές. Στις 21 Αυγούστου με το τέλος του τρίτου Μνημονίου στην πραγματικότητα ξεκινούσε η εποχή της ενισχυμένης μεταμνημονιακής εποπτείας, η ρήτρα αποπληρωμής του 75% σε ξένες Κυβερνήσεις και Οργανισμούς των χορηγηθέντων δανείων είναι αυτή που χρονοθετεί το καθεστώς επιτήρησης κατά το οποίο η Ελλάδα θα πρέπει να διατηρεί υψηλότατα πρωτογενή πλεονάσματα, επιχειρώντας παράλληλα να διανύσει τον ανηφορικό δρόμο εξόδου από την κρίση και να αναπληρώσει μέρος των τεράστιων απωλειών που βίωσε η οικονομία και η κοινωνία.

Το 3^ο ΜΝΗΜΟΝΙΟ

ΠΛΑΙΣΙΟ ΨΗΦΙΣΗΣ	ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΑ ΜΕΤΡΑ	ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ																		
<p>Πρόωρες εκλογές</p> <p>-Δημοψήφισμα της 5 Ιουλίου 2015</p> <p>-Επαναληπτικές εκλογές</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ -Κοινωνία διχασμένη ➤ -Κλίμα αβεβαιότητας ➤ -Capital Controls <p>Ανάγκη , εκ νέου, ανακεφαλαιοποίησης τραπεζών.</p> <p>Χρηματοδοτική στήριξη ύψους έως 86 δις. € από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ).</p>	<p>Συνολική αξία: 16,7 δις. €</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. 10.2 δις. € 2. 6.5 δις. € (ΜΠΔΣ 2018-2021) <ul style="list-style-type: none"> ▪ ↑↑↑ Φορολογίας: ΦΠΑ στο 24%- κατάργηση της έκπτωσης ΦΠΑ νησιών- Φόρος εταιρικών κερδών στο 29%- προκαταβολή φόρου ΕΕ 100%, έκτακτης εισφοράς κ.α. -Αύξηση ορίου συνταξιοδότησης -Κατάργηση ΕΚΑΣ -Μείωση ορίου ακατάσχετου συντάξεις, μισθούς και ασφαλιστικά βοηθήματα -Σύσταση «Ελληνική Εταιρεία Συμμετοχών και Περιουσίας Α.Ε.» (Υπερταμείο) δέσμευση 99 χρόνια -Συνέχιση προγράμματος αποκρατικοποιήσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • ↑ Δημοσίου Χρέους.(-) • Ελαφριά μείωση ελλείμματος ΙΤΣ (+) • 60% των φορολογικών εσόδων προέρχονται από έμμεση φορολόγηση.(-) • Εφαρμογή διαδικασίας κατασχέσεων. • Θετικό δημοσιονομικό ισοζύγιο <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 10px 0;"> <p style="text-align: center;">Πίνακας Αποτελέσματα Γενικής Κυβέρνησης 2015-2019 (%ΑΕΠ)</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; text-align: center;"> <thead> <tr> <th></th> <th>2015</th> <th>2016</th> <th>2017</th> <th>2018</th> <th>2019</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ισοζύγιο</td> <td>-5,6</td> <td>0,5</td> <td>0,7</td> <td>1,0</td> <td>1,5</td> </tr> <tr> <td>1^ο γενές Ισοζύγιο</td> <td>-2,1</td> <td>3,7</td> <td>3,8</td> <td>4,3</td> <td>4,4</td> </tr> </tbody> </table> </div> <p style="font-size: small;">ΠΗΓΗ ΕΛΣΤΑΤ ίδια επεξ/σια</p> <ul style="list-style-type: none"> -Περαιτέρω οικ. επιβάρυνση κοινωνίας. -Η απόδοση του ελληνικού 10ετούς ομολόγου> 4% (τέλος 2018) -μεταμνημονιακή εποπτεία → ρήτρα αποπληρωμής 75% των χορηγηθέντων δανείων σε ξένες Κυβερνήσεις & Οργανισμούς.+ Δημοσιονομικές δεσμεύσεις 		2015	2016	2017	2018	2019	Ισοζύγιο	-5,6	0,5	0,7	1,0	1,5	1^ο γενές Ισοζύγιο	-2,1	3,7	3,8	4,3	4,4
	2015	2016	2017	2018	2019															
Ισοζύγιο	-5,6	0,5	0,7	1,0	1,5															
1^ο γενές Ισοζύγιο	-2,1	3,7	3,8	4,3	4,4															

ΣΥΝΟΨΗ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το βασικό ερώτημα που θα μπορούσε να τεθεί κατά την διάρκεια της δεκαετούς κρίσης, αλλά και έπειτα από τα χρόνια των Μνημονίων και τις επιδράσεις αυτών στην ελληνική οικονομία έχει άμεση σχέση με αυτές τις παραμέτρους ως γεγονότα. Τη σχέση δηλαδή μεταξύ κρίσης, χρεοκοπίας και μνημονίων, ποιά ήταν η αιτία και ποιό το αποτέλεσμα στην περίπτωση της τελευταίας μεγάλης κρίσης στην Ελλάδα. Η κρίση λοιπόν, σε ένα περιβάλλον διεθνούς αναταραχής, ήρθε στην χώρα ως αποτέλεσμα των εγγενών-δομικών προβλημάτων που προϋπήρχαν στην οικονομία της οδηγώντας τη στα πρόθυρα της χρεοκοπίας και εν συνεχεία στα μνημόνια που προέκυψαν ως αποτέλεσμα αυτής της «πτωχευμένης» οικονομίας.

Η λειτουργία του Κράτους και η οικονομική του επιβίωση συνεπάγεται μια σειρά από υποχρεώσεις. Αυτές οι υποχρεώσεις μπορεί πρωτίστως να έχουν να κάνουν με τις σχέσεις ανάμεσα στο Κράτος και τον πολίτη, την συνέπειά του απέναντι στον φορολογούμενο, αλλά έχουν να κάνουν και με τις πληρωμές τρίτων όπως η έγκαιρη εξόφληση των τόκων και των χρεολυσίων των δημοσίων δανείων. Η κυβερνητική αδυναμία να αποπληρωθεί εγκαίρως ένα ομόλογου ή ένα δάνειο και γενικότερα το κώλυμα να ανταπεξέλθει στις οικονομικές της υποχρεώσεις, είτε αυτές είναι εσωτερικές, είτε είναι εξωτερικές οδηγεί σε μια δυσμενέστατη κατάσταση, την κρατική χρεοκοπία. Στα πρόθυρα αυτής της κατάστασης έφτασε η Ελλάδα το 2009.

Η παγκόσμια κρίση του 2008, ήταν φανερό πως θα γίνει διάχυτη, έφερε μια μακρά περίοδο στασιμότητας για όλο τον Δυτικό κόσμο και ήταν και η απαρχή για άλλες εθνικές μακροχρόνιες Κρίσεις όπως στην περίπτωση της Ελλάδας. Σταδιακά η κρίση αυτή εξελίχθηκε σε ευρωπαϊκή λόγω των σοβαρών αδυναμιών του ευρώ και γιγαντώθηκε στην Ελλάδα λόγω των ιδιαίτερων προβλημάτων τα οποία έχουν βαθιές ρίζες, και έχουν τόσο τη δημοσιονομική τους πλευρά, όσο και την χρηματοοικονομική και παρόλο που το τραπεζικό της σύστημα βρέθηκε κατά κάποιο τρόπο οχυρωμένο από την παγκόσμια κρίση, διότι οι ελληνικές τράπεζες δεν ήταν, όπως σε άλλες χώρες, εκτεθειμένες στα λεγόμενα «τοξικά ομόλογα» η κρίση σε αυτές επεκτάθηκε αργότερα.

Η ελληνική οικονομία όπως φάνηκε την δεκαετία του 2000 κατέγραφε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, ταχύτερους από πολλές άλλες χώρες της Ε.Ε. Το γεγονός αυτό όμως δεν έπρεπε να καλλιεργήσει και κλίμα εφησυχασμού μιας και η βάση πάνω στην οποία είχε

δομηθεί αυτή η ανάκαμψη ήταν σαθρή. Η Ελλάδα λοιπόν στα μέσα της δεκαετίας του '90 ξεκίνησε την προσπάθεια ένταξης στην ΟΝΕ κάτι το οποίο απαιτούσε μια σειρά από δεσμεύσεις και εφαρμογή δημοσιονομικών κανόνων. Αρχικά αυτό έφερε υποχώρηση του πληθωρισμού, έτσι οι τράπεζες πλέον δανείζονταν με χαμηλότερα επιτόκια, κατ' επέκταση αυτό οδήγησε σε γενικότερη αύξηση του δανεισμού, καθώς οι τράπεζες με τη σειρά τους άρχισαν να δανείζουν τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά με χαμηλότερο επιτόκιο. Αυτό είχε σοβαρά προβλήματα που εν πολλοίς ενίσχυσαν τις ήδη προϋπάρχουσες αδυναμίες που δομούσαν την ελληνική οικονομία. Καθώς ο δανεισμός αυξανόταν σε συνδυασμό με την εισροή χρημάτων από τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία συνέπεια ήταν η αύξηση της ζήτησης και της κατανάλωσης. Αυτό για μια οικονομία διαρθρωμένη όπως η ελληνική με ισχύο δευτερογενή τομέα αναπόδραστα οδήγησε σε ένα ντόμινο αυξήσεων από τις εισαγωγές ως τις τιμές των προϊόντων, των μισθών, των μετοχών ακόμα και των ακινήτων.

Ως μια από τις βασικές αιτίες της ελληνικής χρεοκοπίας συμπεραίνεται ότι είναι και η χαμηλή ανταγωνιστικότητα του παραγωγικού συστήματος και ειδικά των εμπορεύσιμων αγαθών με το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών να είναι συνεχώς αρνητικό. Αυτό αποκαλύπτει ένα πρόβλημα εξωστρέφειας που πέραν των προβλημάτων στην διεθνή επενδυτική θέση της χώρας δημιουργούσε αρνητικά αποτελέσματα για την εθνική αποταμίευση η οποία θα μπορούσε με ένα εμπεριστατωμένο σχέδιο να διοχετευόταν σε επενδύσεις όπου, μεταξύ άλλων, θα μετρίαζε τα προβλήματα στο ΙΤΣ, αλλά θα συνείσφερε και στην ομαλότερη αντιμετώπιση της επερχόμενης κρίσης.

Άλλο ένα διαχρονικό πρόβλημα ήταν τα δημόσια ελλείμματα της ελληνικής οικονομίας. Η προσπάθεια μείωσης που φάνηκε κατά τις χρονιές των ενταξιακών διαδικασιών στην ΟΝΕ αποδείχτηκε πρόσκαιρη, αφού το δημοσιονομικό ισοζύγιο συνέχισε να είναι αρνητικό φτάνοντας ακόμα και το -15% του ΑΕΠ (περίπου 36 δις ευρώ) το 2009. Τα θεμελιώδη δεδομένα για την οικονομία της Ελλάδας έτσι όπως είχαν διαμορφωθεί μέχρι το 2009 πρόδιδαν μια σειρά από αρνητικά και δύσκολα γεγονότα που ήταν σχεδόν αναπόφευκτο να παρακαμφθούν. Αυτά ήταν η ανάγκη για έντονη δημοσιονομική προσαρμογή και το κλείσιμο των αγορών που συνεπαγόταν χρηματοδοτικό κενό για την κάλυψη των κενών στον προϋπολογισμό, αλλά και την αποπληρωμή παλαιότερων δανείων.

Τα δίδυμα ελλείμματα της ελληνικής οικονομίας είναι αυτά μια από τις κύριες ενδογενείς αιτίες της κρίσης και της χρεοκοπίας της και αναδείχθηκαν ως μια από τις κυριότερες πηγές που τροφοδοτούσαν το φαύλο κύκλο στον οποίο είχε εισέλθει. Οι πολιτικές

της συνεχούς υποβάθμισης της εθνικής ανταγωνιστικότητας, της εσωστρέφειας, των αρνητικών εμπορικών ισοζυγίων και των δανείων ως «διαφυγή» για την χρηματοδότησή των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού ήταν μια επιλογή που οδήγησε την χώρα σε μια ακόμα μεγαλύτερη διόγκωση του χρέους κατά την διάρκεια της μεταπολίτευσης 1974-2009 και προδήλως αποτελεί μια από τις αιτίες που οδήγησαν στην χρεοκοπία του 2009.

Οι ρίζες των αιτιών της ελληνικής χρεοκοπίας όμως δεν έχουν να κάνουν μόνο με την γενικότερη λειτουργία της οικονομίας, τα συσσωρευμένα ελλείμματα και την χαμηλή ανταγωνιστικότητα, αλλά και με τους Θεσμούς και το πολιτικό σύστημα. Τόσο οι κατάσταση της οικονομίας όσο και οι Θεσμοί και το πολιτικό σύστημα καλλιέργησαν αρνητικές προσδοκίες.

Ο ρόλος των προσδοκιών έχει καταλυτικό ρόλο στην λειτουργία της οικονομίας καθώς οι αγορές λειτουργούν σε πολύ μεγάλο βαθμό ψυχολογικά. Έτσι οι αρνητικές προσδοκίες για μια οικονομία ακόμα και με την ύπαρξη ικανού αριθμού επενδύσεων –που δεν είναι αναγκαία συνθήκη για την σταθερότητα- ναρκοθετούν την αφετηρία για τον δρόμο της ανάπτυξης. Παράλληλα, προκύπτει ένα αλληλένδετο και αλληλοεξαρτώμενο σχήμα μεταξύ των προσδοκιών, της αξιοπιστίας και των Θεσμών του Κράτους. Όμως οι προσδοκίες για να στηριχθούν σε στέρεο έδαφος και έτσι να καρποφορήσουν πρέπει να βασιστούν στην αξιοπιστία και αυτή με τη σειρά της στους Θεσμούς.

Οι Θεσμοί αποτελούν το βασικό ιστό πάνω στον οποίο αναπτύσσονται όλες οι αποφάσεις και οι ενέργειές μας, και αποτελούν την μόνη εγγύηση μιας ευνομούμενης και δημοκρατικής πολιτείας. Υπάρχει λοιπόν η άποψη πως ένας από τους λόγους της χρεοκοπίας της ελληνικής οικονομίας το 2009 είναι και οι εγγενείς αδυναμίες των Θεσμών της. Οι κλειστοί Θεσμοί που λειτουργούσαν επί δεκαετίες στην Ελλάδα αδυνατούσαν να αντιμετωπίσουν έκτακτες οικονομικές καταστάσεις και να θέσουν τις βάσεις για την οικονομική ανάπτυξη. Ιδιαίτερα, οι λεγόμενοι τυπικοί Θεσμοί στην Ελλάδα ήταν προβληματικοί, η πολυνομία και η αχρησία των νόμων οδήγούσε σε ελλιπή προστασία του ανταγωνισμού, οι καθυστερήσεις στην απονομή Δικαιοσύνης και η ελλιπής εφαρμογή του Δικαίου των Συμβάσεων οδήγούσε σε σοβαρό πρόβλημα ακόμα και στο ξεκίνημα μιας οικονομικής σχέσης λόγω του τρόπου που εφαρμόζονταν οι συμβάσεις.

Σε συνθήκες θεσμικής πενίας όπως πορεύτηκε η Ελλάδα σε συνδυασμό με τον ασταθή πολιτικό σχεδιασμό δημιουργούσαν πρόσφορο έδαφος για να ευδοκιμήσει η αδιαφάνεια στη διαχείριση των πόρων και η ανάπτυξη πελατειακών σχέσεων Κράτους – Πολίτη. Δυστυχώς, η

Ελλάδα αποδείχθηκε ότι δεν διέθετε το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο ούτε για να αντισταθμίσει τα οικονομικά ελλείμματα, αλλά ούτε και για να συμβάλει θετικά στη διαχείριση μιας οικονομικής κατάστασης στα πρόθυρα της χρεοκοπίας όπως αυτή του 2009.

Γενικά απεδείχθη πως η σύγκλιση του βιοτικού επιπέδου της Ελλάδας με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης που παρατηρήθηκε από την περίοδο των ενταξιακών διαδικασιών της χώρας στην Ο.Ν.Ε. ως και το ξέσπασμα της Κρίσης το 2008 επετεύχθη στη βάση μιας εισροής κεφαλαίων μέσω δημοσίου δανεισμού. Σε κρίσιμες στιγμές η κάθε λεπτομέρεια μπορεί να δώσει ιδιαίτερο στίγμα στην μελλοντική πορεία. Η κατάσταση μετά το 2008 ήταν όντως κρίσιμη και απαιτούσε σταθερότητα και ισχυρή βούληση για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Παρόλα αυτά η χώρα έμπαινε σε μια προεκλογική περίοδο επιβεβαιώνοντας ότι το φαινόμενο του λεγόμενου πολιτικού κύκλου είναι έκδηλο στην περίπτωση της Ελλάδας, το φαινόμενο αυτό όμως επιφέρει δημοσιονομικά προβλήματα ως συνέπεια αύξησης των δημοσίων δαπανών πριν την διεξαγωγή μιας εκλογικής αναμέτρησης, και αναδεικνύει συνήθως φαινόμενα λαϊκισμού. Αυτά βέβαια πρέπει να μελετηθούν υπό το πρίσμα της διαρκούς μείωσης της εθνικής ανταγωνιστικότητας και ξένων επενδύσεων που διαδραματιζόταν, παραδόξως, παράλληλα με τους αυξητικούς ρυθμούς του ΑΕΠ, ώστε να εξαχθεί -συμψηφιστικά με τις προϋπάρχουσες αδυναμίες και τη διεθνή κρίση- το συμπέρασμα για τα αίτια της χρεοκοπίας και την είσοδο στην περίοδο των Μνημονίων.

Από το 2010 η Ελλάδα μπήκε σε μια νέα, σκληρή εποχή για την οικονομία της. Η εκτίναξη των spreads των ελληνικών ομολόγων δημιουργούσε χρηματοδοτικό κενό και αδυναμία δανεισμού. Έτσι η Ελλάδα βρέθηκε στην ανάγκη στήριξης από έναν μηχανισμό στήριξης, ο οποίος δεν υπήρχε στην Ε.Ε. και έτσι ενεπλάκη στην ελληνική υπόθεση το Δ.Ν.Τ. Η Ε.Ε. είχε ενεργό ρόλο επίσης, καθώς η ελληνική χρεοκοπία που ήταν στον ορίζοντα θα είχε άμεση επίδραση τόσο στην Ο.Ν.Ε. όσο και στην Ένωση συνολικά. Ακολούθησαν τρία μεγάλα προγράμματα οικονομικής στήριξης, τα λεγόμενα Μνημόνια, θέτοντας την ελληνική Κυβέρνηση υπό επιτήρηση και υποχρέωση εφαρμογής μέτρων. Τα τρία Προγράμματα ήταν και τρία μεγάλα δάνεια, σχεδόν 350 δις ευρώ ήταν το σύνολο των χρημάτων, γεγονός που αναπόφευκτα αύξησε το ήδη υψηλό δημόσιο χρέος. Όμως το χρέος ως απόλυτος αριθμός δεν δείχνει την πραγματική εικόνα αν δεν αποτυπωθεί ως ποσοστό του ΑΕΠ. Τα Μνημόνια αποδείχτηκε ότι έδρασαν αρνητικά ως προς το ΑΕΠ της χώρας

επιφέροντας μείωση του της τάξεως του 25% γεγονός που δημιουργεί ανησυχίες για τη βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους παρά το PSI το 2012.

Ωστόσο, μέσα στα δύσκολα οικονομικά μέτρα προβλέπονταν και μια σειρά από απαραίτητες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και οικονομικές πολιτικές που αφορούσαν την χώρα που άλλες εφαρμόστηκαν και άλλες αντιμετώπισαν ισχυρές αντιστάσεις. Φάνηκε μια δυστοκία, από όλο το πολιτικό σύστημα, στην υλοποίηση μεταρρυθμίσεων και στην δημιουργία ενός κατάλληλου περιβάλλοντος για παραγωγικές επενδύσεις.

Τέλος, οι επιδράσεις των τριών Προγραμμάτων ήταν έντονες και η επήρειά τους προεκτείνεται και σε μελλοντικές περιόδους λόγω δεσμεύσεων στη δημοσιονομική πολιτική. Άλλωστε, η ρήτρα αποπληρωμής των 2/3 των χορηγηθέντων δανείων για την έξοδο από το καθεστώς επιτήρησης δείχνει ότι η έξοδος από τα Μνημόνια δεν σημαίνει και πλήρη δημοσιονομική ελευθερία.

Βέβαια, εκεί που πρέπει να εστιάσει η Ελλάδα μεταμνημονιακά, αλλά και με βάση τη νέα παγκόσμια Κρίση που προέκυψε λόγω της πανδημίας του Κορονοϊού δεν είναι τόσο ο χρονικός ορίζοντας εξόδου από την εποπτεία, όσο η επιλογή του πιο υπεύθυνου δρόμου προς αυτή με στοχοθεσία παραγωγική και αναπτυξιακή. Η λύση αυτού του συνδυασμού είναι η κατανόηση των παρελθόντων λαθών και η εφαρμογή πολιτικών που παρακάμπτουν τα εμπόδια εκείνων των αγκυλώσεων που αποτελούν τροχοπέδη στην αναπτυξιακή πορεία της κοινωνίας και της οικονομίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ- ΠΗΓΕΣ

Ξενογλώσση

- Arghyrou M.G. (2015). “*The Greek Crisis and Financial Assistance Programmes: An Evaluation*” CESIFO Working Paper No 5591
- Balassone, F., Francese, M. (2004). “*Cyclical Asymmetry in Fiscal Policy, Debt Accumulation and the Treaty of Maastricht.*” Banca d’Italia Working Paper.
- Bryant R., Garganas N., Tavlas G. (2001). “*Greece’s Economic Performance and prospects*” The brooking Institution
- Economou, E.M.L., Kyriazis, N. (2018). “*Is the Greek debt sustainable? Analyzing three different scenarios for the forthcoming period 2018-2022*” Research Article, Department of Economics, University of Thessaly, Volos, Greece.
- European Commission, Quarterly report on the euro area, No. 1, 2010, ειδικό τεύχος: “*The impact of the global crisis on competitiveness and current account divergences in the euro area*”.
- European Commission, Recommendation for a Council recommendation on the economic policy of the euro area, (2016)
- Featherstone K. (2011). “*The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: A Failing State in a Skewed and sovereign spreads*” Journal of International Money and Finance, 31.
- Frangouli, J. (2013). “*Les Miserables of Greece*”, The Huffington post, 22 April.
- Ganapolsky E., Schmukler, S. (2001). “*Crisis Management in Argentina during the 1994-95 Mexican Crisis: How Did Markets React*”. Macroeconomics and Growth, 1 April, pp. 30-47.
- Kaplanoglou G., and Rapanos, V. T. (2012). “*Tax and Trust: The Fiscal Crisis in Greece*”. South European Society and Politics, vol. 18, no 3
- Lucian G. (2016). “*Greek economic crisis on macroeconomic indicators*”.
- Maddison A. (1995). Monitoring the World Economy, 1820-1992. Παρίσι: OECD development Studies
- Mariolis T., Papoulis K. (2010). “*Debt dynamics, ‘twin deficits’ and international competitiveness of the Greek economy*” MPRA Paper NO. 23173

- Matsaganis M. (2013), *“The Greek crisis: social impact and policy responses”*, Βερολίνο: Friedrich Ebert Stiftung
- Monastiriotis V. (2011). *“Making Geographical Sense of the Greek Austerity Measures: Compositional Effects and Long-run Implications”*. Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, vol. 4, no 3, pp. 323-337.
- Rady, D. A. M. (2012). *“Greece Debt Crisis: Causes, Implications and Policy Options.”* Academy of Accounting and Financial Studies Journal
- Reinhart C and Rogoff K., (2011). *“From Financial Crash to Debt Crisis”*, American Economic Review
- Standard & Poor’s (2012), *“Economic Research: The Eurozone’s New Recession-Confirmed”*. Standard & Poor’s Rating Services.
- Wren-Lewis S. (2011), *“Fiscal Councils: The UK Office for Budget Responsibility”*, CES- ifo Dice Report, volume 9, number 3

Ελληνική

- Acemoglu D., Robinson J. *«Γιατί αποτυγχάνουν τα έθνη. Οι καταβολές της ισχύος, της ευημερίας και της φτώχειας»*, εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη
- European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs *«Το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα»* Occasional Papers 61, Μάιος 2010
- Αλογοσκούφης Γ. (2009). *«Η Ελλάδα μετά την κρίση»* Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα
- Αλογοσκούφης Γ. (2013). *«Προσδιοριστικοί Παράγοντες της Συσσώρευσης του Δημοσίου Χρέους στην Ελλάδα, 1975-2009»*, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Αντζουλιάτος Ά. (2011). *«Κυβερνήσεις Χρηματαγορές και Μακροοικονομία»*, Εκδόσεις Διπλογραφία,
- Βογιατζής Α., Βογιατζή Μ. (2011). *«Η παγκόσμια Οικονομική κρίση και η Ελλάδα. Υπάρχουν προοπτικές ;»* ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΡΙΣΗ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ Έκδοση ΑΤΕ Θεσσαλονίκης

- Βουτσά Μαρία-Ελένη. (2019). «*Το διεθνές οικονομικό σύστημα διακυβέρνησης: ο ρόλος των φορέων διεθνούς χρηματοδότησης στη δημιουργία ενός νέου αναπτυξιακού πλαισίου*» Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
- Γεωργακόπουλος Λ. (1987). «*Εγχειρίδιον Εμπορικού Δικαίου*», τόμος Α., τχ 3, Αθήνα, σ.9.
- Γιαννίτσης Τ. (2005). «*Η Ελλάδα και το μέλλον. Πραγματισμός και ψευδαισθήσεις*», Αθήνα Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ.
- Δελούκα Ν. Ανώνυμα χρεόγραφα, άρθρ.888 ΕρμΑΚ 1961 Νο. 76.
- Δουράκης Γ. (2011). «*Παγκόσμια Οικονομική Κρίση και Οικονομικές Πολιτικές: Επιστροφή του John Maynard Keynes;*» Έκδοση ΑΤΕ Θεσσαλονίκης
- Δριτσάκης Ν. (2013). «*ΑΙΤΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΩΝ: Μια Εμπειρική Έρευνα για την Ελλάδα*» Conference Paper https://www.researchgate.net/profile/Nikolaos_Dritsakis
- ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗ ΤτΕ έτη: 1997-2017
- Ελληνική Ένωση Τραπεζών (2013). «*Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα το 2011 και το 2012*»
- Ζουμπουλάκης Μ. (2014). «*Τι έμαθε η Ελλάδα από την κρίση, Και πως πρέπει να προχωρήσει*», Foreign Affairs
- Θωμαδάκης Σ., Σερεμέτης Δ. (1993). «*Η αποσταθεροποιητική δυναμική του ελληνικού εκλογικού-δημοσιονομικού*» ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ, επιστημονικό περιοδικό, τχ. 2, Οκτώβριος 1993
- ΙΟΒΕ (2006). «*ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΙΟΒΕ ΓΙΑ ΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ*»
- ΙΟΒΕ Τριμηνιαίες Εκθέσεις για την Ελληνική Οικονομία
- Ιωαννίδης Γ. (2013). «*Για την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους, τις υφιστάμενες προτάσεις και μια ακόμα εναλλακτική*» Επιστημονικό Περιοδικό «Σύγχρονα Θέματα», τ. 122-123, Ιούλιος – Δεκέμβριος
- Καζάκος, Π. (2011). *Μετά το «Μνημόνιο»: Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα υπό Διεθνή Έλεγχο*. Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση
- Καζάκος, Π., Λιαργκόβας, Π., Ρεπούσης, Σ. (2016). «*Το δημόσιο Χρέος της Ελλάδας*» Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Καπετανέα Α. (2013). «*Εξέταση των οικονομικών κύκλων της ελληνικής οικονομίας*» Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Ελλάδος.

- Καραβίτης Ν. Η., (2008). «*Δημόσιο χρέος & Έλλειμμα*», Αθήνα Εκδόσεις Διόνικος.
- Κατράνης Α. (1993). «*Η διεθνής οικονομική κρίση και το χρέος του Τρίτου κόσμου*» Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε.
- ΚΕΠΕ «*ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ*», τετραμηνιαίο επιστημονικό περιοδικό
- Κούλη Ι.,(1975). *Δημόσια οικονομική* Τόμος Β΄, Αθήναι, σ.65.
- Λαζαρίδης Χρυσ. (1997). «*Ελλείμματα – Χρέος, μια «δυναμική» σχέση*», Περιοδικό Οικονομικός Ταχυδρόμος, 13 Φεβρουαρίου 1997, σ. 40-42
- Λυγερός Σ. (2011). «*Μπορεί το δεύτερο Μνημόνιο να επιτύχει εκεί που απέτυχε το πρώτο;*» Εφημερίδα «η Καθημερινή» 2011
- Μητσόπουλος, Μ., και Πελαγίδης, Θ. (2012). «*Κατανοώντας την Κρίση στην Ελλάδα.*» Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός
- Μουρμούρας Ι. (2015). «*Η Διπλή Κρίση Δημόσιου Χρέους-Τραπεζών-Δοκίμια για την ανασυγκρότηση και την εμβάθυνση της ευρωζώνης*», Τόμος Α΄. Εκδόσεις Γερμανός
- Μπάρμπας Ν.Ι. (1996), «*Τα δημόσια δάνεια του κράτους*». Θεσσαλονίκη Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Οικονόμου Γ., Σαμπεθάι Ι., Συμιγιάννης Γ. (2010). «*ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ- ΑΙΤΙΕΣ ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΙΩΝ Κ ΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ* ». Έκδοση Τράπεζα Της Ελλάδας
- Οικονόμου Γ., Σαμπεθάι Ι. (2010). «*Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες ανισορροπιών και προτάσεις πολιτικής*» Έκδοση Τράπεζα της Ελλάδας.
- Πατούνα Δ. (2011). «*Η διαχρονική εξέλιξη το δημοσίου δανεισμού στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1824-1932 και οι πτωχεύσεις τους ελληνικού κράτους*» Εργασία, Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης.
- Πελαγίδης Θ. (2015). «*Ανάλυση της Ελληνικής Οικονομίας*» ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ
- Πισσαρίδης Χ. κ.α (2020). «*Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία*» Τελική Έκθεση
- Ρουμελιώτης, Π. (2012). «*Το Άγνωστο Παρασκήνιο της Προσφυγής στο ΔΝΤ: Πώς και Γιατί Φτάσαμε στο Μνημόνιο*». Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη
- Σβορώνος Ν. (1995). «*Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*». Αθήνα Εκδόσεις Θεμέλιο

- Σκλιάς Π., Ρουκανάς Σ. (επιμ), (2014). *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000-2010: Από την ONE στο Μηχανισμό Στήριξης. «Η Ένταξη στο Μνημόνιο: Αναγκαστική Επιλογή»* Αθήνα Εκδόσεις Λιβάνη.
- Συριοπούλος, Κ., Παπαδάμου, Σ. (2014). *«Εισαγωγή στην Τραπεζική Οικονομική και τις Κεφαλαιαγορές»*, Εκδόσεις UTOPIA
- Τάντος Σ. (2013). Διδακτορική διατριβή *«Διαχείριση δημόσιου χρέους: θεωρίας και πολιτική»*. ΕΚΠΑ.
- Τριανταφύλλης Χ. (1999). *«Λεξικό Οικονομικών Εμπορικών Τραπεζικών και Χρηματιστηριακών Όρων»*. Εκδόσεις Βεργίνα, Αθήνα
- Τσακλόγλου Π. κ.α. (2016). *«Ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο για την Ελληνική οικονομία και η μετάβαση σε αυτό»*. διαΝΕΟσις , οργανισμός έρευνας και ανάλυσης.
- Τσουλφίδης Λ. 2015 Οικονομική Ιστορία Της Ελλάδας 4^η Έκδοση)
- Φιλιππίδου Α. (2017). *«Τα αίτια της Ελληνικής Κρίσης και οι θεσμικές ιδιαιτερότητες»* Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Φορτσάκης Θ. (2012). *«Η επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης»*
- Χαλκίδου Β. (2015). *«Συγκριτική ανάλυση της επίδρασης του εκλογικού και πολιτικού κύκλου στο δημόσιο χρέος και στο δημοσιονομικό έλλειμμα σε Ελλάδα, Πορτογαλία και Γερμανία»* Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Χαρδούβελης Γκ. (2007). *«Μακροοικονομική Διαχείριση και η Ανάγκη Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων μετά την Είσοδο στη Νομισματική Ένωση»*, Eurobank Research, Οικονομία και αγορές
- Χαρδούβελης, Γκίκας Α. (2011). *«Το χρονικό της διεθνούς και της συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: Αίτια, αντιδράσεις, επιπτώσεις, προοπτική»* Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη
- Χατζηγιάννου Μ. Χ. (2013). *«Το Προπατορικό Χρέος: τα Δάνεια της Εθνικής Ανεξαρτησίας της Ελλάδας»*, Αθήνα Εκδόσεις Gutenberg
- Χατζής Α. (2014). *«Η κρίση των Θεσμών»* Εφημερίδα «Τα Νέα»
- Ψαλιδόπουλος Μ. (2011). *«Από την Πτώχευση του 1893 στο Γουδί»*. Καθημερινή 4/7/2011
- Ψειρίδου Α., Λιανός Θ. (2015). *«Οικονομική ανάλυση & πολιτική – Μακροοικονομική»*, Αθήνα, ΣΕΑΒ.

Ιστοσελίδες

- <http://mof.gov.cy/gr>
- <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>
- https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_el.pdf
- https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia
- <https://www.ecb.europa.eu>
- <https://www.hradf.com>
- <https://www.imd.org> International Institute for Management Development
- <https://www.kathimerini.gr>
- <https://www.minfin.gr>
- <https://www.protagon.gr>
- <https://www.researchgate.net>
- <https://www.statistics.gr>
- <https://www.tovima.gr/2009/12/13/politics/oi-tesseractis-ellinikes-ptwxeyseis>
- <https://www.weforum.org> World Economic Forum (2007)